

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

T O P L U M S A L

Tarih

298

EKİM
2018

Emrah Sağa
Gürkan'la Söyleşi:
Osmanlı İstihbaratı,
Casuslar ve
Akdeniz Tarihi
Ayşe Ozil

Sığircık Suyu Şeyhleri

Hüseyin Göcen, Osmanlı
İmparatorluğu'nda keramet
eseri çıktığı kabul edilen bir
suyu çekirge istila eden yerlere
götürmek karşılığında siyasi güç
kazanarak bir dergâhın öyküsünü
anlatıyor. Sayfa 38

Emperyalizm,
Anti-Emperyalizm
ve Sovyet-Türk
İlişkilerinde
Georgiy Çiçerin'in
Rolü

Samuel J. Hirst

Nikâha İtiraz:
"Onlar Süt
Kardeşleridir"

Abdullah Saydam

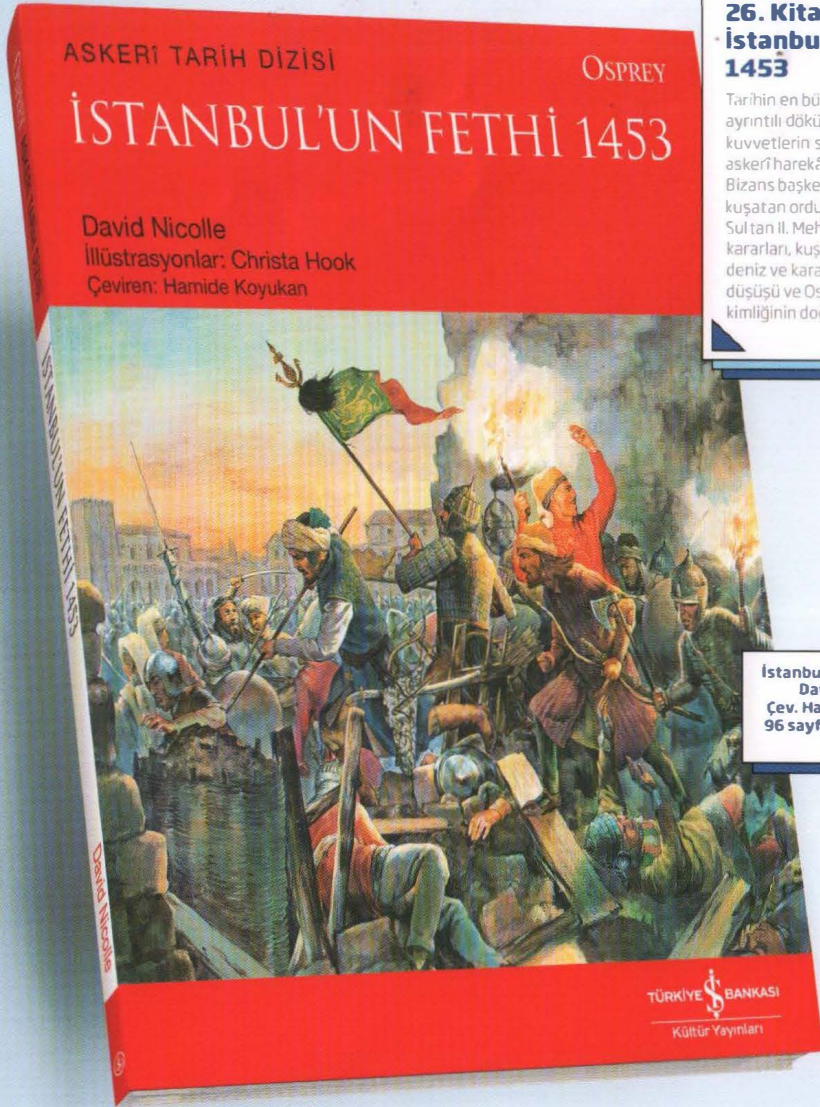
Seyahatnâme'deki

Siyasetname:

Evliyâ Çelebi'nin
"Altın Post" (Golden
Vlies) Figürü Üzerine
Ekfrastik Yorumu

Nuran Tezcan

**Osprey Askerî
Tarih Dizisi'nin
26. Kitabı:
İstanbul'un Fethi
1453**

Tarihin en büyük savaşlarının ayrıntılı dokümanları, hasım kuvvetlerin stratejileri, taktikleri, askerî hareketin dönüm noktaları. Bizans başkentini savunan ve kuşatan ordular ile donanmalar; Sul tan II. Mehmed'in taktikleri ve kararları, kuşatmanın gelişimi, deniz ve kara savaşları; şehrin düşüşü ve Osmanlı emperyal kimliğinin doğuşu.

İstanbul'un Fethi 1453
David Nicolle
Çev. Hamide Koyukan
96 sayfa, kuşe, renkli,
22 TL

İzmir-Konak
kitabevimiz açıldı.
Konak Mah.
Anafartalar Cad.
No: 2 Konak/İzmir
Tel: (0232) 484 77 21

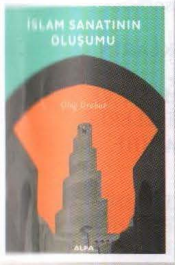
[f /iskultur](#) [t /iskultur](#) [i /isbankasikulturyayinlari](#) [iskultur.com.tr](#)

Kitabevlerimiz: **İstanbul** - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 51113 37
Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 Bakırköy, Tel: (0212) 5712032 Nişantaşı,
Tel: (0212) 234 80 71 Taksim, Tel: (0212) 23808 37 • **Ankara** - Yenışehir, Tel: (0312) 430 3366 Tunalı Hilmi,
Tel: (0312) 324 10 73 Bahçelievler, Tel: (0312) 222 63 38 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42
• **Dişarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 4913 • **Konya** - Selçuklu,
Tel: (0332) 351 1607 • **Kayseri** - Melikgazi, Tel: (0352) 2225692 • **Manisa**, Tel: (0236) 231 6924 • **Samsun** -
Çiftlik, Tel: (0362) 2333830 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39

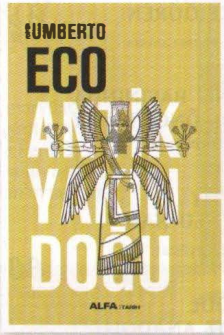
TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

ALFA

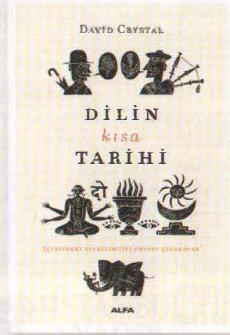
ANTİK YAKINDOĞU'DAN İSLAM SANATINA, EDEBİYATTAN BİLİME EN YENİLER...

ARAŞTIRMA

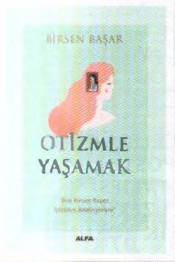
TARİH

ARAŞTIRMA

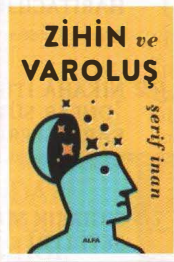
ARAŞTIRMA

GÜNCEL

GÜNCEL

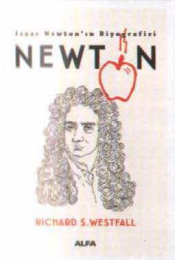
GÜNCEL

EDEBİYAT

EDEBİYAT

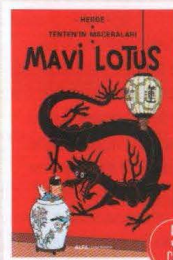
BİLİM

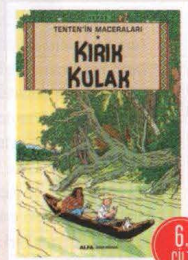
BİLİM

ARAŞTIRMA

ÇİZGİ ROMAN

ÇİZGİ ROMAN

TENTENİN MACERALARI DEVAM EDİYOR | Tamamı 24 cilt | Renkli Baskı

MERHABA,

Bu sayımızda Osmanlı dergâhlarının devletle ilişkilerinin ne derece çeşitli olabileceğine örnek teşkil eden bir konuyu kapağa taşıdık. Hüseyin Göcen'in "Sığırcık Suyu Şeyhleri" başlıklı yazısı, Ankara'da bulunan bir dergâh ve onun kurucu şeyhiyle eşğullarının keramet eseri çıktığı kabul edilen bir suyu çekirge istila eden yerlere götürmek karşılığında vergiden muaf tutulmalarının öyküsünü anlatıyor. Dergâhın ömrünün uzunluğu, giderek tüm imparatorluk coğrafyasına yayılmış bir mitin, onun siyasi güçle ilişki kurmakta çok işlevsel olabildiğini gösteriyor.

Abdullah Saydam'ın yazısı Osmanlı döneminde aile oluşumu, taraflar arasındaki tartışmalar, evlilikle ilgili gelenekler ve mahkemelerin aile ilişkilerine yaklaşımı gibi ilginç konuları gündeme getiriyor. 1832 yılında Trabzon Şer'iye Mahkemesi'nde süt kardeşliği iddiasıyla açılmış bir nikâha itiraz davası ve davada sunulan argümanların Osmanlı aile ve toplum hayatına dair öğretebilecekleri üzerinde duruyor.

Samuel J. Hirst'in makalesi, Sovyet-Türk uzlaşısının ilk evresinde Hariciye Komiseri olarak görev yapan Georgiy Çiçerin'in fikirlerini ve aldığı kararları inceleyerek, Moskova ve Ankara'nın yakınlaşma sürecinde Sovyet Rusya'nın içinden geçtiği ideolojik dönüşüme ışık tutan iki bölümden oluşan bir yazı dizisinin ilk bölümünü oluşturuyor. Bu bölüm Çiçerin'in entelektüel formasyonuna, devletlerarası ilişkilerin tesis edilmesindeki rolüne ve Ankara ile ilk münasebetlerin başlangıcından 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'na kadar geçen süre boyunca yaptıklarına değiniyor.

Ayşe Ozil bizim için Emrah Safa Gürkan'la tarihçiliği ve çalışmaları üzerine keyifle okunan bir söyleşi yaptı. Nuran Tezcan ise Evliya Çelebi'nin Viyana Kralı I. Leopold'ün boynundaki Altın Post figürü üzerine siyasetnamesindeki yorumunu aktarıyor.

Yurt Yayınları, Bosna Sancak Kültür Vakfı ve Tarih Vakfı'nın iş birliği ile Boşnak halkının tarihi üzerine çok önemli bir kitabı basmaya hazırlanıyor. Hüseyin Gül, *Boşnakların Tarihi* başlıklı bu önemli kitabı tanıtırken, kendisiyle yaptığımız söyleşide Mehmet Akif Göğüşgeren yakın tarihimizde yaşadığı trajedinin Boşnak kimliği üzerindeki etkisini ve Bosna Sancak Kültür Vakfı'nın Türkiye'deki Boşnak topluluğuna yönelik faaliyetlerini anlatıyor. Kapak görselini sağlayan Kansu Şarman'a teşekkür ederiz.

Kasım ayında görüşmek üzere...

Barış Alp Özden

**04 L'ILLUSTRATION'DAN
SEÇMELER
18 AĞUSTOS 1877
OSMANLI-RUS
SAVAŞI'NDAN
MANZARALAR**

Hazırlayan: Edhem Eldem

**08 OSMANLI'DA
GAYRİMÜSLİM BASINDAN
VATANDAŞ,
TÜRKÇE ÖĞREN!**

Hazırlayan: Murat Cankara

**14 OSMANLI BASININDA
YÜZ YIL ÖNCE BU AY**

Hazırlayan: Emel Seyhan

**18 KARAKÖY
KURŞUNLU HAN**

Naz Ecem Çınarıymaz

**24 İSTANBUL
FRANSIZ ANADOLU
ARAŞTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ
(IFEA) HARİTA VE
HARİTACILIK BİLİMİ**

Pascal Lebouteiller

**32 NİKÂHA İTİRAZ:
"ONLAR SÜT
KARDEŞLERİDİR"**

Abdullah Saydam

**38 SİĞİRCIK SUYU
ŞEYHLERİ**

Hüseyin Göcen

**50 EMRAH SAFA
GÜRKAN İLE
SÖYLEŞİ**

Ayşe Ozil

**56 GEORGIY ÇİÇERİN,
SOVYET DIŞ
POLİTİKASI VE
TÜRK İHTİLALİ**

Samuel J. Hirst

**64 BOSNA KÜLTÜR VE TARİH
VAKFI BAŞKAN YARDIMCISI
AKIF GÖĞÜŞGEREN İLE
SÖYLEŞİ
"BOŞNAKLARIN
GÖÇLER,
KATLIAMLAR VE
MÜCADELELERLE
DOLU TARİHİ"**

**66 BOŞNAKLARIN
TARİHİ TARİH
OKURLARI VE
UZMAN KAMUOYU
İLE BULUŞUYOR**

Hüseyin Gül

**68 "TÜRKİYE YENİDEN,
DİNE Mİ DÖNÜYOR"**

Resul Babaoğlu

**76 EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN
"ALTIN POST"
(GOLDEN VLIES)
FİGÜRÜ ÜZERİNE
EKFRASTİK YORUMU**

Nuran Tezcan

Kapak: Jan Luykens, Çekirge İstilası, 1700

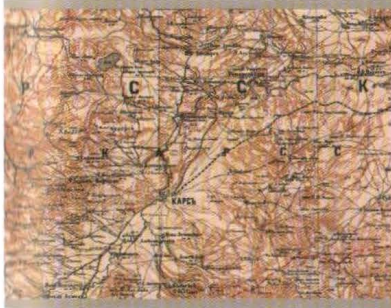

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, L'illustration'un 18 Ağustos 1877 tarihli sayısından dergi ressam ve muhabirlerinin Osmanlı-Rus Savaşı'nın sürdüğü bölgelerden ilettikleri yazı ve görüntüleri aktarıyor.

18 KARAKÖY KURŞUNLU HAN

Naz Ecem Çınarıılmaz, Gözden Kaçanlar sayfalarında Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki Kurşunlu Han'ın tarihini aktarıyor.

24 İSTANBUL FRANZİZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ (IFEA) HARİTA VE HARİTACILIK BİRİMİ

Pascal Lebouteiller, IFEA'nın zengin harita koleksiyonunu ve bu koleksiyonu dijitalize etmek için yürüttükleri projeleri tanıtıyor.

68 DP'NİN SON İKTİDAR YILINDA BEYNELMİLEL BİR BASIN POLEMİĞİ: "TÜRKİYE YENİDEN DİNE Mİ DÖNÜYOR?"

Resul Babaoğlu, 23 Şubat 1960'ta The Times muhabiri David Hotham'ın yayımladığı yazı ve bu yazıya Türkiye basınında verilen tepkileri anlatıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 298, Ekim 2018

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No: 10
Emirhan 1934 İstanbul
(012) 512 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Altan, Adil Bakırcı, Murat Belge, Faruk Çelik, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Gökhan Çetinsaya, Esra Danacıoğlu, Ömer Durmaz, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Ferat Güllü, Nurgün Gürbüz, Murat Güvenc, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koralı, Burcu Kurt, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, İrvin Cemil Schick,

Canay Şahin, Özgür Tekin, Taner Timur, Mehmet Toksoz,

Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Ateş Uslu, Nuran Yıldırım

S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ
Barış Alp Özden

YAYIN YÖNETMENİ
Barış Alp Özden

EDİTÖR YARDIMCISI
Zeynep Büyükpaltalı
DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/ UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLERİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
barisozden@gmail.com

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposte İş Merkezi A5 Blok 4. Kat
No: 407 İktili 05B - Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Eylül 2018

DAĞITIM
Dünya Süper Yed. Ofset A 5
100 Yıl Mah. Hüseyin

Karaaslan Cad. 34/24
Bağlar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın
ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBA A SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 150.00 TL
ABD 170 \$

Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL

© Toplumsal Tarih Yayıncılık ve ilgili yazarların izni alınmaksızın alınıp yapılamaz. İzni perçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

18 AĞUSTOS 1877

OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDAN MANZARALAR

Antwerp'te Rubens'in üç yüzüncü yılı şenlikleri. Plantin arabası ve Yeşil Meydan'ın süslemeleri. — Teniers Meydanındaki zafer takı. M. de Roddaz'ın çizimleri.

L'Illustration dergisinin 18 Ağustos 1877 tarihli ve 1799 numaralı sayısının kapağında bir kez daha o sene doğumunun üç yüzüncü yılı kutlanan meşhur ressam Rubens (1577-1640) şerefine düzenlenen kurtulamaların görüntüler yer almaktaydı (bkz. sayı 296. Ağustos 2018).

Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili dergide yer alan yazı ve görüntüler ise bir kez daha artık aylardır sürmekte olan Osmanlı-Rus Savaşı'yla ilgiliydi. Daha önceko sayılarımıza da yansıttığımız aynı konudaki *Illustration* sayılarıyla ortak bir nokta, derginin eline hala dış dokunur olaylar ve

görüntüler geç memiş olmasaydı. Böyle durumlarda adedi olduğu üzere dergi cephegedeki muhabirinin elinden geldiğince ıparladığı haber ve görüntülerden bir tür derleme yaparak haber boşluğunu doldurmaya gayret ediyordu

Bu defa derlemeye esas olan konu, Osmanlı yenilgileri ve bunun neticesinde ortaya çıkan şiddet ve sefalet meselesiydi. Sahnelerin ilki, Kuzey Bulgaristan'daki Niğbolu (Bulgarca Nikopol) kemirinin Ruslara kaybedilmesi idi. Osmanlı genelkurmayı Osman Paşa'yı Plevne'deki müdafaaısıyla meşhur olacak olan geleceğin Gazı Osman Paşa'sı - Vidin'den birliklerle Niğbolu'yu korumak üzere yollamış fakat Osmanlı ordusu yetişmeden Rus birlikleri kenti ele geçirmişlerdi.

Dergide de anlatıldığı ve tasvir edildiği gibi Niğbolu'nun düşmesi içindeki Müslüman ahali için tam bir felaket olmuştu. Bulgar halk bu fırsatla bir katliama yeltenip onları ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Dergide bakılırsa nüfusun bir kısmı kurtulabilmiş idiyse, bu onları koruma altına alan Rus ordusu sayesinde olmuştu.

Ruslara atfedilen bu insanîyet hisleri Osmanlı ordusunun esirlerini de ilgilendiyordu. Her ne kadar perişan bir hal içinde olsalar da gerek Niğbolu'da tutulduklarında, gerek kafiler halinde bir yerden bir yere nakledilirlerken asgari bir ihtimam ve insanîyet gördükleri anlaşılıyor. Bunu bir Rus taraftarlığına mı yoksa nesnel bazı olgulara mı bağlamak gerektiği tartışmaya açıksa da, düzenli bir ordu ile galeyana gelmiş sivil halkın şiddete başvurmayla meyillerindeki fark açısından ilginç bir tespit olarak da görmek mümkündür

L'ILLUSTRATION

JOURNAL UNIVERSEL

REDICTION, ADMINISTRATION, BUREAU D'ABONNEMENTS
15, rue de Valenciennes, Paris

36 Année. — VOL. LXX. — N° 1799.
SAMEDI 18 AOUT 1877

SPÉCIALITÉ POUR LA VENTE AU DÉTAIL
15, rue de Valenciennes, Paris

Prix de l'abonnement : 3 fr. par an, 6 fr. par semestre, 1 fr. 50 par trimestre, 50 c. par semaine.

Paris en 1877. — 3 fr. 50 par an, 6 fr. par semestre, 1 fr. 50 par trimestre, 50 c. par semaine.

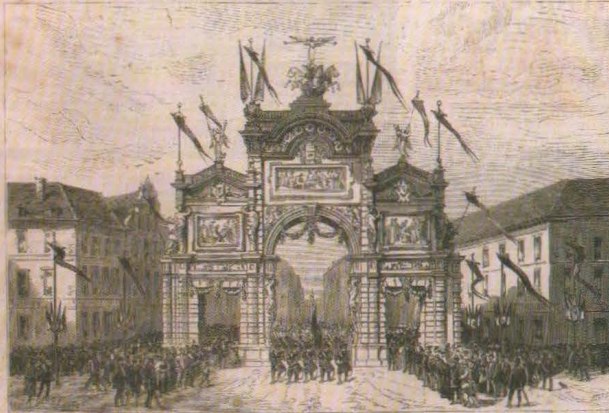
Abonnement : 3 fr. par an, 6 fr. par semestre, 1 fr. 50 par trimestre, 50 c. par semaine.

Le journal est envoyé gratuitement aux abonnés qui envoient leur mandat à l'adresse ci-dessus.

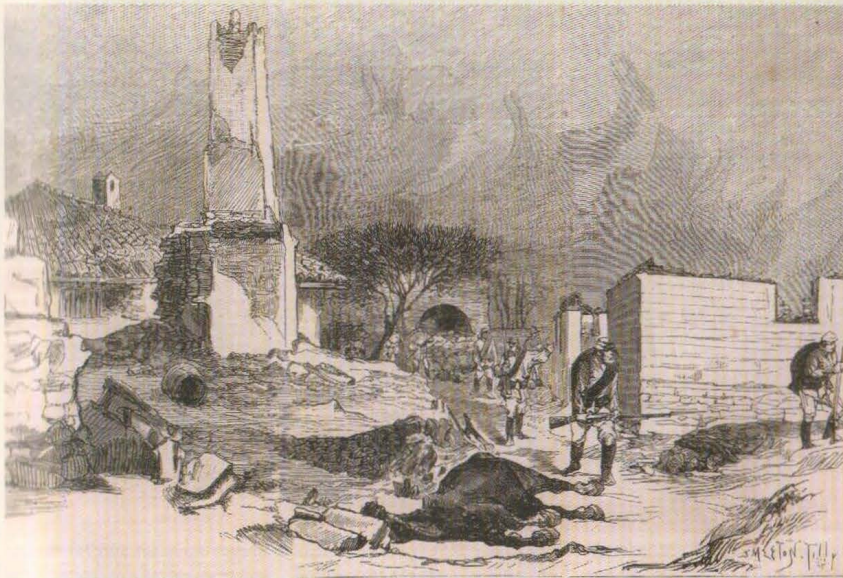
LES FÊTES DU TROISIÈME CENTENAIRE DE RUBENS, A ANVERS

LE CHAR DE PLANTIN ET LA DÉCORATION DE LA PLACE VERDE.

L'ARC DE TRIUMPH DE LA PLACE VERDE. — Groupé de M. de Roddaz.

Şark olayları. Niğbolu varoşunun 123. Rus alayı tarafından işgali. L'illustration'un özel muhabiri M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim.

ŞARK OLAYLARI: NİĞBOLU VE HARP ESİRLERİ

Son Plevne muharebesinden beri savaş cephesinden yeni bir haber

yok. Hezimetlerinden sonra Ruslar, herhangi bir engele takılmadan galiplerinin karşısındaki eski mevzilerine döndüler. Bu akslıklar onları tedbirli kıldı. Artık yeni bir felakete

karşılaşmadan Balkanlar tarafında hareket gerçekleştirmek için almaları gerekli olan Osman Paşa'nın mevzilerine dördüncü kez saldırmadan önce destek birliklerinin gelmesini

Niğbolu. Rus askerlerin himayesinde kentin arkasındaki bir vadiye kamp kurmuş Türk aileleri. L'illustration'un özel muhabiri M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim.

Turska-Sliva'da bir Türk esir kafillesinin molası. L'illustration'un özel muhabiri M. Lançon tarafından yerinde yapılmış çizim.

Rusların elinde esir veya yaralı akrabalarını tanıtmaya gelen Çingene kadınları.

bekliyorlar. Yeni Türk generaline gelince, o da eli tetikte duruyor. Kendisine birkaç tabur iltihak etti, ama şimdiye kadar ona bu kadar yarayan savunma konumunu hiçbir şekilde terk edeceğe benzemiyor. Pek gecikmeyecek olan yeni karşılaşmayı beklerken biz de biraz geriye dönük tarih yapıp, son muharebelerden önce gerçekleşmiş olan bazı olayları gravürlerimizle tekrar ele alacağız. Bunların ilki bızı Niğbolu'ya götürüyor.

Niğbolu'nun varoşunun 123. Rus alayı tarafından işgali. — Bilindiği gibi Niğbolu taarruzu 15 Temmuz günü gerçekleşti. Tuna'nın sol yaka-

sındaki Turnu-Magurele'de yerleştirilmiş Rumen topları biçare kenti atışa tutarken, General de Krüdner kumandasındaki birlikler sağ yakadaki savunma birimlerine saldırıyordu. Akşama doğru bunlar tamamen püskürtülmüştü ve 123. Rus alayı varoşa girmeyi başarmıştı. Her bir asker elinde tüfeğiyle her an ateş etmeye hazır bir şekilde yarı yıkılmış evlerin duvarları boyunca ilerliyordu. Artık müdafaa imkansızdı. Dolayısıyla ertesi gün kent şartsız teslim olmuş ve Tuna Kale mevkii de General de Krüdner'e verilmişti. Niğbolu artık sokaklara dağılarak hemen kenti teslim alan Rusların elindeydi. Ne manzara! Limana yakın yerlerde ancak

dumanı tüten harabeler kalmıştı. Yıkıntılarının arasındaysa cesetler, gene cesetler. Devam eden yangından dolayı çoğu yarı yarıya yanmış insanlar, atlar, öküzler. Yangını söndürmek için esir düşmüş garnizon çağırıldı. Fakat kentin bir kısmını yalayıp yutan yangının nedeninin top atışları olduğunu düşünmemek gerekir. Bulgarlar da işe el atmışlardı. Her yerde olduğu gibi Rusların gelişine istifade ederek Müslüman evlerini yağmalayıp yakmışlar, içinde yaşayanları da katletmişlerdi. 15-16 Temmuz gecesi bu biçareler için korkunç bir geceydi! Her yerde peşlerinden düşenlerden dehşete kapılmış bir şekilde sokaklarda kaçıyor, kıyafet değiştiriyor, bir anlık bir sığınma yeri arıyorlardı. Kaplan yüzlü avcılarının avladığı insanlar. 16'sında Allahtan Ruslar müdahale ederek katliamı mümkün olduğunca durdurmaya çalıştılsa da tam başaramadılar. İşte o anda kabiliyetli sanatçımız M. Lançon'un bir sonraki güzel resmine konu olan kökten tedbiri aldılar.

Rusların koruması altında şehrin arkasındaki vadide kamp kurmuş Niğbolu'nun Türk aileleri. — Daha önce söylediğimiz gibi Niğbolu Tuna nehrinin sağ yakasında, içine doğru uzandığı derin bir vadi oluşturan iki dağın arasında kurulmuştur. Kentin alt kısmından bu boğaza ulaşmak

Plevne
yakınındaki
Rus kampında
bir temsil.

İçin, etrafı harabelerle çevrili epey dık bir sokaktan çıkıp asıl şehre varıp onu geçmek gerekiyor. Son evler geride kaldığında kavak ve akasya ağaçları kaplı tepeler arasında derin bir vadi oluşturan boğaz görülebiliyor.

İşte Ruslar Nigbolu'nun Müslümanların etkin bir şekilde koruyabilmek için bu vadiye getirmeyi akıl ettiler. Beş yüzü aşkın aile burada hoş olmasa da en azından emin bir sığınak buldular ve hala oradalar. Vadiye giden yolları askerler koruyor ve tepelere de nöbetçiler yerleştirilmiş. Her aile elinden geldiğince kimi çadırlarda, kimi arabalarının etrafında, evcil hayvanları ve evlerinden kalan kırık dökük eşyayla birlikte kamp kurmuş durumda. Ağaç dallarından çardaklarla güneşten korunuyorlar. Pek tabii ki bu zavallı insanların buradaki hayatı genel durumları gibi pek üzücü. Ama şikâyet etmiyorlar. Kungârenk yırtık pırtık elbiseleriyle ellerine bakıyorlar. Erkekler kızgın, kadınlar mütevekkil, çocuklar kayıtlı. Zaten maddi hiçbir derdleri yok. Rus ordusu ihtiyaçlarını karşılayıp günde iki kez düzgün yemek dağıtıyor. Ruslar onlara, yaralı ve esirlere olduğu gibi gayet insani bir şekilde davranıyorlar. Kente kumanda eden Albay, kaleye her çıktığında muhakkak esir ve yaralıları ya bütün ya

konserve ya da bir tatlı götürüyor. Böylece iyi karşılanıyor ve söylediklerine kolaylıkla itimat ediliyor.

Bir köy yakınında Türk esir kafilelerinin molası: akrabalarını aramaya gelmiş Çingene kadınlar. — Biraz önce Nigbolu'da çok sayıda Türk esirinin bulunduğunu belirttik. Daha doğrusu eskiden durum öyleydi. Zira son muharebelerden sonra bu kente getirilen çok sayıda esir daha sonra Rusya'ya sevk edilmişti. Hala arada sırada yenileri geliyor. Birkaç nizami asker ile Kazakların güdümünde 100 ila 500 kişilik kafileler halinde yürüyorlar. Onları görmek insanın içini burkuyor. Yorgunluktan perişan, tozdan bembeyaz olmuş, ceket veya üstleri yırtık, fesleri arkaya doğru kaykılmış, zorlukla yanmış ve yakıcı bir zeminde yürüyorlar. O yüzden de yolda bir dere veya bir çeşmeye rastladıkları anda kendileri de fena halde ihtiyaç duyan askerler de bir mola verilmesini hemen emrediyorlar. Resmimiz bu molalardan birini temsil etmektedir. Arka planda bir tepenin üzerine Turska köyü seziyor. Daha yakında, birliğin Kazaklarının çadırlarını kurdukları kayalık görülüyor. Yanı başlarında mızraklarını çatmışlar, atları ise binmeye hazır, eyer vurulmuş durumda. Biraz ileride bir grup Kazak daha bulunuyor. Ön plandaki tepenin yamacında

askerlerin kalını, iki tepe arasındaki derenin her iki yanında ise esirler oturmuşlar. Bu kafilelerden birini seyrederken muhabirimiz gayet duygulandırıcı bir sahneye tanık olmuş. Bir köye yaklaşırken birden bağışmalar duyulmuş. Bir erkekle kadınlar geliyormuş. Çocuklardan biri yaralı olduğu halde ebeveynini tanıdığında kendinden geçmişti. Yere yatmış, sanki cansız durduğundan onu kurtarmaya koşmuş olan babası feryat ediyordu. O arada kadınlar da askerlerin başındaki etrafını sarmış yalvarıp yakarıyorlardı. Anlaşılan öyle ikna edici sözler bulmuşlardı ki istediklerine kavuştular. Kalbin yerini hiçbir şey tutmuyor. Son resmimizin konusu daha eğlenceli.

Rus kampında bir temsil. — Kamp hayatından bir sahne söz konusu. Her Rus birliğinin bazıları oyuncu olan garkıcıları bulunuyor. Toplar bir an bile sussa, bunlar sözü alıyorlar. Resmimizde yer alan da bu temsillerden biri. Konusu mu? Seyircilerin kahkahaları arasında ona rehberlik etmeyi üstlenmiş bir üçkağıtçı aldatan bir kör.

Louis Clodion

Diyojen
Panosyan'ı
temsil eden
karikatür

VATANDAŞ, TÜRKÇE ÖĞREN!

"Büyük Bir Zarar" başlıklı yazı 1893 yılında, İstanbul'da, *Manzume-i Eşkâr*'ın 34. sene ve 6860. sayısında yayımlanmıştır. Bu sayı itibarıyla

gazetenin çarşamba ve cumartesi günleri olmak üzere haftada iki kere çıktığı anlaşıyor. Zakarya Mıldanoğlu'na göre "İbâla ölçülü bir yayın politikası izler. Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı hükümetinin siyasetini eleştirir. Ermeni taşrasının ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamını ele alır. Türk görevlilerin eziyetlerini ve soygunlarını protesto eder. 1880'lerde sansürün şiddetlenmesiyle birlikte daha yumuşak bir yayın politikası benimser. 1901-1917 yılları arasında Ermenice ve Ermeni harfleri Türkçe olarak yayımlanır."¹ Hasmik Stepanyan'a göre ise, "Ulusal, Siyaset, Edebiyat, İlim ve Sanayi Gazetesi" olarak yayın hayatına başlayan *Manzume-i Eşkâr*, "sonradan Ermeniler için bir sabah gazetesine dönüşmüştür. 1907 yılından itibaren de liberal, resimli bir gazete olarak yayınlanmıştır."² Bu uzun ömürlü gazetenin editörlüğünü ise, 1896'da sağlık nedenleriyle görevini devredene

kadar Gârabed Panosyan (1826/287-1905) üstlenmiştir. Osmanlı mızah basınıyla ilgilenenler, Panosyan'ı *Diyojen*'in yayımladığı ilk karikatürden hatırlayacaklardır: "Batı ve Doğu giysilerini kuşanmış, uzun kulaklı bir adamdan oluşan [bir] karikatür. Teodor Kasap'ın muhbirlikle itham ettiği Panosyan'ın kocaman kulaklı karikatürleri daha sonra *Çaylak*'ta da yayımlanacaktır."³

Gerek Panosyan'ın hayatı gerekse *Manzume-i Eşkâr*, Osmanlı basın tarihi açısından ilginç, önemli ve ne yazık ki yeterince ele alınmamış konular. Bu konuda en güncel ve kapsamlı çalışmalardan biri Masayuki Ueno'ya aittir. Buradaki en dikkat çeken vurgulardan biri, gazetenin, bilhassa 1860 ve 70'lerde Osmanlı Ermenileri arasındaki nüfuzu. Üstelik, eldeki veriler gazetenin Ermeniler haricinde de hatırı sayılır okurları (örneğin sonradan *Servet-i Fünûn*'un yayıncısı olarak ünlenecek Ahmet İhsan Tokgöz gibi) olduğunu gösteriyor.⁴ Teodor Kasap'la arasının çok iyi olmadığı anlaşılan Panosyan'ın Ermeni Kilisesi'yle veya Katolik ve Protestan Ermenilerin yayınlarıyla da başı epey dertte. Hatta Patrikhane'nin baskısıyla gazetenin üç aylığına kapatıldığı bile olmuş.⁵ Tüm bunlar bir yana, Ueno'nun verdiği ipuçlarına bakılırsa, Osmanlı toplumsal yaşamının 19. yüzyılın ikinci yarısındaki önemli duraklarının (1863 Ermeni Nizamnamesi, II. Abdülhamit'in tahta çıkışı vb.) Panosyan'ın meslek yaşamında yol açtığı kırılmalar da araştırılmayı bekliyor. Mesela 1862'de Zeytun'da yaşananlar karşısında aldığı tavır ve bunun sonucunda gazetesinin kapatılması.⁶

"Büyük Bir Zarar" hem Panosyan'ın hayatına dair ayrıntılar içermesi hem de Osmanlı Ermenilerinin

Türkçeyle ilişkileri bakımından dikkate değer bir yazı. Kayseri'de doğan, okumak için gönderildiği İstanbul'da bir sarrafın yanına çırağ verilen, oradan İzmir'e giderek dönmenin en prestijli okullarından birinde eğitim gören, daha sonra da İstanbul'a dönerek yayıncılığı başlayan Panosyan, remaat içerisinde modern Ermenicenin kendini kabul ettirdiği ve ulus fikriyle bütünleştiği bir dönemde on yıllar boyu Türkçe yayını yapıyor. Hem de sonradan öğrenerek (geliştirerek?) yazı dili haline getirdiği, döneminin Osmanlıca gazetelerine oranla son derece gündelik bir Türkçeyle. 19. yüzyıl boyunca Ermeni harfleri Türkçe yayınlarda en sık karşılaşılan tutumlardan birinin, Türkçe yazma ve yayın yapmanın meşrulaştırılmaya çalışılması ve anadilde (Ermenice kasti ediliyor) yazılmamaktan duyulan mahcubiyetin dile getirilmesi olduğu göz önüne alınırsa, onun bu tavrı üzerine düşünme gerekliliği daha da belirginleşiyor. Panosyan'ın bunu hangi koşullar altında yapabildiği, yazdıklarının, hangi mezhepten olursa olsun sadece Ermeniler değil, Müslümanlar ve Rumlar tarafından da takip edildiği bir ortamda hangi dengeleri gözетerek nasıl manevra yaptığı da ayrı bir inceleme konusu. Panosyan'ın yazısını, Kanun-ı Esasî'nin meşhur 18. maddesinde ifadesini bulan; İmparatorluğu bir arada tutabilmek için gündeme gelen "tek dil" politikasından, Türkçenin resmî dil kabul edilerek giderek siyasallaşmasından bağımsız olarak düşünmek de pek mümkün değil. Son olarak, yazar tarafından yazıya eklenen dipnotlarda dile getirilen, Ermeni milletinin başka bir millet ve dil (Ruslar ve Rusça?) tarafından "yutulacağı" endişesi, en azından Ermeni cemaatinin kanaat önderlerinin Türkçeyle ilişkisinde bir noktadan sonra rol oynamışa benziyor.

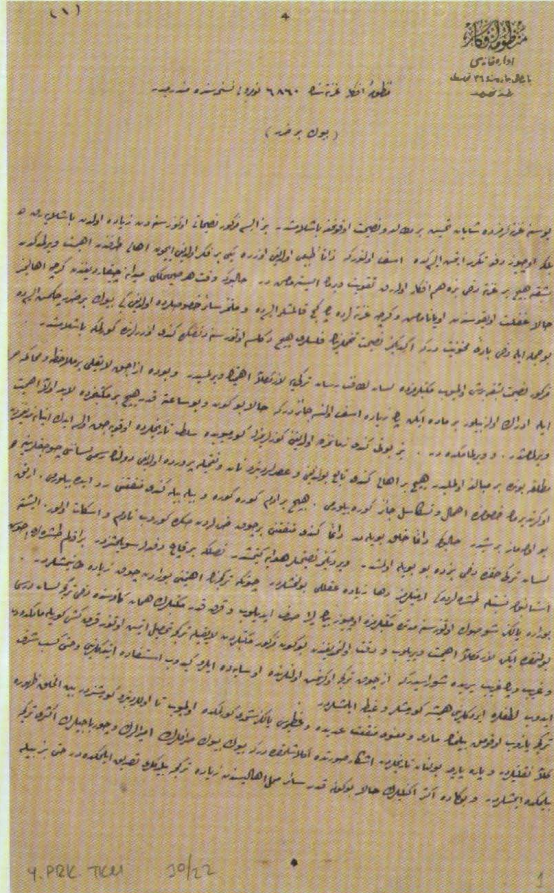
Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir dosyada yer alan bu metin,¹¹ kısaltılarak ve ufak tefek değişikliklerle Arap harflerine de aktarılmış. Aktarılmış sırasındaki bölümler kalemle işaretlenmiş. Bu, Diyojen'in Panosyan karikatüründen başlayarak, 19. yüzyılın son çeyreğindeki Osmanlı basınında Ermeni harfli Türkçe yayınların ne için ve nasıl takip edildiğine dair de bir ipucu.

BÜYÜK BİR ZARAR¹²

Bu sene gazetelerimizde şayan-ı tahsin [takdire layık] bir mütalaa ve bir nasihat okunmaya başlamıştır. Biz ise mezkûr nasihatı otuz seneden ziyade evvelden başlayarak belki üç yüz defa tekrerrü etmiş isek de, esef olunur ki zaten tabii olduğu üzere, yarı bir fikir olduğu için, ahali tarafından ehemmiyet verilmeden başka, hiç bir gazete de bize hem-öfkâr olarak takviyet [destek] vermek itenmemiştir. Halbuki vakit her salihliği meydana çıkardığından (gerçi ahalimiz hâlâ gaflet uykusundan uyandırmamış, ve gerçi gazeteler de pek geç kalmışlar, ve milletimiz, sair hususlarda olduğu gibi büyük bir zarar çekmiş ise de), bu cümle ile dahi lütfi-i memnuniyet [memnuniyet] mecburidir ki, ektiğimiz nasihat tohumlarının filizleri hiç değil ise otuz seneden sonra kendi üzerlerinde görülmeye başlamıştır.

Mezkûr nasihat başka bir şey olmayıp, mekteplerimizde, lisan-ı iletâfet [Türki'ye] lügüzlükler kaynağı Türkçeye, lazım gelen ehemmiyetin verilmesidir. Ve bu da azıcık layıkla bir mülhaza ve muhakeme ile idrak olunabilir bir madde iken, had-dün ziyade esef olursa caizdir ki, hâlâ bugün ve bu saate kadar hiçbir mektebimizde, labüdd [İlgereklil] olan ehemmiyet verilmemiştir ve verilmemektedir.

Biz bunu, kendi zamanımızda olduğunu gözlerimizle görmeyip de, salt tahrirlerde okuyacak olsa idik, inanmadığımızdan, mutlaka bunda bir

"Büyük Bir Zarar" başlıklı makalenin Osmanlıca tercümesini sunan belge

Y. PRK. TKM. 30.22

mübalağa olmalıdır, hiç bir ahali, kendi tabii bulunduğu, ve asırlardan beri nan u nimetiyle perverde olduğu lekme ve nimetiyle beslendiği devletin resmi çocuklarına öğretmek hususunda ihmal u tekasül [lumsuzamazlık] caiz görülebilir mi, hiç bir adam göre göre ve bile bile kendi menfaatını tepid edebilir mi, artık bu olamaz bir şeydir, [derdiki]. Halbuki daima halk böyledir, daima kendi menfaatını, birçok zararlardan sonra görüp olur ve iskat olur [işman ve ikna olum]. İşte lisan-ı Türki hakkında dahi bizde bu böyle olmuştur, verdiğimiz nasihatlar havaya girmiştir. Nasıl ki bir kaç defa söylemişizdir, bırakalım taşraları (hoş İstanbul'a nispetle taşralardaki Haylarımız [Ermenilerimiz] daha ziyade akıllı bulunmuşlardır, çünkü

Türkçenin ehemmiyetini buradan çok ziyade tanımışlardır), burada, yalnız şu son otuz sene müddette, mekteplerimize üç yüz bin lira para sarf edilip, ve kırk kadar mekteplerin, hemen kâffesinde dahi Türkçe lisan dersi bulunmakta iken, lazım gelen ehemmiyet verilip ve dikkat olunmadığından, bugün mezkûr mekteplerden layıkıyla Türkçe tahsil etmiş otuz kırk kişi görülememektedir. Ve garip ve pek garip yeri de şurasıdır ki, az çok Türkçe öğrenmiş olanların da, o sayed ileri gidip istifade ettiklerini, ve hatta kesb-i şeref [şeref elde] edip ve lütuflara erdiklerini, hemşere [daire] görmüşler ve gıpta etmişlerdir.

Türkçe yazıp okumak bilmenin mad-di ve manevi menfaat-ı adide ve azimesi [büyük ve pek çok yararı],

Ermeni harfleri
Türkçe olarak
yayınlanan
Manzume-i
Efkâr gazetesi

yalnız şimdi görülmekte olmayıp, ta evvellerden beri görülmüştür. Beynel-halk (halk arasında) zuhura gelen nakliyetlerden, ve pare parça bulunan tarihlerden aşikâr surette anlaşılmaktadır ki, büyük büyük sarraf-ların, amiraların¹⁾ ve çorbacıların²⁾ ekseri Türkçe bilmekte imişlerdir. Ve buna da ekser Egnililerin³⁾ hâla bugüne kadar, sair mahallelerden ziyade Türkçe bildikleri tasdik eylemektedir. Hatta biz bile bundan elli sene evvel buraya geldigimizde, Valide Hanı'nda Türkçe lisan dersini, Egnilî bir Hay muallimden başlamışızdır. Ve binaenaleyh şu dahi sahihtir ki, Haylarımız bundan elli sene evvel,

şimdiki kadar mektepler ve muallimler bulunmadığı halde, şimdiden ziyade Türkçe bilmekte ve çocuklara öğretirmenin elzemiyetini düşünmekte idiler. ve buna da ispat olarak yalnız bir misal ibrazını iğstermeyil kâfi add ederiz.

Biz İstanbul'a geldigimizde, burada bir dayımız bulunup evlenmiş olduğundan, anın himmetine güvenerek, gerçi henüz mektepte okumakta olan, ve arzumuz çok olduğundan buranın büyük ismine kapılıp da malhaza [sadecel] daha ziyade okumaklık arzusu ile geldik ise de, ne okuyacağımızı düşünüp bilecek kadar kemaletle

malik lolgunluğa sahip bulunmakta değildik. Ve dayımız ise gerçi okumamızı arzu etmekte idi ise de, hem pederimizin fakir olduğunu bilip ona bir yardımımız dokunmasını, ve hem de bizi nasıl ve nerede okutturacağını bilmediği gibi, senelerce kendisine bir yük olacağımızı da düşündüğünden, her iki tarafın hayrı niyetiyle, vaktin iktizasınca bizi bir sanata vermeliği düşündü. Ve ol vakitlerde ise Kayseriye'lilerimizde muteber olarak yalnız birkaç polîceci ile -ki sarraf ismini dahi takınmakla idiler- birkaç nefer de, tüccar ismini dahi taşımakta olan komisyonculardan başka kimse bulunmayıp, ekseriyeti, siva-ciden, boyacıdan, nakkaştan ve demirci, yani ekser ve mih [büyük çivil yapıcıda] ibaret idi. Çünkü henüz *karşıpa* denilen envayı [çeşit] uz ekserler Evropa'dan gelmeğe başlamadığından, birçok nalbait, çivici dükkânı var idi, ve ekser keresteciler dahi Kayseriye'de olup, ve ebniyeler de alesseyiye [binalar da bir örnek] ahşap olduğundan, mezkûr esnaflar pek güzel para kazanmakta idiler.

Her nasıl ise dayımızın teklifi bize hoş görünmediğinden, ve besbelli, her ne kadar pederimiz fakirin biri idi ise de, daima okumamıza arzupek olup [okumamızı arzulayıp], ve bizi pek kıymetli surette, yani adeta bir kibar evladı makamında büyütüp, bilmeyerek ve düşünmeyerek cenap [haysiyet] taşımaklık hissiyyatına alışmış olduğundan, ve yahud doğuşumuzda kibirlik bulunduğundan, gerçi sıvacı, nakkaş ve yahud boyacı olmak istemedik ise de, kendisine yük olmak dahi istemediğimizden, besbelli bir fırsat bekleyip de yine bir gün okuyabilmeklik emeliyle olmalıdır, odasına indigimiz, ol vaktin pek muteberi bulunan müteveffa Kasbaryan Sarkis Aga'nın -ki kendisi gayetle zeki, müdebbir [uzak görüşlü], işğuşar [becerikli], namuslu ve mirakelan [soz] ustası bir zat olduğu gibi, vücutça da zayıf ve zarif bir halde bulunduğundan, fındık-sarraf denilemek maruf bulunmakta idikenden yanında hizmet etmeliği arzu ettik. Kendi de hoşnut oldu ve biz başladık hizmetkârlık öğrenmeğe. Nasıl ki zo ay kadar hizmetkârlık et-

İkiden sonra, bir fırsat bularak kendimizi İzmir'e, Mesrobyan Varjarian'a⁶ attırmışdır. Yolumuzdan çıkarak bu kaderecek şahsı hikâyemizden maksad şunu anlattırmaktır ki, mütefekkir Çorbacı'nın Sarkis Ağa (ol vakitlerde, gündüki gibi efendi sıfatı verilmeyip, on mütefekkir zatlara dahil, eğer amirah değil ise, ağa sıfatı verilmekte idi) kendisi Türkçe yazıp okumak bilmekte olduğundan başka, bir de küçük birerodet Garabed Ağa var idi ki şimdi vefat etmiştir, o dahi bilmekte idi.

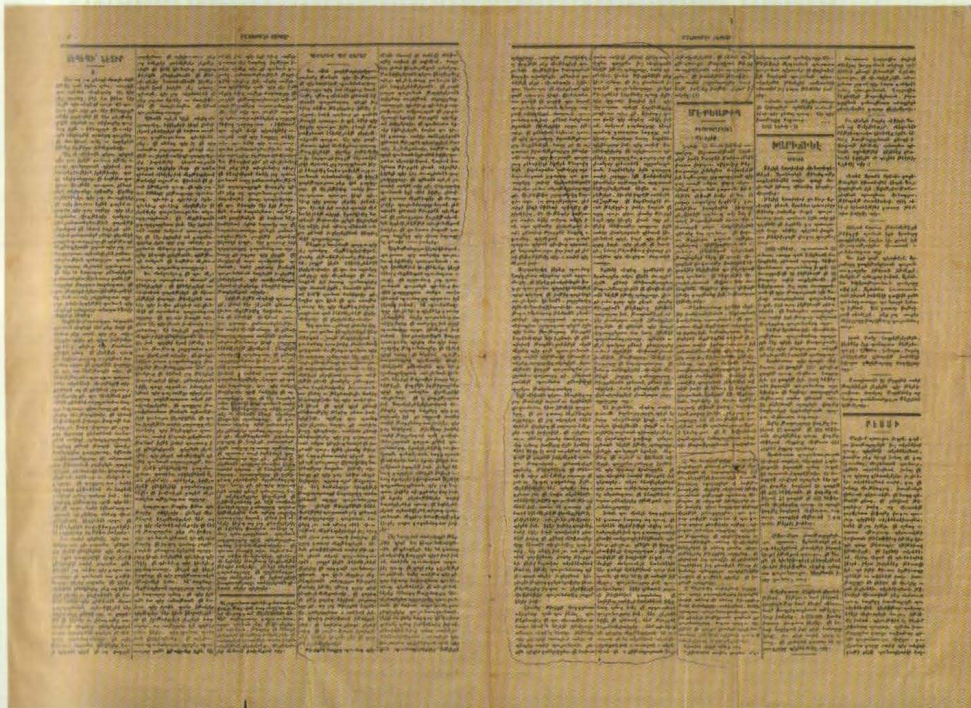
Çorbacı'mız gerek okumak hakkında derkâr lûşikârl olan arzumuzu ve gerek pederimizin fakir olduğunu bildiği âhette bizi acıyıp ve istikbalimizi düşündüğünden, çalışmamız için munasip gördüğü aylığa dokunmayarak tamamen pederimize çıkardıktan başka, sevabına olarak da bizim için bir hoca tutarak Türkçe öğrenmemizi emir eyledi. Ve kendisi de taben gayetle sert-meşrep (sert mizaçlı) bir zat olduğundan, biz dahi bittabi itaat ederek, aldığımız derslere, hizmetten vakit buldukça çalışmaya başladık ki,

şimdide rahmet okumaya kendimizi borçlu tanımaktayız.

Elli seneden beri, ahalimiz az çok tahsil-i ulum u elsinenin ilim ve lisan tahsilinin lüzumunu hiss etmeğe başlayıp, ve şu kadar mektepler açıldığı, ve çok derslere ehemmiyet verilip ve paralar emekler sarf edildiği, ve alehusus (bilhassa), ancak lisan-i maderzadımız lanadılınız olmasi hatırı için Ermeniceye fevkalade surette dikkat ve gayret edilmekte olduğu takdirde, ziyadesiyle şayan-ı taaccüp ve teessüf lüzünü ve şaşkınlık sebebi dır ki, etmek parası ve şan u ikbal kazanmak için, milletimizin her sınıfı hakkında su ve hava derecesinde ehemmiyeti bulunan Türkçeye ise, daha ne kadar ziyade ehemmiyet vermeliğin elzemiyeti düşünülmemiştir. Bizce ise, eğer istikbalimiz, yani eğer emr-i basirete riayet edip (basiretli davranıp) ve kendi menfaatımızı cidden düşünmüş olsa idik, hiç değil ise şu son otuz sene zarfında, lisan-ı Türkî'yi, velev İslamlar derecesinde tahsil etmiş bulunmasak

bile, bari anler üzerinde görülen terakkinin nisfını ilerlemenin yarısını göstermeklik ikbal u şerefîyle müftehir bulunmasız liftihar etmemiz) lazım gelir idi.

Lisan-ı Türkî hakkında derkâr olan bu ihmal, bu tekâsül ve bu müsamaha acaba neden neşet etmiştir (ileri gelmiştir), acaba sebep nedir? İhtimaldir ki, bize namalun sair (bilmediğimiz başkal sebepler dahi bulunsun, lakin bizim zannımızca, ve yahod daha sahihi kendi irikadımızca başlıca üç sebepten neşet etmiş olmalıdır. Yani birincisi, güya Türkçenin pek güç olması ve üç lisandan ibaret bulunmasıdır. Çünkü Türkçeyi öğrenmiş olmak için bir miktar Farsî ile bir miktar da Arabî öğrenmeklik labüddür ki, fılvakî idogrusul bu da vahî lboşî bir sebep değil ise de, mahrum kalmaklığı göze alacak kadar da haklı değildir. İslamlar nasıl öğrenebiliyorlar ise biz dahi öğrenebiliriz, ve alehusus bilimler çoğaldıkça, kullaklar ve lisanlar ziyadece alışacağından, öğrenenler için kolaylık dahi ço-

galır. Ve faidesini görenler artıkça, arkadan yetişenlerin de heves u gayretleri, hüsn-i ibret [güzel örnekler] sayesinde artar, ve öğrendikçe insan telezüz eder [lezzet alır], hayran ve aşık olur, zira, lisan-ı Türki öyle güzel bir lisanıdır ki, velev menfaatı, bazıları için sair lisanlardan ziyade görünmese bile, öyle bir tatlılık, öyle

Ve üçüncü sebep dahi, *Usunı[şan]/Khorhurların* İğitim Komisyonlarının, beyn-el-halk söylendiği gibi, dünyanın gidişinden, vakt u hal [günümüz] politikasından bîhaber, tekmi[ş] *varjabad* [öğretmen] kafalı olmalarından neşet etmiş olmalıdır. Çünkü bunların ekseri, mektep ve ulum u funun demekle, başlıca layık

ziyade, hem Türkçe öğrenmelidirler, hem büyük ve beylik mekteplerde ne usulde ve ne derecede ders verilmekte ise o usulde, o derecede ve o kitaplar[ın] öğretmelerini, ve hem de mümkün olduğu takdirde, Türk muallimlerden ders aldirmalarını, ve hasseten [bilhassa] telifuza dahi çalışmalarını nasihat ederek hatm-ı kelim ederiz [sözümüzü noktalarız].*

Biraz da uyanıp aklımızı başımıza toplamalı ve bizim ikbal u saadetimizin, ancak Hükümet-i Seniye'ye ve ancak lisan-ı belagat-nişan-ı Türki'ye sarılmak, ve kilisede Hay olup ve kilisenin haricinde ise kâmilten Türk ve Osmanlı olmaklıkla olabileceğini kaviyen [kuvvetle] ve katiyen bilmeli ve iskât [iknal] olmalıyız.

bir şive ve nadir-ül-emsal [benzerine az rastlanır] telifuza vardır ki, adeta bir müzik makamındadır.

İkinci sebep, Ermenice ve Fransızca ders veren muallimlerin, kendi menfaatlerine dokunması şüphe ve vesvesesinden neşet etmiş olmalıdır, çünkü çocuklar bir kere lisan-ı Türki'den telezüz etmeye başlarsa ise, tabiatıyla diğer lisanlara sarf ettikleri vaktin ve zihnin bir hayli miktarını da ona hasr etmeye başlayacaklardır. Binaenaleyh bunlar kendi kârlarını umum milletten menfaatin-den üstün tutarak, hermiş çocukları ve *hokapartı*sular [mütevelliler] ve çocuk sahiplerini, mümkün mertebe çalışıp kandırarak. Türkçeden ziyade, kendi bildikleri, yani kendilerinin [d]ers verebildikleri lisanlara çalıştırmışlardır.

Ermenice, bir miktar Fransızca, ve bir cüzice dahi Türkçe ile beraber, ders cetvellerinde *uyunlar*¹² sıralamayı anlamakta, ve ahaliye de o yolda rehberlik etmekte bulunmuşlardır.

İmdi, bu mesele hakkında ne kadar yazsak az olup, ve sahihen milletimizi sevip acıyanlar için ise bu kadarı dahi kâfi sayılabileceğinden, büyük küçük, zengin ve fakir kâffe-yi *Haylar*ımıza, kemal-i safvet ve haliset üzre [büyük bir samimiyetle], Memalik-i Mahruse-yi Şahane'nin [Osmanlı İmparatorluğu'nun] her hangi cihetinde olur ise olsun, ve her ne iş ve sanat ile meşgul bulunurlar ise bulunsunlar, eğer ziyade para ve teveccüh kazanmak, ve hatta, Saye-yi Şahane'de feyz-yab olmak [boluluk ve bereket görmek] emel ve arzusunda bulunanlar ise, her şeyden evvel ve

* Bu nasihatımızı, umum ahalimizden ziyade kâffe-yi mekteplerin ve *hokapartı*suları ile *dnoren*lerin [müdürlerin] ve hususıyla *Usunı[şan]/Khorhurların* İğitim Komisyonu ağırlarının ve hatta idare-yi milleti deruhte etmiş [millet idaresini üzerine almış] bulunan zatların okuyup mütalaa ve dikkat etmelerini rica ederiz. Zira yazdıkları zavallı milletin çocuklarına, Bu kadar gaflet uykusu ve bu kadar zarar kâfidir artık, biraz da uyanıp aklımızı başımıza toplamalı ve bizim ikbal u saadetimizin, ancak Hükümet-i Seniye'ye ve ancak lisan-ı belagat-nişan-ı Türki'ye sarılmak, ve kilisede *Hay* olup,¹³ ve kilisenin haricinde ise kâmilten Türk ve Osmanlı olmaklıkla olabileceğini kaviyen [kuvvetle] ve katiyen bilmeli ve iskât [iknal] olmalıyız.

¹³ Kilisemizde dahilinde *Haylıkta* baki kalabilmeklik ikbaline dahi ancak ve ancak Türkülük yani Osmanlılık sayesinde nail olmakta bulunduğumuz dahi köşe-yi hatırdan katan çıkarmamalıyız, yoksala başka milletin ve başka lisanın bizi yutaacağı şems gibi aşıkâr olup ve emareleri de görülmektedir.

İşitene sivri sinek saz, işitmeyene davul zurna az.

DİPNOTLAR

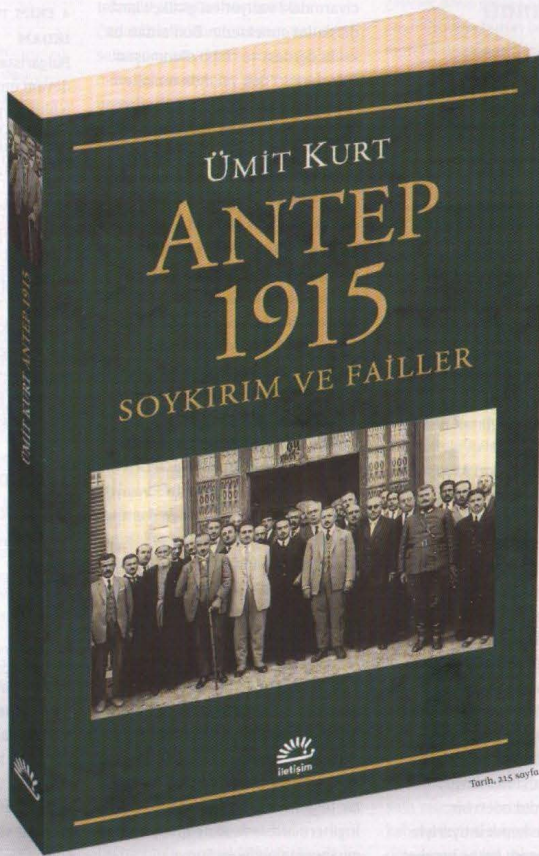
1. Kapakta "23 Cemaziyellevl 1311", "Kasım 1893" ve "cumartesi" bilgileri yer alıyor.
2. Gazete hakkında bilgi veren iki kaynaktayere alan tarihler kapaktaki "34. sene" ifadesiyle çelişiyor. Gerek Mıldanoğlu gerekse Stepanyan çıkış tarihleri olarak 1866'yı gösteriyor. Zakarya Mıldanoğlu, *Ermenice Süreli Yayınlar: 1794-2000* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2014), 392; Hasmik Stepanyan, *Ermeni Harfleri Türkçe Kitaplar ve Süreli Yayınlar Bibliyografyası, 1727-1968* (İstanbul: Turkuz Yayınları, 2005), 565. 1893'ten önce 34 yıl gidişinde 1859 yılına ulaşıyoruz ki bu da gazetenin editörü Garabed Panosyan'ın Ermeni harfleri Türkçe Mânâd-ı Çroye'ye gazetesini çıkarmak yayıncılığına başladığı tarihtir.
3. Mıldanoğlu, ibid.
4. Stepanyan, ibid.

5. Turgut Çeviker, *Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü: Tanzimat Dönemi (1867-1878)*, c. 1 (İstanbul: Adam Yayınları, 1986), 21-22.
6. Çeviker, s. 22-24.
7. Masayuki Ueno, "One Script, Two Languages: Garabed Panosian and His Armeno-Turkish Newspapers in the Nineteenth-Century Ottoman Empire", *Middle Eastern Studies* 52, sy. 4 (2016): 605-22.
8. Ibid., 605-606.
9. Ibid., 610.
10. Ibid., 606, 609, 614.
11. Y. PRK.TKM.30.22. Belgenin özetini şu şekilde girmiş: "İstanbul'da Manzume-i Çiftâr adıyla negredilen Ermenice gazete'de 'Büyük Bu Zazar' başlığıyla Türkçenin Ermeniler açısından ehemmiyeti hususundaki yazının tercümesi ile gazetenin bir nüshası."
12. Metnin okunmasını kolaylaştırmak için imla ve noktalama büyük ölçüde günümüz

- standartlarına uyulmuş, bazı uzun cümleler bölümlere ayrılmıştır.
13. Osmanlı Ermenilerinin, cemaatin önde gelenlerine verdikleri isim, *Amiralar* bir tür anıtkası olarak düşünmek mümkündür. Bu konuda kapsamlı bir çalışma için, bkz. Haşop L. Barsoumian, *İstanbul'un Ermeni Amiraları Sınıflı, rev. Solina Silahi* (İstanbul: Aras Yayıncılık, 2013).
14. Hristiyan ileri gelenlerine verilen ad: "patron" anlamına da gelirdi.
15. Bugünkü Kentaliye (Erzurum). Amiraların yarınsa yakınına bu bölgeden olduğu bilinmektedir, Barsoumian, ibid., 70.
16. 1799 yılında İzmir'de kurulan ve zaman içerisinde Ermeni cemaatinin önde gelen eğitim kurumlarından biri olan Mesrobyan Okulu.
17. Ermenicede isim yapmak için kullanılan son ek.

1915'te Antep'te neler oldu?

Ali Cenani Bey, Ahmet Faik Erner ve Mehmet Yasin Sani Kutluğ. Antep Ermenilerinin 1915'te yaşadığı süreçte, bu üç isim özelinde soykırıma katılanların saikleri ve eylemlerini inceliyor. Antep İttihat ve Terakki Kulübü üyeleri ve Antep'in ileri gelenlerinin de bu süreçte ortaklıklarına işaret eden Ümit Kurt, 1915 Ermeni soykırımını Antep'i büyüteç altına alarak inceliyor. Belgeler ve faillerin aileleriyle yapılan görüşmelerin ışığında yürütülen bu çalışma, tarihin acı bir sayfasına çığ bir ışık tutuyor.

Tarih, 215 sayfa

Tiyatrolar

1 EKİM 1918

SABAH

Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosunda — Yarın gündüz hanımlara gecesi umuma Komik-i şehir Hasan Efendi idaresinde Osmanlı Dram Kumpanyası tarafından iki büyük mûsamere tertip edilmiştir. Hak Çalışanıdır (Sosyalist) nam muazzam eser ile (Iran İnkılab-ı Kebiri Muhammet Ali Mirza) piyesleri zincir-i istibdatın kesriyle (kırılmasıyla) şems-i hürriyetin tuluu, danslar, rakslar, bando ve mükemmel ince saz tafsilat el ilanlarında

Mösyö Wilson'un Yeni Beyanâtı

1 EKİM 1918

TANİN

Amsterdam 29 — Ajans Reuters iş'âr ediyor: Reiscicumhur Wilson New York'ta bir nutuk irad ederek demiştir ki: Dört seneden beri devam eden harp muharebe-i akvam halini almış ve bundan beşeriyetin arzusu muhtelif hükümetlerin efkâr-ı hususiyeleri yerine kaim olmuştur. Hiçbir millet harbin neticesini lâkaydâne düşünemez. Harbin neticesi "En zayıfın menfaati en kuvvetlinin menfaati kadar mukadderdir." Düsturunun sarıh bir surette kabulü demektir. İşte biz devamlı bir sulhın bunu anlıyoruz.

İtlâf Devletleri, Merkezi Avrupa Devletlerinin Brest Litovsk ve Bükreş'te diğer hükümetlerle müzakerelerini gördükleri cihetle bunlarla bir nevi pazarlık suretiyle sulh akdedemeyeceklerine mütehiden kani bulunmaktadırlar. Devamlı bir sulh istihsal etmek için tevessül edilmesi mübrem olan vasıta ittifak-ı akvamdır. Maksatların tayini suretiyle bunun teşekkülü, şerait ve müzakerat-ı sulhiyenin kısm-ı esasını teşkil etmelidir. Rusya'yı mahv ve Romanya'yı tehdit eden bir hükümetin âtide kendi ihtiyarıyla tevessül edebileceği hatt-ı hareket hakkında istediğimiz teminattan sarf-ı nazar etmek bir cinnettir. Cemahir-i Müttefike-i Amerika

müstakbelde sulhun istinat edeceği mukavelat ve muahedatin tatbiki için kendi hissesine isabet eden mesuliyeti deruhte etmeye amadedir.

Bulgar Hadisesi

2 EKİM 1918

TANİN

Vaziyet elan kâfi derecede tavazzuh etmemiştir. En son gelen haberlerde Sobranya içtimalı ve netayıcı hakkında hiçbir malumat yoktur. Kanadiyef ve İstanbuliskînin afları Kralın sulh taraftarı fırkalara karşı yeni bir kuvvet vücuda getirmek istediği ihtimalini göstermektedir. İhtilalcı Bulgar kuvvetlerinin Sofya civarındaki vaziyetleri gittikçe kesb-i müşkülât etmektedir. Bunlardan bir kısmı derdest ve tedib olunmuştur. Diğerlerinin pek yakında tenkilleri itimam olunacaktır. İhtilalcilerden bir kısmı dağınık bir halde öteye beriye yayılmışlardır. Bunlardan Vidin ve Samakof'da bulunanlar oralarda birer Bolşevik Cumhuriyet ilan etmişlerdir. Hâl-i hazırda bu hareket ancak bir nümâyış mahiyetini haizdir. Hükümet-i Merkeziye bu cephedeki ordu henüz kuvvetli bulunuyor. Bolşevik efkârının Bulgaristan'da taammümü pek az muhtemeldir. Çünkü Bulgarlar henüz istila emelleri perverde eden bir kavimdir. Bolşeviklikle bu emeller arasında ise hiçbir münasebet yoktur. Bu cihetle cephedeki vaziyet düzelir düzelmez bu ifrat-perverane hareketlerin önüne geçileceği kaviyyen memuldür. {...}

Suriye Osmanlıdır

4 EKİM 1918

SABAH

Berlin 2 Teşrinievvel- Havran Mebusu Şekip Aslan Bey bilcümle muhasım memleketlere gönderdiği bir telgrafnamede Fransa ile İngiltere arasında akdedilmiş olan muâhedâta tevîkân Suriye'nin İngiltere ile Fransa arasında taksimini protesto ederek diyor ki: Bu hal İtlâfın fûtuhat ve

ilhak-ı harbi icra eylediğini isbat etmektedir. Suriye, Osmanlıdır ve Osmanlı kalacaktır. Wilson, Lloyd George ve sair rical-i hükümet taraflarından mükerreren ilan edilen desatir-i malumeye (bilinen düsturlara) tevîkân hiçbir hükümet tarafından icra-yı tesir edilmeksizin tamamıyla hür olarak ârâ-yı umumiyeye müracaat edilmesini teklif ederim. Suriyelilerin hakiki arzuları hilâfında ittihaiz edilecek herhangi bir tedbir bil-mecburiye muharebat-ı müstakbeleyle sebebiyet verecektir.

Bulgaristan'da Harp Zenginleri Kaçıyor

4 EKİM 1918

İKİDAM

Bulgaristan'da dahili igtîşâât devam etmektedir. Mevsûkân istihbar eylediğimize göre Bulgar Bolşevikleri bilhassa harp zenginlerine karşı hareket-ı adavetkarane göstermektedirler. Ahali mevduatını almak üzere adeta hücum edencesine bankalara müracaat eylemektedir. Bu tehâcum karşısında bankalar ancak yüzde on nisbetinde tediyatta bulunmaktadırlar. Harp zenginlerinden bazıları müttetik memleketlere gitmek suretiyle Bolşevik cereyanından kurtulmaktadır.

Tiyatro ve Musiki Şirketi

4 EKİM 1918

SABAH

Musiki Akademisi Beyoğlu'nda Sakızgâcında numara 19 Derslere 14 Teşrinievvelde başlanacaktır. Musikinin bilcümle şubelerine dair mükemmel tedrisat icra olunacaktır. Bilocümle alat-ı musikiye hakkında memalik-i ecnebiye ile memleketimizin en mümtaz 28 muallimi tarafından tedrisat vuku bulacaktır. Opera Mektebi Mösyö Jan Ernest tarafından idare olunacaktır. Raks ve kılıç tatbiki için hususi dersler altı yaşından itibaren

çocuklara piyano ve keman dersleri. Orkestra, takım muzikası ve salon muzikası dersleri. Ahenk, nota ve orkestra tertibatı için hususi dersler. Çarşamba ve Cumartesi günleri dersler münhasıran kadınlara tahsis edilmiştir. Her gün sabahları duşakdan on ikiye ve öğleden sonra saat ikiden altıya kadar Akademi idaresinde talebe kayıt olur. Akademinin Müdürü her gün saat on birden on ikiye kadar ve öğleden sonra saat üçten dörde kadınlar misafir kabul eder. Akademi müdahanesinde müessesenin müfessal programı bulunur

Sulh Teklifimiz İly Telakki Edildi

7 EKİM 1918

SABAH

Wilson'un bir iki güne kadar muvafık bir cevap vermesi ve hareket-i harbiyenin tatilü ümit ediliyor. Hükümet-i Osmaniye, Alman ve Avusturya-Macaristan tarafından kabul bulan sulh teklifine henüz muvafık bir cevap gelmemiştir. Fakat din alınan haberlere göre Türkiye ve mütteliklerinin sulh teklifi Amerika'da büyük bir hüsn-i telakkiye mazhar olmuştur. Wilson ile temas eden kimselerin beyanatı ve gazetelerin mütalaatı teklifin kabul edilceğini ihşas etmektedir. Bu haberler üzerine umumi müttelike akdi için müzakerata toplanılacağına dair bir rivayet dikkatini etmiştir. Mesele yukarıda yazıldığı vechile notanın hüsn-i telakki edilmesinden ibarettir. Mütteliyyetler mahfilde beyan edilmesine göre sulh teklifimize bir iki güne kadar muvafık bir cevap gelmesi mümkündür. Bu cevabı müttelike müzakerata başlanacak ve hareket-i harbiye tatil edilecektir.

Rus Bayrağı

7 EKİM 1918

TANIN

Rus Hükümetince kabul edilen ve Rus telakki-i ticariye ve harbiyesi tarafından istimal edilecek olan bayrağın şekli dünkü Takvim-i Vekayi ile anlaşır etmiştir. Bayrağın umumî kumzı olup üzerinde bir

küşesinde Rus Sosyal Federatif Şuralar Cumhuriyeti ibaresini teşkil eden kelimelerin ilk harfleri muharrer ve mündericir.

Wilson Tekliflerinin Bize Ait Kısımları

8 EKİM 1918

İKİDAM

Wilson'un programında doğrudan doğruya bize taalluk eden ahkam on ikinci maddede mündericir. Bu maddede aynen şöyle deniyor: "Hâl-i hazırda Devlet-i Osmaniye'nin Türk olan aksamının hukuk-i hakimiyetten sağlam bir surette istifadesi temin olunmalıdır. Fakat Türk hakimiyeti altında bulunan akvamı dahi serbestçe tekamül-i iktidarı verilmelidir. Çanakkale bilmüle akvam ve sefain-i ticariyenin serbest-i müruru için açık bir geçit olmak üzere beynelmilel teminat ile kuşat olunmalıdır." Bundan sarahaten anlaşıldığına göre Wilson Devlet-i Osmaniye'nin Türk kısımlarında hakimiyet-i Osmaniye'yi bilâ- kayd ü şart kabul ediyor, yani kapitülasyonların ref' ve ilgasına hiçbir itirazı yoktur.}

Türk hakimiyeti altında bulunan akvamın serbest-i tekamülüne bizim hiçbir itirazımız olamaz. Osmanlı hakimiyetinde yaşayan muhtelif kavimler altı yüz seneden beri kendi milliyetlerini, lisanlarını, ananelerini muhafaza etmişlerdir. Hükümet-i Osmaniye en kuvvetli zamanında bile bunların muhtariyet-i milliyelerine hürmet etmiş, Türk olmayan kavimleri Türkleştirmek siyasetini takip etmemiştir. Bazı müverrihler buna din ihtilalini sebep göstermişlerdir. Halbuki işte Araplar Türklerle hem din oldukları hâlde onlar da asırlardan beri milli ananelerini hakimiyet-i Osmaniye altında kaybetmemişlerdir. Binaenaleyh Osmanlı memleketinde yaşayan kavimlerin serbestçe tekamülü her ne türlü teminata mütevakıf görülüyorsa bizim bu teminatı vermekle hiçbir şey kaybetmeyeceğimiz aşikardır. Devlet-i Osmaniye'nin Türk olmayan aksanı yani Hicaz, Yemen, Irak,

Suriye gibi memleketler programı heyet-i mecmuasından istinbat edilebildiğine (anlaşıldığına) göre milliyet düsturuna tabi olacaklardır. Yani ahalinin irade-i milliyesi ne surette tecelli ederse tarz-i hükümetleri ona göre tayin edecektir. [...]

Wilson'un programında bir de Çanakkale'nin bütün akvam ve sefain-i ticariye açık bir geçit olmak üzere küşadından bahsediliyor. Bizim için şimdiye kadar Boğazların müstahkem halde tutulmasına yegane sebep payitahtımızı düşmanın tasallutundan muhafaza etmekten başka bir şey değil idi. Milletler Meclisi, beynelmile mahkeme, tahdid-i teslihat, denizlerin serbestliği gibi ulvi gayeler hasıl olduktan sonra biz payitahtımızı bütün beşeriyet-i mütemeddinenin tekalülü altına vaz' etmiş olacağımızdan artık bu istihkamât bizim için lüzumsuzdur. Boğazları bütün milletlere, bütün sefain-i ticariyeye açabiliriz. İstanbul'un serbest bir transit limanı haline vaz'ı şehrin servet ve unvanını tezyid eder. [...]

Alman Sulh Notasının Metni

10 EKİM 1918

TANIN

Berlin 5- Almanya İsviçre Hükümeti vasatetiyle Reiscumhur Wilson'a gönderdiği notanın metni şudur: "Almanya Hükümeti, Amerika Reiscumhuru'ndan sulhu ilade işini deruhte etmesini talep ve bu talebi bütün muharip devletlere teklif ile sulh müzakeresi için murahhaslar göndermeye davet eylesmesini rica eder. Almanya Hükümeti Amerika Reiscumhuru'nun 1918 denesi Kanunusani'nin dokuzunda Kongrede irad eylediği hitabe ile beyanat-ı müteahhiresini ve bilhassa geçen Eylül'ün yirmi yedisinde vuku bulan beyanatını sulh müzakerelerine esas olarak kabul eder. Almanya Hükümeti kan dökülmesine bir nihayet vermek için karada, denizde ve havalarda umumi bir mütareke akdedilmesini rica eder."

Amerika'nın Almanya'ya Cevabı

11 EKİM 1918

TANIN

Berlin 10- Cemahir-i Müttehide-i Amerika Hariciye Nazırı Lansing, Almanya'nın sulh hakkındaki notasına İsviçre'nin Washington Maslahatgüzarı vasıtasıyla âtidedi cevabı tevdi etmiştir. Reiscumhur alakadar olan menaf-i aziminin icap eylediği gayet samimane ve sadıkane bir cevap itasından evvel Hükümet-i İmparatoriye Başvekaleti notasının ruh ve mana-yı hakikisi hakkında emniyet ve kanaat hasıl etmeye lüzum görmektedir. Almanya İmparatorluğu Başvekalı Hükümet-i İmparatoriye'nin Cemahir-i Müttefike-i Amerika Reisi tarafından geçen Kanunusani'nin sekizinde Cemahir-i Müttehide-i Amerika Kongresi'ne vuku bulan beyanatı ile bundan sonraki beyannamelerinde tayin olunan şeraiti kabul eylediği ve müzakerata girişmekten maksat yalnız şerait-i mezkûrenin tatbikine ait teferruat-i ameliyeyi kararlaştırmaktan ibaret olacağı fikrinde midir? Amerika Reiscumhuru mütarekeye dair vuku bulan teklif hakkında âtidedi beyanatta bulunmaya mecburiyet hissediyor. Reiscumhur düvel-i merkeziyeye karşı muhasımda Cemahir-i Müttehide-i Amerika'nın müttefikleri bulunan hükûmetlere düvel-i merkeziye orduları Amerika'nın müttefikleri arazisinde bulundukça mütareke teklif etmeye kendisinde bir hak görememektedir. Her türlü müzakeratta hüsnüniyet bulunması düvel-i merkeziyenin taht-ı ışgalindeki arazide bulunan askerlerini derhal geri çekmesine muvafakat etmesine merbut ve vabeste bulunmaktadır.

İzzet Paşa Kabineyi Teşkil Memur

13 EKİM 1918

İKĐAM

Sadrâzam Talat Paşa evvelki gece zat-ı şahaneye Kabinenin istifasını

itâ eylemiştir. Beş altı günden beri yeni Kabinenin teşkiliyle meşgul olan Tevfik Paşa evvelki gece geç vakit bu memuriyetten affını zat-ı hazret-i Padişahiye arz etmiştir. Tevfik Paşa'nın Kabinete teşkilinden feragatine sebep — bizzat kendi beyanatına nazaran — muhtelit bir Kabinneyi muvafık bulmamaları imiş. [...]

İzzet Paşa'ya kabine teşkili vazifesi evvelki gece tevdi olunmuş ve müşâvürinle hazretleri de kabul ederek dün Meclis-i Ayan'da birçok zevat ile bu bâbda teati-ı elkar eylemiştir.

İzzet Paşa Bahriye Erkan-ı Harbiye Reisi Rauf Beyi, İstanbul Mebusu Fethi Beyi davet ederek kendileriyle uzun müddet görüşmüştür.

Yine İzzet Paşa'nın bize vaki olan beyanatına nazaran Sabık Evkaf Nazırı Hayri Bey'in Adliye Nezaretine, Cavit Bey'in Maliyeye, Fethi Bey'in İlahe, Rauf Bey'in Bahriye ve Harbiye Nezaretine tayini mukarredir. Şeyhül-İslam taraf-ı padişahiden intihab buyrulacaktır. [...]

Havran Mebusunun Protestosu

14 EKİM 1918

SABAH

Berlin 12 Teşrinievvel- Havran Mebusu Emir Şekip Arslan Bey Cemahir-i Müttehide-i Amerika Reiscumhuru'na keşide ettiği bir telgrafnâme ezcümle diyor ki: Fransa, Suriye'nin kısm-ı azamı ile Asya-yı sagır vilayetlerinde birçoğunun kendisine ait olduğunu beyan etmiştir.

Fransa'nın bu tarz hareketi cebir ve kuvvetin galebesi ve milletlerin arzu ve idarelerinin sem-i itibara alınmaması demektir ki bu da, taht-ı tazyikte bulunan bütün milletlerin tahlisine (kurtarılmasına) matuf başlıca harp gayenizle hakiki bir tezat teşkil etmektedir. Bundan başka bilhassa diğer memleketlerin menafini ihlal eden muahedat-ı hafiyenin ilga edileceğini de beyan etmiş idiniz halbuki Fransa'nın 1916 senesinde Fransa ile İngiltere

arasında akdedilen bir muahede-i hafiyeye tevfiқан bu suretle hareket etmesi yalnız Türkiye'nin hukukuna değil bilhassa bürmemleketlerde bulunan ve efkârı istimzaç edilmesi lazım gelen ahalinin arzu ve iradesine karşı ittihaz edilmiş bir haksızlıktır. Bu suretle hareket edilmesini bütün Araplar namına protesto eder ve harb-ı hazırlar kuvvetliler istibdatının zayıflar üzerinde ihrâz-ı galebesine alet olmasına mani olmanızı temenni ederim.

Alman Sosyal Demokratları

20 EKİM 1918

TANIN

Berlin 18- Alman Sosyal Demokrat Fırkası riyaşetinden: Vorwarts gazetesinde Alman zükür ve nisvanına hitaben neşrolunan beyannamede deniliyor ki:

"Hal-i hazırda vaziyetimiz ciddi bulunuyor. Cenub-i garbi cephesi sukut etmiştir. Garp cephesinde ise dünyanın üç kıtasından toplanan İtilâf ordu kitleleri insanca ve levazım-ı harbiyeye müthiş bir fakriyet ile sevk ediliyorlar. Almanya ve Alman milleti İngiliz ve Fransız şoven ve istilacı politikacılarının kurbanı olmak tehlikesi karşısında bulunuyor. 1914 Senesi Ağustos'unda fırkamız vatani tehlike zamanında terk etmeyeceğini ilan eylemiş idi. Bu sözümüz ve vaadimiz bu gün eskisinden daha ziyade kuvvet ve ehemmiyetle cari bulunuyor. Alman milleti kendisini cebir ve kahr altında bulunduracak, haysiyetini tezil ve menaf-ı hayatiyesini ihlal edecek bir sulha asla razı olamayacaktır.

Memleketi ve hayat-ı iktisadiyesini sukuttan muhafaza için Fırkamız mümessilleri fedakarlıkta bulunarak Hükûmete dahil olmuşlardır. Mümessillerimiz tulua başlayan fecr-i hürriyet ve müsâlemet karşısında milletimizi nail-i sulh ve serbesti eylemek emel-i samimanesiyle müthiş bir zamandapek mesuliyetli nezaretleri kabul etmişlerdir.

Macaristan İstiklal Yolunda

21 EKİM 1918

TANIN

Vienna 20- Freye Presse gazetesinin bildirimine nazaran Macaristan hükümeti, iki Hükümetin kamilen mükstül olmakla beraber ittifadin muhtasiran şahs-ı hükümdaride teselli emesi hususunda bir lâyiha-i kâniyeye tevdi edecektir. Dün nazırlar arasında cereyan eden müzakerata Hukuk-i Beynelmîlel profesörleri dahi iştirak etmişlerdir. Bu lâihyanın mevki-i tatbiki vaz'ındaki isticale (aceleyle) sebep olarak Avusturya'daki hadisat gösterilmektedir. Bundan maada Macaristan sulh müzakeratına muhtak bir hükümet olarak iştirak etmek istiyor.

İtilâfçılar ve Wilson Şartları

22 EKİM 1918

TANIN

Amerika'nın münferit sulh ihtimali tahy z- Dünden beri bitaraf memleketlerde deveran eden muhtas nazarın Amerika Hükümeti, İtilâf Devletleri Wilson'un on dört nokta-ı nazarı esasına tevâkan Avrupa merkezi devletleriyle sulh akidetmekten imtina eyledikleri taktikde Amerika münferit bir itilâf akidesiyle Fransa'da bulunan kâniyatını geri alacaktır

Rusya'da Mukabil İhtilal Hareketleri

26 EKİM 1918

TANIN

İttihâdın 21- İngiliz gazeteleri Rusya'da burjuvazi kuvvetlerin iktidara çıkmak üzere olduklarını ve demokratik esasat üzerinde hükümdarlık tesisi zımında bir plan mevcut olduğunu tebliğ ediyorlar.

Filistin'de: Hama'nın Terki

28 EKİM 1918

İHDAM

Hanların mütareke oldu, oluyor bulundukları hatta muhasamatın tatil

olunduğuna dair deveran eden rivayetlere rağmen düşmanlarımız bütün cephelerde faikiyet-i askeriyelerinden istifadeden hâli kalmıyorlar. Garp hatt-ı harbinde kendi topraklarını istirdat eden düşman Filistin'de Iskenderun Körfezine doğru bütün sahilî işgal etmek emelinden feragat edemiyor. Kudüs ve Yafa'dan başlayarak sırasıyla Akka, Şam , Beyrut, Trablusşam'ı ele geçiren düşman çünkü tebliğ-i resmimizde görüldüğü üzere nihayet Hama'ya da el uzatmış ve Şimale doğru ilerlemekte bulunmuştur.

Sulh talebinde bulunduğumuz şu sırada haritaya bir nazar atfedip de Suriye, Filistin ve Irak'ta kaybettiğimiz araziye , makamat-ı mukaddeseyle, münbit, mahsuldar, zengin topraklara karşı acı gözyaşları dökmek, sanırız, hiçbir Osmanlı'nın elinden gelmez. Fakat bu acı darbeler önünde de o makamat-ı mukaddeseyle ne surette ta'zim ettiğimizi, bu müntehâs araziden zengin, münbit topraklardan ne suretle istifade ettiğimizi daha doğrusu bütün bunları nasıl ihmal ederek atıl, perişan, bakımsız bıraktığımızı düşünmemek kabil midir? Bu yerlerde İngiliz ordularını şimendiferlerin, su yollarının ve muazzam feyzdar bir servetin takip ettiğini teessürlere, teessürlere öğreniyor, mütelehhiif (kederli) oluyoruz. Acı şeyler fakat gerçek l.

Ermeni Muhacirlerinin İadesi

26 EKİM 1918

SABAH

Hükümetçe İttihaz Edilen Tedbirler Vatanlarında tehcir edilen Ermenilerin avdetleri hakkında Dahiliye Nezaretince vilayat-ı müstahliseye verilmiş olan emirlerin suret-i icrasına dair Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından ayrıca bir talimatname kaleme alınmış ve icap eden memurlara gönderilmiştir. Ermeni muhacirlerin hanelerine iskan edilmiş olan memurin ve zabitanın derhal

çıkarılması ve hanelerin serian tahliyesi hakkında emirler i'tâ olunmuştur. Ermeni muhacirleri memleketlerine avdet ederlerken serbesti-i seyir ve seyahatleri, iskan olunacakları yerlerin redarik ve ihzârı için vilayat-ı müstahliseye erkan-ı memurin ile muhaberede bulunmaktadır. Bundan başka Ermeni muhacirlerinin selamet ve emniyetleri emr-i işaleleri her nokta-i nazardan temin olunacaktır. Bunların sahne-i hâle tesadüf emesinden dolayı harap olan haneleri dahi yeniden inşa edilecek ve inşa edilemeyen kısımlar için de kendilerine tazminat verilecektir. Zürra kısmına da alat-ı ziraiye ve tohumluk vesaire verilecektir. Ziraaat Bankası vasıtasıyla celb olunan alat ve edevat-ı ziraiye vilayat-ı müstahliseye gönderilmiştir.

Anadolu'nun Hududu Önünde

29 EKİM 1918

İKDAM

Dünkü tebliğ-i resmi Haleb'in de terk ve tahliye olunduğunu bildiriliyordu. Bu suretle bütün Suriye'den sonra düşman maalesef Anadolu'nun hududuna dahil olmuştur. Birkaç hatveden sonra Iskenderun Körfezi ile Anadolu başlamaktadır. Elimizden giden yerlerin mesafe-i sathiyesiyle nüfusunu vaz' ediyorsunuz. Hicaz ve Yemen mesâha-i sathiyesi: 442 000 kilometre, nüfusu 1 050 000, Bağdat, Basra , Musul mesâha-i sathiyesi 340 800 nüfusu 806 000, Filistin mesâha-i sathiyesi 17 100 nüfusu 382 000, Zor mesâha-i sathiyesi 78 000 nüfusu 81 500, Haleb, Beyrut, Cebe-ı Lübnan, Şam mesâha-i sathiyesi 201 500 nüfusu 7 472 500 dır ki elimizden çıkan ve halen düşman taht-ı işgalinde bulunan bu yerlerin mecmuu mesâha ve nüfusları şu kadardır: Mesâha-i sathiyeye 1 079 400 kilometre murabba nüfus 9 192 000. Elyevm Rumeli ve Anadolu'daki arazinin mesâha-i sathiyesi 713 500 kilometre murabba nüfusu ise 15 188 000 miktarındadır.

KARAKÖY KURŞUNLU HAN

Bu ay Gözden Kaçanlar için Karaköy Perşembe Pazarı'ndaki Kurşunlu Han'ı seçtik. Kurşunlu Han, deniz malzemelerine meraklı olanların muhtemelen bildiği ama genelde çok merkezi olmasına rağmen kent halkının çok tanımadığı bir yapıdır. Galata bölgesinin hep Orta Çağ karakteri vurgulanır oysa burası Byzantion'un Büyük Konstantin tarafından yenilenip Konstantinopolis olmasıyla kente XIII. bölge olarak eklenmiştir. Bu yüzden de Haliç'in diğer yakasındaki tarihi katmanların izlerini burada görmek mümkün. Kurşunlu Han'ın tarihsel izlerini tarayıp gün yüzüne çıkaran Naz Ecem Çınarıılmaz'a katkısı için teşekkür eder, keyifli okumalar dileriz...

istanbul@arkeologlardenegist.org

NAZ ECEM ÇINARIILMAZ

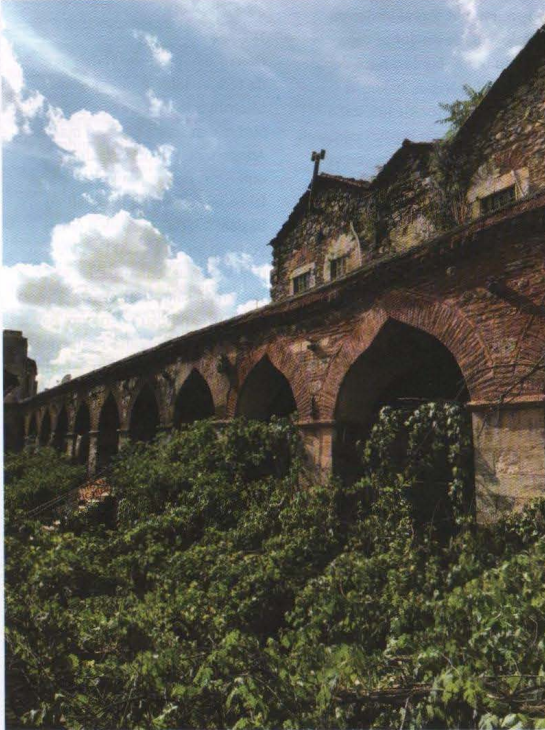
Rüstem Paşa Kervansarayı olarak da bilinen Kurşunlu Han, Karaköy Perşembe Pazarı'nda yer alır. Eski çağlara dair kesin bir bilgiye erişilememekle birlikte, Kurşunlu Han'a

yönelik en eski tarihin 5. yüzyıla işaret ettiğinden söz edilebilir. Bizans İmparatoru II. Theodosius (408-450) zamanında yazılmış "Notitia Urbis Constantinopolitanae" başlıklı anonim esere göre kent 14 bölgeden oluşmaktadır. Günümüzde Karaköy

olarak 13. bölgede Honorius Forumu, 431 konut, 1 adet tersane ve tiyatro gibi mimari yapılar olduğundan söz edilmektedir. Fransız gezgin Petrus Gyllius'a göre, Honorius Forumu günümüzde Kurşunlu Han'ın yerinde bulunmaktadır.

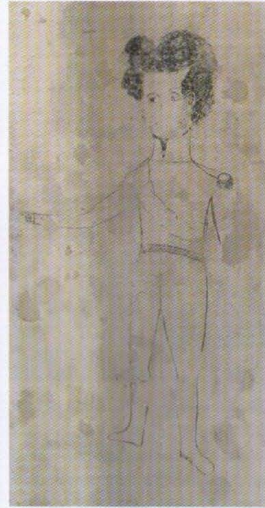
Kurşunlu Han

Naz Ecem
Çınarıılmaz, 2018

Kurşunlu Han'ın dar avlusuna açılan giriş kapısının hemen yanında korint üslubunda yapılmış bir sütun başlığı yer alır. Akantus yapraklarının formundan 5. yüzyıla tarihlenebilen başlık daha sonra oyularak bir kuyu başlığı olarak yaşamını sürdürmüştür ve günümüzde de aktif olarak kullanılmaktadır. Gyllius'un aktarımı göz önüne alındığında sütun başlığı Honorius Forumu'nun bir mimari parçası olabilir, başka bir yapıdan Kurşunlu Han'a taşınmış da olabilir.

12. yüzyılla birlikte Kurşunlu Han'ın yer aldığı bölge Ceneviz kolonisine dönüşmeye başlamış ve 13. yüzyıla gelindiğinde ise Ceneviz özerk yönetimine dönüşmüştür. Gyllius, İstanbul'a 1544'te yaptığı ilk ziyareti sırasında, şimdiki Kurşunlu Han'ın yerinde Saint Michele Kilisesi'nin var olduğundan bahseder; 1550'deki ikinci ziyareti sırasında ise yapıdan artık Rüstem Paşa Hanı olarak söz eder. Bazı kaynaklara göre "Ceneviz Katedrali" olarak da anılan San Michele Kilisesi 13. yüzyıla tarihlenmektedir. Gyllius'un aktarımından yola çıkarak San Michele Kilisesi'nin 1544

Su tulumbası Naz Ecem Çınarıylmaz,
2018**Marmarino
duvar sıvası ve
resmedilmiş
erkek figürü**Naz Ecem Çınarıylmaz,
2018

ve 1550 seneleri arasında işlev değişikliği olarak bir Osmanlı ticaret yapısına dönüştüğü söylenebilir. Ünlü Sadrazam Rüstem Paşa'nın 1561 tarihli vakfiyesinde Kurşunlu Han adıyla geçen bir kervansaray yapısı yer alır. Anırtırmacılar Rüstem Paşa'nın vakfettiği birçok yapının Mimar Sinan tarafından yapılmış olmasından yola çıkarak, Kurşunlu Han'ın San Michele Kilisesi'nden Mimar Sinan tarafından dönüştürüldüğünü düşünür.

Kurşunlu Han'ın biçimine bakıldığında doğu-batı yönünde uzanan bina, bir dikdörtgen avlu etrafında geliştiği söylenebilir. İki giriş açıklığı da doğu ve batı cephelerinde yer almaktadır. Günümüzde ise yapıya doğu yönündeki kapıdan girilir. İki katlı olan hanın ikinci katının üstüne çıkma ile odalar eklenmiştir. Katlar arasındaki irtibat dar avlunun merkezinde yer alan merdivenler ile

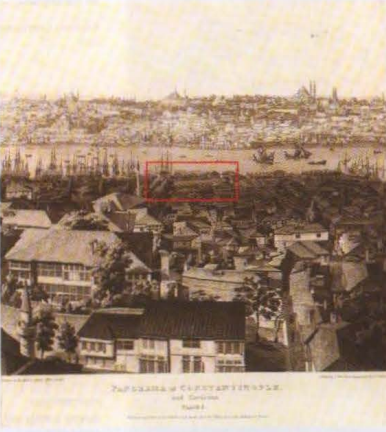
sağlanırken çıkma odalara bağlantı ise ikinci katta yer alan merdiven boşluklarıyla sağlanmaktadır.

Birinci katta, avlunun yuvarlak kemerlerle çevrelendiği ve revak bölümünde beşik tonoz kullanıldığı gözlemlenirken, ikinci katta ise av-

lunun sivri kemerlerle çevrelendiği ve revaklarının haç tonozla örüldüğü görülür. Birinci ve ikinci kat kemer ve revakları arasındaki yapı tekniği farklarından dolayı her iki katın da farklı dönemlerde yapıldığı fikri cazip gözükür. Ancak ayrıntılı incelemeler sonucunda detaylı tarihlen-dirme yapmak mümkündür.

İkinci katın da üstünde yer alan çıkma kattaki dikdörtgen planlı odalar ise büyük bir olasılıkla Mimar Sinan döneminden sonraki bir tarihte yapılmış olmalıdır. Han odalarında yer alan baca ya da havalandırma boşlukları bu düşünceyi destekler niteliktedir. Örneğin birinci ve ikinci kat han odalarında muntazam olarak yukarı doğru uzanan baca boşlukları mevcutken, çıkma kattaki odalar in-

**Batı
cephesinden
avlu**Naz Ecem Çınarıylmaz,
2018

Henry Aston
Barker'in 1801
tarihli İstanbul
panoraması

Librairie Monsieur le
Prince

Charles Edward
Goad'ın 1905
tarihli Galata
Planı (sağda)

Plan d'assurance de
Constantinople. Vol.
II Pera Galata, SALT

Kurşunlu
Han'ın doğu
cephesinden
görüntüsü

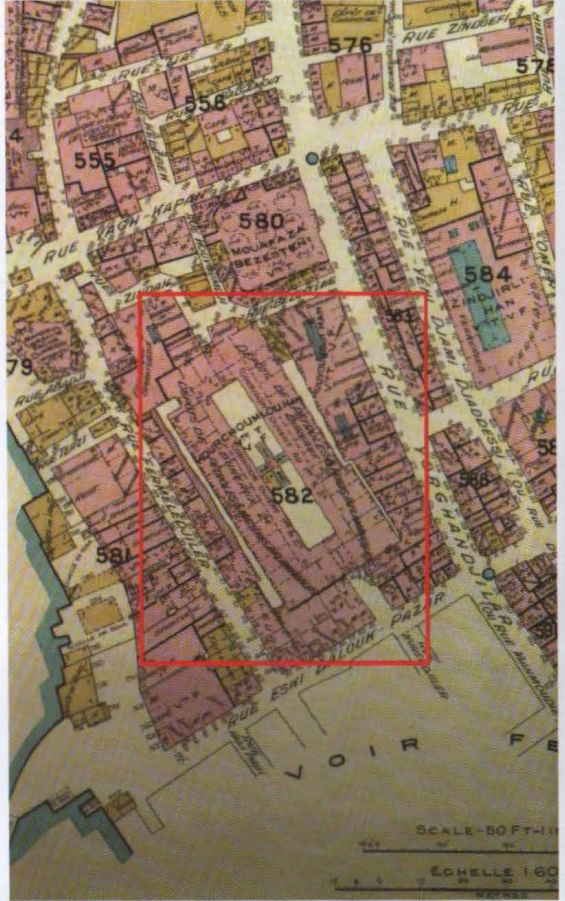
SALT, Ali Sami Ülgen
Arşivi

celendiğinde ise söz konusu boşluk-
ların devamına rastlanmamaktadır.

Baca boşluklarına ek olarak, hanın
kuzey cephesinde yer alan çıkma
kattaki odaların birinde ise titizlik-
le gün yüzüne çıkarılmış marmarino
isimli duvar sıvasına rastlanmıştır.
Kireç ve kalsiyum karbonat formülü
ile yüzeye mermer etkisi veren bu
sıra Romalılar tarafından geliştiri-
lmıştır. 19. yüzyılın başlarında
neo-klasik yapı modası yayılınca
sıklıkla kullanılmaya başlar. Bununla
birlikte, odanın güney duvarında ise
marmarino zemini üzerine çizilmiş
tek renkli askeri üniformalı bir erkek
figürüne rastlanmıştır.

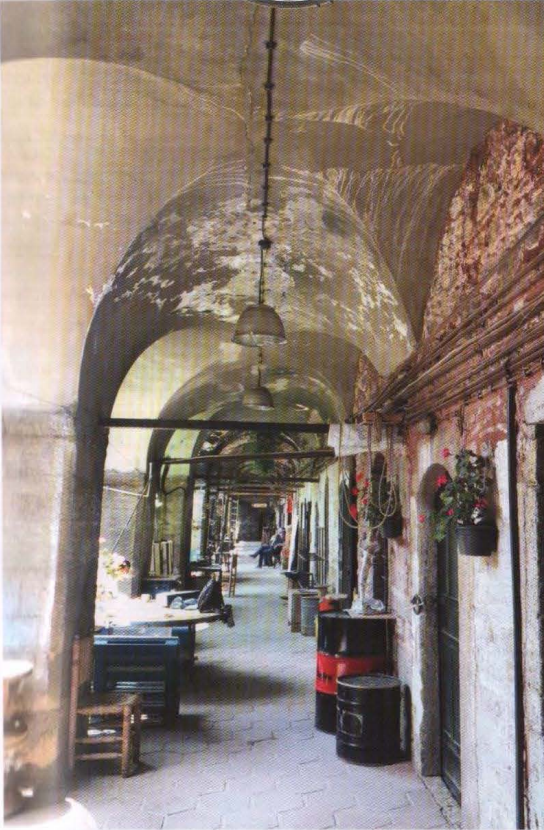
Hanın çıkma katındaki odaların ta-
rihlerini İstanbul'un panorama re-
sim ve fotoğraflarıyla yaklaşık ola-

rak tespit etmek mümkün olmuştur.
Henry Aston Barker'in 1801'de çizdiği

İstanbul Panoraması incelendiğinde
Kurşunlu Han'ın üst kısmında çıkma
katın olmadığı anlaşıyor. Buna kar-
şın James Robertson'ın tarafından
Ceneviz surlarını belgelemek ama-
cıyla çekilen 1854 tarihli fotoğrafta
bu kat görülür. Her iki panoramadan
yola çıkarak, çıkma kattaki han oda-
larının 1802 ve 1854 tarihleri arasında
inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Pek çok tarihi döneme tanıklık eden
Kurşunlu Han'ın 19. ve 20. yüzyıl-
lardaki kimliği incelendiğinde Yağ
Kapam ile Balık Pazarı kapıları
arasındaki ticaret aksında yer al-
dığı görülür. Fransız tarihçi Robert
Mantran'ın anlatımına göre deniz-
cilğe dair tüm malzemeler 19. yüz-
yıld bu aksta üretilirdi, Mantran'ın

İlâdesini 1803 tarihli bir kadı hükmü ile iletilemektedir. Hükmün içeriği şu şekildedir: Bahri siyah canibi olan fakir tüccarları Karadeniz tarafından gelen bir miktar ham kendir İkenevirli ve ülin gümrük bedelleri ödedikten sonra Papasoglu Han'a yerleştiren İnebolulu tüccarlar ile halatçı esnafı arasında anlaşmazlık yaşanır. Bu anlaşmazlığın sebebi ise ham kendir ve ülin Papasoglu Han'a konması ve halatçı esnafının bu malları Galata Zincirli Han'a yerleştirmek istemesiyle ilgilidir. Kadı hükmünde her iki tarafın da ifadelerine başvurulduğundan bahsedilirken, önceden beri ticareti yapılan tıl, ham kendir ve bükülmüş halatın Galata'daki Zincirli ve Kurşunlu Hanlara konulmasına karar verilir. Aynı konuyla ilişkili bir diğer hükmün ise kendirin alasının Papasoglu Han'a, çürüklerinin ise Zincirli ve Kurşunlu Hanlara koyulduğu ile

ilgilidir. Bu anlaşmazlığın sonucunda ise kadı, Zincirli ve Kurşunlu Hanlara koyulan kendirin lüzumlu miktarının tersaneye ve pahasının da esnaf bey-

lerine verilmesine hüküm buyurur. 19. yüzyılın ilk çeyreğine ait bu kadı hükümlerinden Kurşunlu Han'da tıl, ham kendir ve bükülmüş halat gibi denizcilige dair malzemelerin depo-landığı anlaşılr.

**İkinci kat
güney koridoru
(solda)**

Naz Ecem Çınarıılmaz,
2018

Çezok Gazetesi

Karakagılı, K. (2016).
Ağos Gazetesi

1896 ve 1909 senelerini kapsayan yirmiye yakın arşiv belgesinden ise Kurşunlu Han'ın erken 20. yüzyılda matbaacılıkla ilgilenen gayrimüslimlerin işyeri olduğu anlaşılr. Örneğin 1896 tarihli bir arşiv belgesine, Kurşunlu Han'daki matbaasının aynı handa bulunan bir başka mahalleye nakli ile ruhsatnamesinin yeni nizamnamaya göre tecdidini isteyen Matbaacı Vilâsıyos Filipoş'un durumunun tahkikine yöneliktir. Aynı tarihli bir belge de, Osmanlı memleketine girişi yasaklanan İtalya basımlı Papagallo adlı haftalık gazetenin Avusturya tebaasından Secmond Vanklander tarafından hana getirilerek dağıtılmakta olduğunun bildirilmesi üzerine gerekenin yapılmasına yöneliktir. 1903 tarihli başka arşiv belgeleri de yapının hala matbaa olarak kullanıldığını kanıtlar. Bunun devamında 1907 tarihli, Rumca dua kitabı ve başka dillerde baskı yapmak üzere matbaa açmak için ruhsat talep eden Yorgi Hacı Pavlosivis Efendi'nin soruştur-

**Yapının doğu
cephesinden
görüntüsü ve
avluada yer alan
saç galvanizden
variller**

SALT, Ali Saim Ülgen
Arşivi

1950 tarihli
Kurşunlu Han
tüccarlarından
Yusuf
Karacaoğlu'nun
avlu içinde yer
aldığı fotoğrafı
ve sağ köşede
saç galvanizden
variller

Güney
cephesinde
yer alan çıkma
katlar

Naz Ecem
Çınarlımaz, 2018

masına yönelik belge ve yapıda Hacı Polosyos ismiyle bir matbaa açılmasına ruhsat verilmesine dair 1909 tarihli belge Kurşunlu Han'daki faaliyetlerin sürdüğünü gösterir.¹ Tarafsız manasına gelen Çezok isimli Ermeni gazetesinin 1912 senesine ait bir baskı örneğinde ise "Galata, Kourchounlou han" yazısı görülmektedir.

1920'lere ait arşiv belgeleri Kurşunlu Han'ın bu tarihlerde gaz ve ispiroto- nun muhafazasında kullanıldığına işaret etmektedir. Bu belgelerden birkaçı ise şöyle sıralanabilir: 1922'de hanın 11 numaralı odasında bulunan ispirotaların belediyece müsaderesinden dolayı müteahhar kararın yeniden tedkiki istenirken yapıda bulunan gaz ve ispiro depoları avlularının Fransa, İngiltere ve İtalya Komiserliklerinin talebi üzerine yanıcı maddelerden temizlendiği ve yapının yeniden depo tesis etmek isteyenlerin Şehremaneti'ne müracaat etmeleri gerektiği bilgisi sunulmaktadır.² Ayrıca, Rum Aleksandır Zaharopolo'nun

Rusya'dan ispiroto getirterek handa kolonya imal ettiğine yönelik arşiv belgesi hanın ispiroto deposu dışında kolonya üretiminde de değerlendirildiğini kanıtlanmaktadır.³

1930'lardan plastik varil üretimine geçilinceye dek, hanın ahşap varil üretiminde ışık olarak kullanıldığı

gözükür. Depolama için saç galvanizden varillerinin de kullanıldığı, Kurşunlu Han tüccarlarından Yusuf Karacaoğlu'nun 1950'lerde avlu içinde çekilmiş bir fotoğrafından da anlaşıyor.

Antik çağdan günümüze, pek çok tarihi devre tanıklık eden ve kültür mirasımızdan biri olan Kurşunlu Han yüzyıllar içinde sıkça kimlik değiştirmiştir. 20. yüzyılın başında matbaa atölyesi olarak değerlendirilen yapı günümüzde torna ve hırdavat ustalarının ışıkları, sanat atölyesi ve galerileri gibi farklı dokuları bir araya getirmesiyle hala İstanbul'un günlük yaşam zenginliklerini bir arada tutmayı başarıyor.

DİPNOTLAR

- 1 (BOA, C. BLD., 94, 4689).
- 2 (BOA, DH.MKT., 395, 69) (BOA, DH.MKT., 794, 18).
- 3 (BOA, ZB., 331, 16) (BOA, DH.MKT., 2815, 64).
- 4 (BOA, SD., 56, 0)
- 5 (BOA, IR. TH., 308, 2).

Adım Adım Anadolu®

Sonbahar rotalarımızla, Anadolu'daki farklı medeniyetlerin akıldan çıkmayacak güzellikteki öykülerini anlatmaya devam ediyoruz. Siz de dinlemek ister misiniz?

16 - 18 Kasım 2018

HATAY LEZZET DURAKLARI

23 - 25 Kasım 2018

KARAEMLAS ZONGULDAK,
ÇEŞM-İ CİHAN AMASRA VE SAFRANBOLU

17 - 20 Kasım 2018

ANTAKYA, GAZİANTEP, ŞANLIURFA MÜZELERİ

8 - 9 Aralık • 11 - 12 Aralık • 15 - 16 Aralık 2018

KONYA ŞEB-İ ARUS TÖRENİ

İSTANBUL FRANSIZ ANADOLU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ (IFEA) HARİTA VE HARİTACILIK BİRİMİ

PASCAL LEBOUTEILLER

Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) ve İstanbul Şehir Gözlem Merkezi (OUI), IFEA'nın yüzlerce haritaya ulaşan koleksiyonunu yönetmek ve İstanbul ve Türkiye üzerine dijital plan ve haritalardan oluşan bir veri bankası oluşturmak için çalışmaktadır.

**İNGİLİZCEDEN ÇEVİREN:
ONAT OZAN ATA**

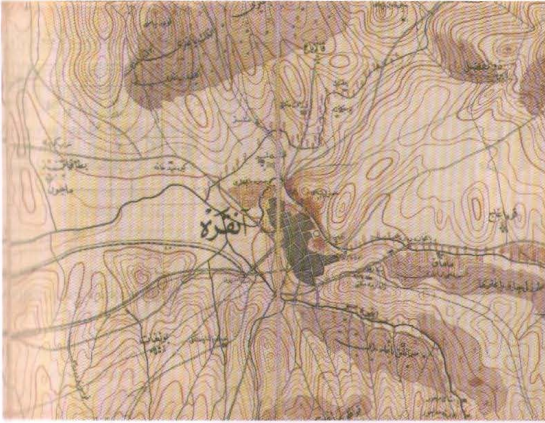
Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA) ve İstanbul Şehir Gözlem Merkezi (OUI) haritacılık servislerinin ilk misyonu IFEA'nın zengin harita koleksiyonunu düzenlemektir; restorasyonları ve koruma çalışmalarını yönetmek, belgeleri kamusal erişime hazırlamak ve belgelerin yerel kurumlar arasındaki değişimini sağlamak. Bu birim yüzlerce orijinal harita ve planı, matbu bir koleksiyon

nu ve farklı arşivlerden derlenen, genellikle İstanbul, Türkiye ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında çok geniş bir dijital veri tabanını bünyesinde bulunduruyor. Evrak koleksiyonunun bir kataloğu kullanıma hazırlandı ve en değerli belgeler, restorasyonlarından sonra, internet ortamında erişilebilmesi için dijitalleştirildi. Bu haritaların kopyalarının dijital formatta veya istenilirse e-posta yoluyla satışı sağlıyoruz (carto@ifea-istanbul.net); öğrenciler özel bir ücretlendirilmeden yararlanabiliyor.

Kamusal kullanımı ve araştırmacıları desteklemek amacıyla enstitümüz 2016/2017'de Fransız Ulusal Kütüphanesi (BnF) tarafından yürütülen bir projeye katıldı: Bibliothèques d'Orient (<http://heritage.bnf.fr/bibliothèquesorient/en/summary>). Avrupa havzasının farklı kütüphanelerinden çeşitli kitap ve harita koleksiyonlarını içeren tematik bir veri tabanı. Avrupa kütüphanelerinde bulunmayan haritaları dijitalize ettik. Bu hizmeti tamamlamak için, dijital haritaların ve planların veri tabanı; Türkçe,

A. G. Dezauche
Fils'e ait 1806
tarihli Küçük
Asya haritası

Fransızca ve İngilizce seçenekleriyle Archivis Carto Projesi (<http://map-archivis.ifea-istanbul.net>), 2017 Eylül'ünden bu yana kullanıma hazır durumda. Belgelerin tematik sınıflandırılmasıyla beraber arama motorunda kullanılabilirliği amaçlanıyor.

Harita ve Haritacılık Birimi, IFEA araştırmacılarının ve İstanbul ve Türkiye üzerine çalışan herkesin taleplerini karşılamak üzere müşterilerle etkin Coğrafi Bilgi Sistemli (GIS) haritaları sağlamaktadır.

Haritacılık departmanı, haritacılık koleksiyonları ve analizleri hakkında bütüncül kitaplar yayınladı ve Türkiye'de bazı projelere katıldı. Katkıda bulunduğumuz yayınlardan bazıları şunlardır: Haritacılığın 200 yılıyla birlikte İstanbul'un kentsel dönüşümünün analizi hakkında bir araştırma olan ve 2004 yılında yayımlanan "ACDROM: Atlas électronique de la croissance d'Istanbul du XVIIIème siècle à nos jours" ve 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından basımı yapılan "Yeni Sigortalı Haritaları" (Les plans d'assurance d'Istanbul de Charles Edouard Goad 1904-1906).

2000 yılında İstanbul Avrupa kültür başkentiyken ilk İstanbul Kültür Mirası Envanteri'ne katıldık ve tüm kartografik haritalama işlerinden sorumluyduk. 2007 yılında Palais des Beaux-Arts de Lille'de yer alan İstanbul Traversée sergisine kütüpha-

nemizdeki Melling Koleksiyonu'yla katıldık.

Yer aldığımız ve düzenlediğimiz diğer projelerden bazıları ise şöyle: 2013 yılında Notre Dame de Sion Koleji'nde, İstanbul'un kartografya tarihi üzerine "İstanbul ve Çevresi Üzerine İki Yüzyıl Boyunca Haritacılık" (Deux siècles de cartographie

d'Istanbul et de son environnement) isimli kataloglu sergi; 2016 yılında İstanbul Saint-Joseph Koleji'nde açılan "Çanakale, Haritaların Derinliğinde" (DARDANELLES Dans les profondeurs de la cartographie) isimli Çanakale Boğazı kartografya sergisi; 2016'da İzmir'deki Arkas Sanat Merkezi'nde Fransız arşiv belgelerinin de bulunduğu "Üç Denizin Arasında: Osmanlı ve Fransız Boğaz Haritaları" (Entre trois mers, Cartographie française et ottomane des Dardanelles et du Bosphore (XVIIe – XIXe siècle) isimli sergi; 2017'de Galatasaray Lisesi'nde düzenlenen Ernest Mamboury hakkındaki araştırma ve çalışmaların bulunduğu sergi; 2018/2019 döneminde halen devam eden "Mapping the Bosphorus (17th - 19th Centuries): The French contribution" isimli sergi projesi ve Kasım 2018'de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'yle birlikte *The Pervititch Assurance Maps of Istanbul* "İstanbul'un Pervititch Sigorta Haritaları" basımı.

PASCAL LEBOUTEILLER
IFEA HARİTA ATÖLYESİ SORUMLUSU

1905 tarihli
Ankara
haritası

1920 tarihli
Fransız
ordusuna
ait harita

"FİKRE ARTIK YETER TAHAKKÜMÜNÜZ": ÖLÜMÜNÜN 50. YILDÖNÜMÜNDE SABIHA SERTEL VE ENTELEKTÜEL MİRASI

Tarih Vakfı ölümünün 50'nci yıldönümünde, tam da yıldönümüne tekabül eden 2 Eylül 2018 tarihinde Sabiha Sertel anısına bir konferans düzenledi. Etkinlik hem Sabiha Sertel'in hayatını tematik düzeyde ele alan yeni akademik çalışmaların örneklerini sundu hem de Sertel'e ilişkin birinci ağızdan tanıklıkları dinleyicilerle buluşturdu.

BARIŞ ÇATAL

Etkinlik Tarih Vakfı Başkanı Mehmet Ö. Alkan'ın "Sabiha Zekeriya Sertel: İmparatorluktan Ulus Devlete Bir Entelektüel Serencamı" başlıklı açılış tebliğiyle başladı. Alkan konuşmasında Sabiha Sertel'in hem tarihsel hem de entelektüel bir kişilik olduğunun altını çizdi ve yaşamının köşe taşlarını oluşturan olayları gündeme getirdi. Zekeriya Sertel'in ve yaptığı evliliklerin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gündemine girmesine de değindi. Akabinde ise Yıldız Sertel'e ülkeye dönüşünden

sonraki tanışıklığını ve Yıldız Sertel'in annesi Sabiha Sertel'e ve Sertel ailesine dair anekdotlarını aktardı. Ardından Sertel Ailesi adına Nur Deriş Öttoman "Aile Sırlarıyla Dünyaya Açılmak" başlıklı tebliğe açılış katkıda bulundu. Deriş, Sabiha Sertel'in aile içerisinde kendisinin karşısına nasıl çıktığını, bu kişiliğe ulaşmak için nasıl çabaladığını anlatarak sözlerine başladı. Dahası, Sabiha Sertel'in "dönme kimliği" üzerinden aile içinde ve dışında nasıl algılandığını, kendisini nasıl gördüğünü gündeme getirdi. Bu kimliğin tarihsel köklerini de açıkladı. Nihayetinde bu

meselenin tartışılmasının aslında başka sorular ve peşine düşümleri ilginç yanıtları da beraberinde getirebileceğinden kaskı çekti. Sabah ve öğleden sonra iki oturum şeklinde organize edilen etkinliğin sabah oturumunun açılışını Barış Çatal, "Sabiha Sertel'in Entelektüel Gelişiminin Erken Dönemi: Selanik Yılları (1895-1919)" başlıklı sunumuyla yaptı. Çatal sunumunda Sabiha Sertel'in *Roman Gibi* isimli otobiyografisinde yaşamının erken dönemine dair yalnızca bir buçuk sayfalık yer ayrıldığını, otobiyografisinin 1919'da başladığını ve Sertel'in erken dönem yaşantısına ilişkin bilgi veren ana kaynağın Yıldız Sertel'in *Anımları* kitabı olduğunu gündeme getirdi. Bu durum tespitini bir soru olarak da soran ve bu sorunun yanıtını arayan Çatal, Sabiha Sertel'in için Selanik'teki yaşantısından bahsetmediğini yanıtlamaya ve farklı anlatılardaki Selanik'te "Sabiha Sertel'in Selanik"i arasındaki bağları kurmaya çalıştı. Sonrasında Bengü Aydın Dikmen, "Liberal Feminizmden Sosyalizme Sabiha Sertel'de 'Kadın Mesalesi' ve Türk Kadın Hareketinin Ahvalı" tebliğiyle bu oturuma katıldı. Dikmen konuşmasında Türk Kadınlar Birliği ve Sabiha Sertel arasındaki mesafeye çeşitli örnekler vererek dikkat çekti. Üstelik Sertel'in bu konuda yazdığı yazılarla kendi tutumunu hangi saiklerle netleştirmeye çalıştığını

ortaya koydu. Dikmen tebliğinde Sabiha Sertel'in yaşantısının farklılaşan dönemlerinde kadın konusuna ilişkin yaklaşımının nasıl değiştiğini de gündeme getirdi. Akabinde İnci Özkan Kerestecioglu, "Sertel Biyografisi/Otobiyografilerinde Sabiha Sertel" başlıklı sunumuyla kendi katkısını sundu. Kerestecioglu, Sertel ailesinin ürettikleri yazın üzerinden, Sabiha Sertel'in yaşantısını ve yazdıklarını sorguladı. Keza aile ilişkileri, aynı olay/olayları nasıl değerlendirdikleri, nerede konuştukları, nerede sustukları meseleleri Kerestecioglu'nun sunumunda anekdotlarla anlatıldı. Böylelikle bu metinlerin aslında başka bir perspektiften başka bir şekilde okunabileceğini de örneklemiştir. İlk oturumun son tebliği ise Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşlı tarafından "Çevirmen Kimliğiyle Sabiha Z. Sertel ve Çevirileri" başlıklı gerçekleştirildi. Gölbaşlı etkinlik katılımcılarına hem dönem çeviri dünyasının bir portresini sundu hem de Sabiha Sertel'in bu dünyada nereye oturduğunu örnekleriyle aktardı. Bunu yaparken Sabiha Sertel'in çevirisini yaptığı kitaplar da sunuma konuldu. Dahası bunların ilginç hikayeleri de sunumun bir parçasıydı. Bu oturumun bitiminde bir belgesel gösterimi de yapıldı. Etkinliğin öğleden sonraki ilk sunumu Aylin Özman

"FİKRE ARTIK YETER TAHAKKÜMÜNÜZ":
50'NCİ ÖLÜM YILDÖNÜMÜNDE
SABIHA SERTEL'İN ANISI
VE ENTELEKTÜEL MİRASI

2 EYLÜL 2018 PAZAR
10.00-17.15

Açılış Tebliği

10.00-10.15 **Mehmet Ö. Alkan**
Tarih Vakfı Başkanı (İstanbul Üniversitesi/İstanbul)
Sabiha Zekeriya Sertel:
İmparatorluktan Ulus Devlete
Bir Entelektüel Serencamı

10.15-10.30 **Nur Deriş Öttoman**
Sertel Ailesi adına (İstanbul)
Aile Sırlarıyla Dünyaya Açılmak

İkinci Oturum

10.30-10.45 **Mehmet Ö. Alkan**
Tarih Vakfı Başkanı (İstanbul Üniversitesi/İstanbul)

10.30-11.00 **Barış Çatal**
İzmirli (İstanbul)
Sabiha Sertel'in Erken Dönemi: Selanik Yılları (1895-1919)

11.00-11.30 **Bengü Aydın Dikmen**
Tarih Vakfı Başkanı (İstanbul)
Liberal Feminizmden Sosyalizme Sabiha Sertel'de

11.30-12.00 **İnci Özkan Kerestecioglu**
Sertel Ailesi adına (İstanbul)
Sabiha Sertel'in Yaşamı ve Çevirileri

12.00-12.30 **Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşlı**
Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşlı
Sabiha Z. Sertel'in Çevirileri

12.30-13.00 **Belgesel Gösterimi**
13.00-14.00 **Ara**

İkinci Oturum

14.00-17.15 **Mehmet Ö. Alkan**
Tarih Vakfı Başkanı (İstanbul Üniversitesi/İstanbul)

14.00-14.30 **Nur Deriş Öttoman**
Sertel Ailesi adına (İstanbul)
Aile Sırlarıyla Dünyaya Açılmak

14.30-15.00 **Barış Çatal**
İzmirli (İstanbul)
Sabiha Sertel'in Erken Dönemi: Selanik Yılları (1895-1919)

15.00-15.30 **Bengü Aydın Dikmen**
Tarih Vakfı Başkanı (İstanbul)
Liberal Feminizmden Sosyalizme Sabiha Sertel'de

15.30-16.00 **İnci Özkan Kerestecioglu**
Sertel Ailesi adına (İstanbul)
Sabiha Sertel'in Yaşamı ve Çevirileri

16.00-16.30 **Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşlı**
Rüçhan Çiğdem Akanyıldız Gölbaşlı
Sabiha Z. Sertel'in Çevirileri

16.30-17.00 **Belgesel Gösterimi**
17.00-17.15 **Ara**

ve Kadir Dede tarafından gerçekleştirildi. Sunumları "Kadını esarete tabi tutan erkek değil cemiyettir": Sabiha Sertel ve Burjuva Ahlakı Örneği" başlığını taşıyordu. Özmen ve Dede sunumlarında kadında Sabiha Sertel'in yezinin sosyal konulardan siyasal konulara bir seyr izlediğini tespit ettiler. Bunun yanı sıra Sertel'in yazdıkları ve İngiliz yaşamının kendisiyle komünist toplumsal cinsiyet politikasının bağları, kopuşları ile ortaya kondu. Özmen ve Dede çalışmalarında Sertel'in kadınlık konusuna dair sorunsalının zaman içinde nasıl değiştiğini de örnekler vererek dinleyicilerle paylaştılar. Sonrasında Ömer Durmaz ve Özlem Özkai "Yayın ve Sanat Yönetmeni Olarak Sabiha Sertel ve Osmanlı-Erken Cumhuriyet Başlı Kültürü İçinde Kadınların Yeri" başlıklı sunumlarını yaptılar. Durmaz ve Özkai sunumlarında Zekeriya Sertel'in bünye girmesiyle birlikte Sabiha Sertel'in yayın yönetmeni olduğu dönemleri ve Sabiha Sertel'in özellikle yayını yönetmeni olarak öngörüldüğünü dinleyicilere aktardılar. Buna Sabiha Sertel'in neredeyse tek başına çıkardığı *Projektor*'ü de eklediler. Durmaz ve Özkai özellikle Sabiha Sertel'in yayını ve sanat yönetmeni yetisiyle öncülüğünü ortaya koyulan Programda yer almayan ancak Tarih Vakfı'nın desteğiyle bir konuşma yapan Fatiha Toprak, özellikle

Türkiye'de Yeni Hayat kitabının omurgasının *Resimli Ay* ve Sabiha Sertel olduğunu dinleyicilerle paylaştı. Sabiha Sertel'in 1919 koşullarında kadın-erkek eşitliğinin altını doldurduğunu vurguladı. Korhan Atay ise Sabiha Sertel'in sürgün yıllarına odaklandı. Sunumunun başlığı "Sabiha Sertel'in Sürgündeki Bilinmeyen Yılları"ydı. Atay konuşmasında Sabiha Sertel'in Türkiye Komünist Partisi'yle ilk bağlantılarına ve sonrasındaki sürgün dönemine değindi. Atay, Sabiha Sertel'in sürgündeki faaliyetlerini, yaşantısını başka bir perspektiften ortaya koydu. Bu etkinliği ilginç kılan şeylerden biri de son iki konuşmacıydı. Amerika Birleşik Devletleri'nden bu etkinlik için gelen Sabiha Sertel'in torunu

ve aynı zamanda gazeteci olan Atiye O'Brien, kendi kişisel tanıklığını da gündeme getiren "Anneannemin Yolculuğu" başlıklı sunumunu gerçekleştirdi. O'Brien sunumunda annesi vesilesiyle tanıdığı Sabiha Sertel'i kendisinin keşfetmesinin hikayesini, bunun zorluklarını ve heyecanını salonla paylaştı. Kendisi için Sabiha Sertel'in fikirlerinin, yaşamının ne ifade ettiğini de dinleyiciler ilk ağızdan dinlemiş oldular. Yine yalnızca bu etkinlik için Macaristan'dan gelen ve Sabiha Sertel'in sürgün yıllarına doğrudan tanıklığı olan Gün Benderli ise "Anılarımdaki Sabiha Hanım" başlığıyla etkinliğe katkı sundu. Gün Benderli, Sabiha Sertel'in hem Paris hem de Budapeşte günlerinde

beraberdi. Dolayısıyla Benderli Sertel'in entelektüel duruşu kadar gündelik yaşamına da tanıklık etme şansına sahiptir ve bunları katılımcılarla paylaştı.

Bu etkinlikte birlikte birinci ağızdan tanıklıklar dinleyicilerle buluşmuş oldu. Ayrıca akademide Sabiha Sertel literatürünü takip eden ve Sabiha Sertel'in yaşantısını daha tematik düzeyde ele alan çalışmalar ortaya konulmaya çalışıldı. Dolayısıyla Sabiha Sertel'in entelektüel çabasını anlamaya dönük faaliyetlerin bu etkinlikte yapılan sunumlarla güncelleneceği umut ediliyor. Dahası önümüzdeki günlerde bu etkinlikte yapılan sunumların derleme bir kitapla etkinliğe katılmamış olanlara da ulaştırılması planlanıyor.

ERMENİSTANLI VE TÜRKİYELİ ÖĞRETMENLER BARIŞÇIL BİR PERSPEKTİFTEN ORTAK TARİH DERSLERİ HAZIRLIYOR

7 Nisan 2018 Cumartesi günü Tarih Vakfı'nda İstanbul ve Ankara'dan 27 gencin katılımıyla "Hayalimdeki Tarih Eğitimi" adlı bir etkinlik gerçekleştirildi. Etkinlikte gençler kendilerine verilen süre içerisinde tarih eğitimi ve müfredatına dair sorunları tartışarak sonuçları ekran grupları, öğretmenler ve akademisyenlerden oluşan bir topluluğa aktardılar.

FIRAT GÜLLÜ

Hatırlanacağı gibi geçtiğimiz yıl Türkiye ve Ermenistanlı öğretmen ve akademisyenler, Tarih Vakfı ve Imagine Center ortaklığıyla yürütülen bir projede bir araya gelerek, Ocak-Mart 2017 tarihleri arasında "Hatırlama ve Unutma Politikaları: Tarihçiler ve Tarih Öğretmenleri Ermenistan-Türkiye İlişkileri Bağlamında Ağ Kuruyor" başlıklı bir proje gerçekleştirmişlerdi. Söz konusu proje kapsamında her iki ülkede ortaöğretim seviyesinde okutulmakta olan ders kitapları taranmış ve düşmanlık yaratıcı, milliyetçi, ayrımcılığa dayalı ve cinsiyetçi anlatılar, imgeler ve kurgular eleştirel bir bakış açısıyla ortaya konmuştu. Çalışmalar sonrasında hazırlanan rapor ve dikkat edilmesi gereken prensipler Mayıs 2017'de önce İstanbul'da Tarih Vakfı'nda, ardından Yerevan'da uluslararası bir konferansta kamuoyuna sunulmuştu. Bu raporun şu anda Türkiye ve Ermeniceye çevrilerek yayım hazırlıkları devam ediyor. Raporun İngilizce versiyonu *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation*

adlı e-dergide yayımlanmış durumda.'

İlk projenin tamamlanmasının ardından yürütülen yayıma hazırlık işleri devam ederken, Türkiye ve Ermenistanlı öğretmen ve akademisyenler boş durmadı ve yine Tarih Vakfı-Imagine Center ortaklığıyla bir araya gelerek bu sefer her iki ülkede gençleri birbirine yaklaştıracak ortak ders modülleri geliştirmeye başladılar. Bu amaçla ilk olarak nisan ayında her iki ülkede öğrenciler ve öğretmenlerle bir araya gelerek "Nasıl bir tarih eğitimi istiyoruz?" sorusu üzerine tartışmalar düzenlendi. Ardından elde edilen sonuçları paylaşmak ve alternatif ders modüllerinin özelliklerinin nasıl olması gerektiği üzerine tartışmak amacıyla her iki ülkeden projenin yürütücüsü olmaya aday öğretmen ve akademisyenler, 11-12 Mayıs tarihlerinde İstanbul'da, Tarih Vakfı'nda bir araya geldiler. Burada yürütülen tartışmalar sonrasında yazılacak ders modüllerinin formatı belirlendi ve üç farklı modül başlığı üzerinde çalışma başlatılmasına karar verildi: Milli Kimliklerin Oluşumunda Basın Yayı

Faaliyetlerinin Rolü; Türkiye ve Ermenistan'da Kadın Hareketleri ve Feminizmin Gelişimi; Sosyal Hareketler. Ardından bu modülleri kaleme alacak ekiplerde kimlerin yer alacağı belirlendi.

Gruplar çalışmalarını sürdürüp belli bir aşamaya geldikten sonra, bu sefer sonuçların paylaşılması ve grupların birbirlerine geri bildirim verebilmesi amacıyla 3-6 Ağustos tarihlerinde Yerevan'da bir toplantı daha düzenlendi. Bu toplantıda modül yazarları öğretmen, diğer katılımcılar, sırayla öğrenci olarak her üç modülün bir uygulamasını yapma şansına sahip oldular. Üç başlık altında verilen derslerin tamamlanmasıyla modüller üzerine daha net bir fikir sahibi olan proje çalışanları genel bir değerlendirme yaparak, modüllerin güçlü ve geliştirilmesi gereken yanları üzerine birbirlerine geri bildirimde bulundular. Ağustos ve eylül aylarını modüllerin geliştirilmesi için gereken çalışmalara ayıran gruplar 21-22 Eylül tarihlerinde yeniden İstanbul'da bir araya gelerek modüllere son halini vermek için çalışmalar yürüttüler. Projenin yıl sonuna kadar

tamamlanmış olması gerekiyor. Sonraki adım ise her iki ülkeden öğrencilerin ortak atölyelerle bu modülleri uygulaması olabilir.

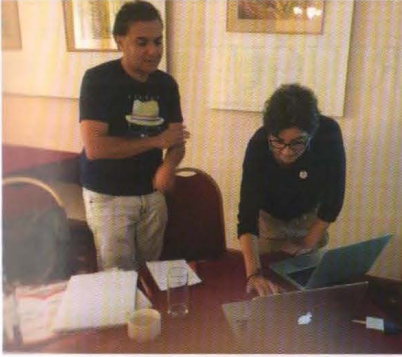
Aşağıda projenin açılış aşamasında öğrencilerle yapılan ve modüllerin oluşturulmasında önemli bir yeri olan "Hayalimdeki Tarih Eğitimi" başlıklı öğrenci atölyesi raporunu bulabilirsiniz.

HAYALİMDEKİ TARİH EĞİTİMİ

7 Nisan 2018 Cumartesi günü Tarih Vakfı'nda İstanbul ve Ankara'dan 16-18 yaş aralığında 27 gencin katılımıyla "Hayalimdeki Tarih Eğitimi" adlı bir etkinlik gerçekleştirildi. Etkinlikte gençler kendilerine verilen süre içerisinde aşağıdaki başlıklar üzerine tartışarak ulaştıkları sonuçları ekran grupları, öğretmenler ve akademisyenlerden oluşan bir topluluğa aktardılar.

1. Okullarda okutulan tarih dersinin amacı nedir? Ne olmalıdır? Bu dersin zorunlu mu seçmeli mi olmasını daha doğru buluyorsunuz?

Gençler şu anki halile tarih derslerinin, devletin vatandaşlarını kendi doğruları çerçevesinde eğitmesi amacıyla hizmet ettiği görüşündeler. Bu yüzden derslerin içeriği tek taraflı bir yaklaşımla hazırlanıyor ve resmi yaklaşımla öğrencilere dayatmak amacı güdüyor. Oysa gençler tarih derslerinin bu şekilde yapılandırılmasından memnun değiller. Katılımcıların tümü tarih derslerinin okullarda zorunlu olarak okutulmasından yana. Yaşadıkları dönemi çok

daha iyi anlayabilmek için tarih bilgisine ihtiyaçları olduğunu düşünüyorlar.

30 yıldır yaşayan bireyler olarak tarih bilincine sahip olmaları önemsiyorlar. Ancak yitilmiş haliyle bu dersi fazla Türkiye merkezli buluyorlar. İhtiyaçlarındaki eğitimin küresel bir yaklaşımla "insanlık tarihi"ni merkez alarak alacak bir yaklaşımdan yana olacağını düşünüyorlar. Farklı fikirlerle, farklı tarih yaklaşımlarına açık bir dersten yanalar. Okullarda sadece resmi görüşle karşılaşmaktansa farklı fikirlerle tanışmayı ve kendi fikirlerini kendileri oluşturulmuş özgürlüğüne sahip olmayı istiyorlar.

Okullarımızda dersler işlenirken hangi yöntemler ve materyaller kullanılıyor? Hangileri kullanılmalı?

Katılımcıların tespitine göre şu anda uygulanan haliyle tarih dersleri genelde öğretmenlerin aktif olduğu, konuşulmuş ve öğrencilerin oturarak dinlediği bir yapıya sahip. Buna zaman zaman sınıf tartışması boyutu ekleniyor ya da soru cevap yöntemi devreye giriyor. Bazı okullarda öğretmenler grup çalışmaları, öğrenci sunumları, oyun ve projeler türünden yöntemleri de dersin akışı içerisinde yerleştirme taraftarı oluyorlar. Belgesel izlemek de öğretmenlerin sık başvurduğu bir yöntem.

Özellikle katılımcılar daha çok öğrencilerin aktif olduğu bir yaklaşımdan yana.

Öğretmenin yönlendiren, yol gösteren, öğrencilerin yapmasına izin veren ama gerektiğinde devreye girecek

eksik noktaları tamamlayan bir anlayışla çalışmasının daha yararlı olacağı görüşündeler. Akran gruplarının birlikte çalıştığı, birbirlerine öğrettiği ve geri bildirim verdiği, üretimi temel alan çalışmaların öğrenmeyi pozitif yönde desteklediğini savunuyorlar. Araştırma alışkanlığı edinmenin ve araştırmayı teşvik eden bir sistem içinde çalışmanın önemine inanıyorlar. Bu anlamda kaynaklara ulaşmanın ve farklı tür ve yaklaşımdan kaynak kullanmanın önemli bir avantaj olacağı fikirlerinde. Bilgiyi tekelinde bulunduran otoriter figürün kendilerine doğruya ya da yanlış dayatmasından memnun değiller. Farklı kaynaklarla çalışarak kendi fikirlerini oluşturmak istiyorlar. Çoğulcu bir sınıf ortamı talep ediyor ve farklı fikirlerin kendilerini zenginleştirceğini düşünüyorlar.

Öğrencilerin muzdarip olduğu konulardan birisi de derslerin işi içerisinde sıkışık kalması. Kitabı bilgilerden ziyade hayat içerisinde tamamlanan eğitim süreçlerinden yanalar. Gezi ve projeler aracılığıyla sınıf dışına çıkılması gerektiğini düşünüyorlar. Ayrıca derslerin sadece bilişsel süreçlere hizmet etmesinden memnun değiller. Edebiyat ya da sinema gibi sanatlardan yardım alınmasını, dramatizasyon yöntemlerinin kullanılmasını tarihi daha derinlikli ele almak açısından yararlı buluyorlar.

3. Dört yıllık tarih müfredatını nasıl buluyorsunuz? Nasıl olmasını istediniz?

Öğrenciler öncelikle konuların çok yoğun olduğunu ama derse ayrılan sürenin yetersiz olduğunu düşünüyorlar. Bu dersin zorunlu olmasını ve hafiflik saat sayısının ikiden dörde çıkmasını talep ediyorlar. Ancak tartışma ve sorgulamaya yeterli zaman ayrılırsa ezberden uzak, öğrenmeye dayalı bir ders olabileceğine inanıyorlar.

Bunun dışında katılımcılar dört yıllık müfredatın Türkiye tarihini odak noktası haline getirmesinden memnun değiller. Dünya tarihine ve insanlığın tarih içindeki gelişimine çok daha fazla yer ayrılmasını talep ediyorlar. Olabildiğince karşılaştırmalı bir yaklaşımdan yanalar. Siyasal tarihe fazlasıyla vurgu yapıyor olması onları tatmin etmiyor. Sosyal tarihe, kültür ve düşünce tarihine de yer ayrılmasını talep ediyorlar.

Katılımcılar eğitim programlarının ana felsefesini ortaya koyan yazılardan edindikleri izlenimin uygulamalarca desteklenmediği görüşündeler. Bu konuda önemli bir örnekğin ölçme-değerlendirme yaklaşımında yaşandığını düşünüyorlar. Tarihte yorumun ön planda olduğu ve tek bir doğrunun olamayacağı tespitine rağmen özellikle ulusal sınavlarda çoktan seçmeli ve ezber bilgilerin kazanılıp kazanılmadığını ölçen sınavlar yapılmasını tutarsızlık olarak görüyorlar. Çoğulculuğu esas alan ve fikir farklılıklarını göz ardı etmeyen bir ölçme-değerlendirme sisteminin yaratılmasının önemli olduğunu düşünüyorlar.

4. Ders kitaplarını incelediğinizde hayalinizdeki tarih eğitimi'ni desteklediğini düşünüyor musunuz?

Katılımcıların örnek ders kitaplarını inceleyerek vardıkları sonuçlara göre tarih ders kitaplarının ön onemli sorunu tek taraflı bir dil ve farklılıkların varlığına izin vermeyen bir söylem barındırıyor olması. Bununla bağlantılı olarak kitaplar yeterli kaynak çeşitliliğini içermiyor. Farklı fikirlerin bir arada sunumu yeterli değil.

Tasarım açısından bakıldığında bu kitapların çok çezbedici olmadığı düşünülüyor. Uzun metinler yanında çizimli görsellere de yer veriliyor ama bunlar anlamı yitirince desteklemiyor, anlamı yeni bir boyut katmıyor ya da öğrencilerin yeni sorular sormasına neden olmuyor. Katılımcılara göre kitaplar kullanışlı değil. Daha yol gösterici, kolaylaştırıcı tasarım öğelerine yer verileceği düşünülüyor. Monoton ve yorucu bulunuyor. Öğrenciyi tartışmaya, sorgulamaya teşvik etmeyi değil, tek yanlı bilgi aktarımını sağlayacak şekilde düzenlenmişler. Öğrenciler bunun yerine daha iyi tasarlanmış, dünya ve insanlık tarihiyle ilgili daha fazla konu içeren, sosyal ve kültürel tarihe daha fazla vurgu yapan hatta dört yıl boyunca kullanılabilecek şekilde tasarlanmış bir kitabı tercih edeceklerini belirttiler.

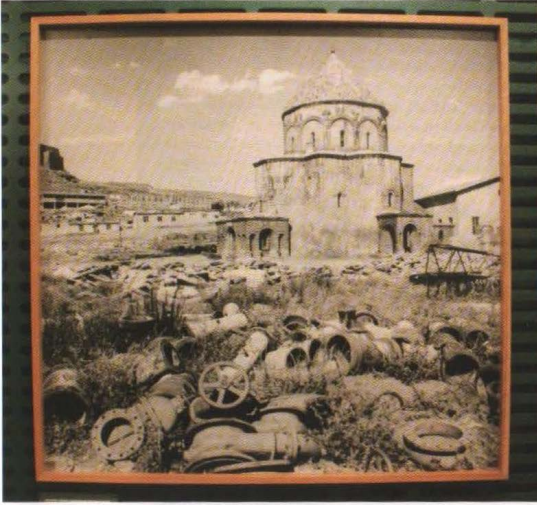
DİPNOT

1. <http://caucasusedition.net/wp-content/uploads/2017/06/Tarih-Vakfi-and-I-magine-Final-Papers-June-2018.pdf>

ANAMED'DE SERGİ: YİTİK İMPARATORLUĞU RESMETMEK

"Yitik İmparatorluğu Resmetmek: İtalyan Merceğinden Anadolu'daki Bizans Sanatı, 1960-2000" isimli sergide, 1996 yılında kurulmuş ve 35 binin üzerinde görsel malzemeye sahip Roma Sapienza Üniversitesi Bizans Sanatı Tarihi Dokümantasyon Merkezi'nin malzemeleri ilk kez izleyicilere sunuluyor.

Havariler Kilisesi (günümüzde Kümbet Camii), Kars, 1966-67. Güneybatı'dan görünüm.

BERAT SEÇKİN DEMİROK

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde 1 Haziran'da, Roma'daki Sapienza Üniversitesi işbirliğiyle küratörlüğünü Livia Bevilacqua, Giovanni Gasbarri ve ANAMED'den Şeyda Çetin'in üstlendiği bir sergi açıldı. Tam adı "Yitik İmparatorluğu Resmetmek: İtalyan Merceğinden Anadolu'daki Bizans Sanatı, 1960-2000" olan sergide, 1996 yılında kurulmuş ve 35 binin üzerinde görsel malzemeye sahip Roma Sapienza Üniversitesi Bizans Sanatı Tarihi Dokümantasyon Merkezi'nin malzemeleri ilk kez izleyicilere sunuluyor. Sapienza Üniversitesi ve İtalya Ulusal Araştırma Kurulu tarafından finanse edilen, 1966

yılında sanat tarihçileri Géza de Francovich ile Fernanda De' Maffei tarafından Güney ve Doğu Anadolu'ya yapılarak başlatılan ve Bizans İmparatorluğu'nun izlerinin arandığı geziler sonucu elde edilen malzemeler, dört bölüme ayrılarak sergileniyor. Türkiye'nin doğusu; Likya; Mezopotamya ve Tür Abdin ile Kilikya ve İsaüria'dan oluşan bu bölümlerde Ahtamar Adası'ndaki Kutsal Haç Kilisesi'nin 1967 yılındaki durumundan Dara Antik Kenti'nin 1983 yılındaki durumuna; Patara Antik Kenti'nin 1975 yılındaki durumundan Alahan Manastırı'nın 1989 yılındaki durumuna kadar çeşitli yerler hakkında İtalyan sanat tarihçilerinin gözünden detaylı görüntüler görmek ve fikirler edinmek mümkün. Bu görüntülerden birinde,

Van'da bulunan Eçmiyazın Kilisesi'nin 1967 yılında samanlık olarak kullanıldığı görülüyor

Türkiye'nin doğusuna yapılan ve Kars'tan Van'a 24 noktanın ziyareti edildiği gezilerde, önceden bölgeye uğrayanların aksine bölge hakkında yayınların yapıldığı da sergide verilen bilgiler arasında. Sergilenen kısımlar arasında en büyük pay Türkiye'nin doğusuna ait. 1975 yazında, Fernanda De' Maffei ve öğrencileri tarafından Likya'ya yapılan ve 16 noktanın ziyareti edildiği ikinci gezide, bölgeye yapılan önceki gezilerden farklı olarak Bizans anıtlarının ve Bizans'ın sanatsal kültürünün peşine düşülmüş. Serginin bu bölümünde görülen Bizans yapılarının çoğu ilk defa; sanat tarihçilen Claudia Barsanti, Marina Falla, Gianclaudio Macchiarella ve mimar Roberto Natalucci'den oluşan ekibin Bizans yapılarının Orta Çağ evrelerine odaklanarak gerçekleştirdiği bu gezide incelenmiş. Bu kısımdaki görüntüler arasında Demre'deki Aziz Nikolaos Kilisesi de görülebilir. 1981 yılında başlatılan ve 1988 yılına kadar devam eden Mezopotamya ve Tür Abdin gezilerinde, Kapadokya'dan Gaziantep'e uzanan geniş bir alanda 19 nokta ziyaret edilmiş ve Bizans İmparatorluğunun doğu sınırları ile Tür Abdin manastırlar bölgesini gözlemlemek amaçlanmış. Bu gezinin önceden bölgeye yapılan gezilerden farklı ise, antik manastırların bölgenin sosyal ve dini yaşamında hâla üstlenmekte olduğu rolün görülmesi ve aktarılması olmuş.

Fotoğrafların birinde, bölgeye giden ekipten Fernanda De' Maffei ile Antonio Iacobini, 1983 yılında bir Renault Toros'un içinde Güneydoğu Anadolu'da yol alırken görüyorlarken, bir diğerindeyse aynı sene Antonio Iacobini, Deyrülzafarın Manastırı rahibiyle görüntülenmiş. 1989 ve 1990'ların başlarında Kilikya ve İsaüria bölgelerine yapılan geziler, Fernanda De' Maffei tarafından Anadolu'ya gerçekleştirilen son geziler olmuş ve Sapienza sanat tarihçilerinin ilgisi sonrasında İstanbul ve İtalya'ya odaklanmış. Serginin bu bölümünde de, Korykos Antik Kenti'nden Uzuncaburç'ta kilim dokuyan kadınlara kadar, sunuları malzemenin yelpazesinin geniş olduğu görülüyor.

Sergi, 31 Aralık 2018 tarihine kadar ANAMED Kemerli Galerisi'nde görülebilir. Not: Toplumsal Tarih'in Haziran 2018 sayısında yayımlanan "Bizans'ta Zaman Kavramı" başlıklı haberle ilgili, şu ibarelerin düzeltilmesi söz konusudur:

1. "Kâ natı yutan salyangoz" ifadesi yerine "zamanın sonunu betimleyen fresk" ifadesi uygundur.
2. "Pachymeres'de Antik döneme ait yer isimleri" ifadesi yerine "Pachymeres'de Antik döneme ait yer isimleri" ifadesi uygundur.
3. "Kilise tarihçisi olan Pachymeres" yerine "Ruhban sınıfı mensup bir tarihçi olan Pachymeres" ifadesi uygundur. Dr. Siren Çelikkı bilgilendirmeleri için teşekkür eder, bilginize sunarız

ANTALYA'NIN TARİHİNİ AKMED İLE KEŞFEDİN 2018

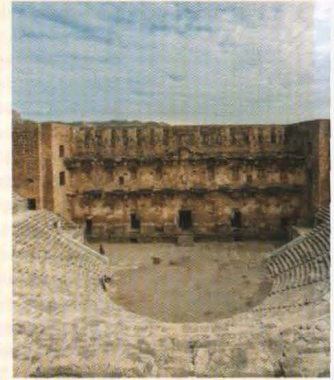
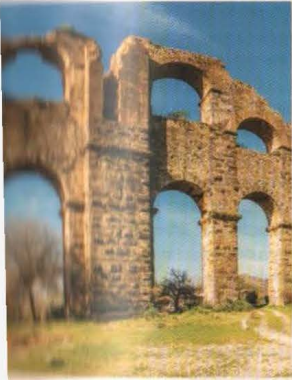
SINIRLI SAYIDA
KONTENJANI
KAÇIRMAYIN!

ANTALYA TARİHİ, KÜLTÜRÜ VE ARKEOLOJİSİ
SERTİFİKA PROGRAMI BAŞLIYOR!

3 KASIM - 1 ARALIK 2018

(Sadece cumartesi günleri)

Bizleri bildiğiniz Antalya'yı bilmediğiniz yönleriyle tanımaya davet ediyoruz.
Antalya ve yakın çevresinin tarihini, arkeolojisini ve kültürel mirasını
yakından tanıyacak ve yepyeni bir bakış açısına sahip olacaksınız.

AKMED

KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

Suna & İnan Kiraç

Akdeniz Medeniyetleri

Araştırma Merkezi

Barbaros Mahallesi Kocatepe Sokak No:22

Kaleiçi, 07100 - ANTALYA

T: 0 242 243 42 74 F: 0 242 243 80 13

akmed@ku.edu.tr

Detaylı kayıt ve bilgi için: akmed.ku.edu.tr

NIKÂHA İTİRAZ: "ONLAR SÜT KARDEŞLERİDİR"

ABDULLAH SAYDAM

İslâm hukukuna göre bir kadının, çocuğu olmayan bir erkek ya da kız çocuğunu emzirmesi halinde, süt anne ile süt çocuk arasında evlenmelerle ilgili olarak sonsuza kadar devam eden bir yasaklama söz konusudur. Aynı kadından süt emen çocuklar kardeş sayıldıklarından birbirleriyle evlenmeleri mümkün değildir. Osmanlı hukukunun süt kardeşliği ile ilgili hükümlerinin bazen yuva yıkmak, çıkar elde etmek, kendi evlenemediği kızı başkasına da yâr etmemek amaçlarına dayanak oluşturulmasına çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte nikâh iptali ancak hâkim kararıyla mümkün olabilmektedir.

Samaruṣṣa-i Sagır Trabzon'a bağlı küçük bir köydür. Bu köyden olan Hatice binti Mustafa adlı kadın, Hacı oğlu Ahmet aleyhinde Trabzon Şer'iye Mahkemesi'nde davacı olmuştur. Mahkeme kaydında bir tarih yer almamaktadır. Bu kararın hemen üzerindeki kayıtlar 1248 – 1249 (1832-1833) yıllarına ait. Dolayısıyla dava tarihinin bu yıllar arasında olduğu anlaşılmaktadır.¹ Hatice'nin açtığı davanın konusu oldukça ilginçtir. İddiasına göre dava tarihinden üç yıl önce davalı Ahmet, kızı Hafize'yi oğlu Osman'a nikâhlanmıştır. Fakat Hafize ile Osman süt kardeşlerdir (redâen karındaş). Bundan dolayı Hafize'nin mahkemeden talebi, ikisinin birbirlerinden ayrılmalarıdır. Hafize'nin talebine dayanak oluşturan anlayış pek çok fıkıh kitabında yer alan bir yasaklamaya dayanmaktadır. Süt kardeşlerin birbirleriyle evlenmeleri sonsuza dek yasaktır. Buna ilişkin bir fetva şöyledir: "Doğru sözlü olduğu bilinen Zeyneb, ben kızın Hind ile Zeyd'i emzirme çağlarında emzirdim dese Zeyd'in Hind ile evlenmesi câiz olmaz."² Ancak Hafize bu iddiasını ispat edemediğinden mahkeme, Hafize'nin Osman'ın nikâhlısı olduğuna karar vermiştir. Fetvada annenin beyanı yeterli görüldüğü halde

kadı Hafize'nin iddiasını yeterli görmemiştir. Çünkü kızın nikâhlı kaldığı sure dikkate alındığında Hafize'nin doğru söyleyip söylemediği hususunda şüphe oluşmuştur.

Bu dikkat çekici davayı tahlil ettiğimizde Hatice, kızının nikâhlanmasının üzerinden üç yıl geçtikten sonra itiraz etmektedir. Kendi çocuğunu emzirirken aynı zamanda bir akraba veya komşu çocuğunu emzirdiğini en iyi bilecek kişi kadının bizzat kendisi ve diğer çocuğun annesi olmalıdır. Ancak Hatice oldukça uzun bir zaman dilimi aradan geçtikten sonra mahkemeye dava açarak nikâhın iptal edilmesini istemektedir. Davanın köyü yazılmamış ise de muhtemelen aynı köyden veya komşu köyden olduklarını varsayabiliriz. Hatice'nin bu zaman zarfında kızının nikâhından habersiz olması mümkün müdür? Ahmet kimdir ve oğlu Osman'a Hafize'yi, onun annesinin bile haberi olmayacak biçimde nikâhlayabilir mi? Hatice'nin bu olaydan haberi varsa epeyce bir zaman sonra niçin nikâha itiraz etmektedir?

Öncelikle olayı hukuki açıdan değerlendirelim: İslâm hukukuna göre bir

kadının, çocuğu olmayan bir erkek ya da kız çocuğunu emzirmesi halinde, süt anne ile süt çocuk arasında evlenmelerle ilgili olarak sonsuza kadar devam eden bir yasaklama söz konusudur. Meselâ, aynı zaman sürecinde süt emen çocuklar kardeş sayıldıklarından birbirleriyle evlenmeleri mümkün değildir.³ Süt emme ile ilgili süre çocuğun doğumdan sonraki ilk 30 ayı için söz konusudur. Otuz ayı aşıttıktan sonraki zamanda süt emse bile iki çocuk arasında bu türden bir hısımlık oluşmaz.⁴ Süt kardeş çocukları ve torunları da ebedi olarak birbirlerine haramdır. İki kardeşten sadece biri süt emmiş ise diğeri ile ilgili herhangi bir haramlık söz konusu değildir. Böyle bir kardeşliğin kesin delil ve itiraz ile ispatlanması gerekir. Şüphe, süt kardeşliğine neden oluşturmaz. Süt kardeşliği ile ilgili hükümler nikâhın haram olması ile ilgili olup miras, nafaka ve nesep gibi konularla bağlantısı yoktur. Evlilik sırasında taraflar süt emmekten kaynaklanan haramlık durumunu bilmiyorlarsa, bunu öğrendiklerinde derhal nikâhın feshedilmesi icap etmemektedir. Çünkü nikâh için gereken şartlara aykırı bir durum söz konusudur. Sahih olmayan bir nikâh fasit olur. Bununla birlikte nikâh iptali

ancak hâkim kararıyla mümkün olabilmektedir.⁵

Fıkıh kitaplarında süt kardeşliğinin pırpırsız, delillere dayalı ve şahitlerin ilâdesi ile ispatlanması gerektiğine dikkat çekilmekte, bir ailenin yuvasını dağıtmak üzere böyle bir iddianın kasten ileri sürülmesinin yanlış olacağı, bu durumda hâkimin iddiayı reddetmesi gerektiği yazılıdır. Yukarıda verdiğimiz örnekte de kadı, davacı Hatice'nin iddiasını ispatlayamaması üzerine Hafize ile Osman'ın nikâhının devam ettiğine karar vermiştir. Şayet böyle bir durum yoksa Hatice niçin dava açma yolunu seçmiştir? Akla gelen ilk ihtimal iki aile arasında sonradan ortaya çıkan anlaşmazlıktır. Hatice kızının ayrılması istemektedir fakat bunu boşanma davası açmak ya da başka yollara başvurmamak yerine muhtemelen en kolayına gelen iddiayı öne sürerek gerçekleştirmek istemiştir. Ancak bunu başaramamıştır. Belki kızı da ayrılma istememektedir.

Zor olsa da bir ihtimal Hatice'nin haberi olmadan kızı nikâhlanmış olabilir mi? Özellikle o dönemlerde yer yer hayvurulan bir uygulama, küçük yaştaki akraba veya komşu çocuklarının nikâhlarının kıyılması, büyüklüklerinde ise düğünlerinin yapılmasıdır. Nikâh mahkeme de olabileceği gibi İslami unsurlar yerine getirilmek üzere aile arasında da gerçekleştirilebilmektedir.⁶ Böyle bir yola gidilmesinin çeşitli sebepleri vardı: Akrabalık kurulması veya mevcut akrabalığın devam ettirilmesi, servetin parçalanmaması, ortalama ömrün 40 yaşları civarında olduğu bu tarihlerde çocuğu nikâhlayarak bir çeşit koruma altına alma arzusu gibi. Özellikle İsmiye konusu önemliydi. Çünkü böylelikle bilhassa kız çocuğu, gelini olduğu ailenin de evladı olmakta, onun yetim veya öksüz kalması halinde oğlanın ailesi kendisine sahip çıkılabiliyordu.

Davayı dönecek olursak, Hafize'nin buzari davacı olmadığına göre havva bulûğa ermemiş demektir. Hafize'nin velisinin kim olduğu konusunda yazılı değil. Teorik olarak dava

açabildiğine göre veli anne olabilir. Bu durumda babası vefat etmiş olmalıdır. O zaman Hatice'nin bilgisi dışında kocası veya kocasının bir akrabası mı nikâh kıydırdı sorusu akla gelebilmektedir. Hukuken küçük çocuğun nikâhının kıyılmasını velâyeten sağlayan baba veya babanın babası değil ise, çocuğun bulûğa

Düğün alayının çeyiz ve hediyeler taşıması

<http://yedikitica.com.tr>

erdikten sonra bu nikâhı feshettirme hakkı bulunmaktadır.⁷ Hatice beklemediğine göre belki de ölen kocası ya da onun babası, anneye haber vermeden kızının nikâhını kıydırmış demektir. Bundan dolayı nikâhın iptali için kızı bulûğa erse de dava açamayacağından ötürü süt kardeşliği iddiasıyla mahkemeye başvurmuş-tur denilebilir.

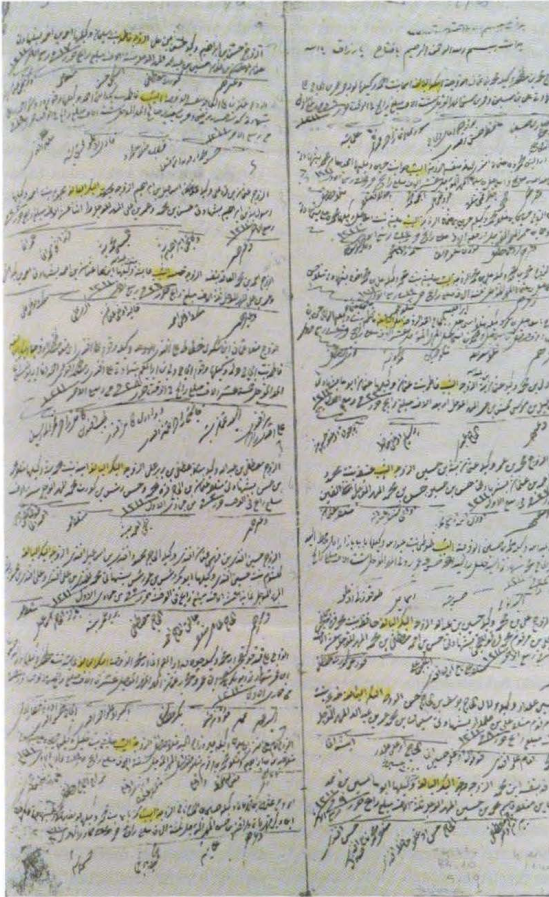
Hafize bu evliliğe mecbur ve mahkumdur denilebilir mi? Buna cevap vermek için Hafize'nin nikâhını kimin kıydırdığı sorusu önemlidir. Şayet baba veya babanın babası ise bu nikâh sahihtir ve uyulması gereken hukuki bir işlemdir. Ancak ileride Hafize anlaşılmamak, geçinememek gerekçeyle Osman ile de anlaşarak *muhâlaa* (hul') denilen yol ile boşanma davası açabilir. Nikâh ancak bu şekilde sonlandırılabilir.⁸

Hafize'nin açtığı davanın benzerleri de bulunmaktadır. Örneğin Trabzon'un Büyük Liman nahiyesine bağlı Doğanlı köyünden Çepnioglu Memiş bin Hüseyin tarafından böyle bir dava açılmıştır. Davalı Şarlı köyünden Kethüdaoglu Hasan olup

babası Osman bin Ömer tarafından mahkemede temsil edilmektedir. Dava konusu şöyledir: Memiş muhakeme tarihinden (9 Muharrem 1251 / 27 Mayıs 1835) 23 ay önce, Hafız Ahmed'in kızı Havva ile şahitler huzurunda evlenmiş olup buna karşılık Hasan'ın vekili olan babası Osman, Tirebolu mahkemesine

müracaat ederek kendisi aleyhinde dava açmıştır. O yargılama sırasında Havva da mahkemede hazır bulunmaktadır. Osman, "Havva on altı seneden beri oğlumun nikâhlısıdır" diye iddiada bulunmuş ve bunu da delillerle ispat etmiştir. Tirebolu Mahkemesi de bu yolda karar vermiştir. Anlaşıldığı üzere "bir nikâh varken ikincisi caiz olmaz" hükmü gereğince Memiş ile Havva böylece birbirlerinden mahkeme kararıyla ayrılmak durumunda kalmışlardır. Havva bu nikâhı bilmiyor muydu? On altı yıl boyunca bundan söz edilmemiş olması hayatın akışına uygun görülmektedir. Öyleyken Memiş ile niçin ve nasıl evlenmiş? Akralar, komşular kimse meseleyi dile getirmemiş mi? Bu soruların cevabı ne yazık ki mahkeme tutanağında yer almamaktadır.

Tirebolu'da mahkeme karar vermiş iken Memiş Trabzon'da niçin dava açmaktadır? Çünkü buradaki davayı, Hafize'ninki gibi süt kardeşliği iddiasına dayandırmaktaydı. Hâlbuki Tirebolu'da dava "bir nikâh varken üzerine ikinci nikâhın kıyılmayacağı" hükmüne dayalıydı. Hasan ile

Havva'nın evlenmesini engellemek isteyen Memiş, onların süt kardeşi olduklarını ileri sürmekteydi. Mahkeme "birinci nikah varken ikincisinin bätül olduğunu dikkate almak"la birlikte, şimdi ortaya çıkan süt kardeşliği konusunun incelenmesi gerektiğine karar verdi. Zira böyle bir şey varsa zaten ilk nikah geçersiz ve yok hükmünde olacaktır. Memiş de buna güvenmektedir. Mahkemeye şahit olarak çağrılan Kızılızüüm Köyü sakinlerinden Sağroğlu Molla Ali konu hakkında şunları söylemiştir: "İki yüz otuz dört tarihinde bir Cuma günü işbu Osman'ın oğlu Hasan'ı üç ay on sekiz günlük iken Şarlı kayesinden Kethüdaoğlu Hafiz'in zevcesi Fatma dört buçuk aylık kızı Havva ile beraber ikisini bir kucakta ird'a

eylediğini gördüm." Benzer ifadeyi Korkudan Köyü'nden Mahmud adlı bir başka şahit de dile getirmiştir.

Şahitlerin ifadeleri kadiya inandırıcı gelmedi. Karar metnine göre şahitlerin köyleri Havva'nın evine üçer dörder saat mesafede olup aileye yabancı kimselerdir. Onların, çocukların doğum tarihlerini, süt emme sırasında yaşlarını bilmeleri mümkün görülmemektedir. Ayrıca mahkemede hazır bulunan Havva'yı da tanımamışlardır. Bunun üzerine kadi verilen ifadelerden şüphe duyarak şahitleri hem gizli hem de açıkta araştırdığında, bunların ädil kimseler olmadıkları, şahitliklerinin garez ve husumetten kaynaklandığını öğrenecek verdikleri ifadeyi makbul bulma-

mış ve Havva'nın Hasan'ın nikâhında olmaya devam ettiğine karar vermiş.

Şer'iye sicillerindeki kararın altında şöyle bir şerh yer almaktadır: "İşbu ilâmda isimleri mestür olan şahidlerden başka Karabıçakoğlu Ali ve Çubukoğlu ve Molla Keleş nâm kimesneler huzur-u şer'de şahâdet eylediler ise de şer'an şahâdetleri makbûle olmayub reddolundukları işbu mahale kayd olundu. Fi tarihü'l-mezbûr." Bu kişilerin açıkça yalancı şahitlik yaparak yargı mekanizmasını yanıltmaya çalıştıkları görülmektedir. Esasında böyle davranışlar İslâm mahkemeye hukukuna aykırı olup suç teşkil etmekte ise de kadi tarafından haklarında herhangi bir işlem yapılmadığı anlaşılmaktadır. En azından sicile işlenen bir yaptırım bulunmamaktadır. Muhtemelen kadi sözlü olarak uyarılmış hatta azarlamış olabilir.

Görüldüğü üzere davacı Memiş, bir süre karı koca hayatı yaşadığı Havva'ya yeniden kavuşmak için "süt kardeşliği" gerekçesine sığınmış, birtakım şahitlerle bunu ispatlamaya çalışmıştır. Ancak yargılamaya sürecinde ilk şahitlerin kabul edilmemesi üzerine üç yeni şahit göstermiş fakat mahkeme bunları da kabul etmemiştir. Böylelikle aslında hukuken caiz olmayan bir nikâha bağlı olarak iki yıla yakın birlikte yaşayan Havva ile Memiş, daha önce bir nikâhın varlığının ispatlanması ile birbirlerinden ayrılmışlardır. Hasan ile Havva'nın on altı yıldan beri nikâhlı olması küçük yaşlarda kıyılan bir nikâhın varlığını göstermektedir.

İki yıl birlikte yuva kurmuş olan Memiş ile Hasan'ın bundan sonraki hayatı zor geçmiş olmalıdır. Havva, Memiş ile evli olmaktan mutlu ise Hasan'ı koca olarak nasıl kabul edecekti? Aynı şekilde Hasan da kendisini benimsediği anlaşılan Havva ile nasıl bir yuva kuracaktı? Bir nikâh varsa da neden talâk yoluna giderek bir evlilikten vazgeçmek yerine, Memiş ile onun ayrılması için çaba göstermiştir. Memiş ile evlenmeden önce bu mahkeme süreci yürütülse konu anlaşılabilir fakat iki

yıllık evlilikten sonra böyle bir sonuç elde edilmesi muhtemelen üç taraf için de, aileler ve akrabalar da dâhil edildiğinde çok sayıda insan için de, derin ve yaralayıcı sonuçlar doğurmuş olmalıdır. Ancak mahkeme tutanakları bize bu konuda daha fazla bir şey anlatmamaktadır."

Süt emzirme ile ilgili ortaya çıkan per'i yasak, sadece süt annenin çocuklarıyla ilgili değildir. Önce Trabzon mahkemesine intikal eden bir davayı tahlil edelim, sonra İslâm hukukunun bu husustaki hükümlerine bakalım. Davacı Hayre binti Mustafa adlı kadındır. Bizzat mahkemede hazır olmasına karşın vekili sıfatıyla kocası Molla Ahmed mahkemede kendisini temsil etmektedir. Mahkemede tahminen 11 yaşlarında olan ve Hayre'nin eski kocasından olma kızı Havva binti Süleyman da bulunmaktadır. Hayre, mahkemede hazır bulundurulmasını sağladığı Köşeli-oğlu Hasan bin Ömer adlı şahıstan davaadır. Hasan'ın, küçük yaşta kızı kandırarak, sahipsiz olmayan bir vekaletle nikâh kıydırmak yoluna girmiş söz konusu nikâhın fasit olduğuna dair karar verilmesini talep etmektedir.

Hasan ise cevabında; Havva'nın amcası ve en yakın velisi olup İstanbul'da bulunan Mehmed Yüzhası bin Köşelioğlu Ali'nin velayet, bundan dokuz ay önce İstanbul'daki Selimiye Kışlasında ve Müslümanlar huzurunda yeğeni kendisine nikâhladığını, bundan on gün önce de Havva'nın 'bâliğe olumu' diyerek söz konusu nikâhı kabul ettiğini söylemiştir. Ancak Havva'da bulûğ alameti olmadığını konuları mahkemeye ilemiştir. Kadı, Havva'nın fiziki görünümünün de bulûğ çağına eriştiğini gösterir bulunmuştur. Öte yandan davacı vekili olan Molla Ahmet, İstanbul'da kıyıldığı söylenen nikâhın gerçek dışı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca davacı tarafı Hasan'ın kız kardeşi Selime'nin, Havva'yı emzirdiğini belirtmek nikâhın iptalini istemiştir. Kayıtlara göre Hasan da bu hususu müşahade etmiş ve doğru olduğunu mahkemede kabul ve itiraf etmiştir. So-

nuçta mahkeme, "kız kardeşinin emzirdiği Havva ile evlenemeyeceği"ni, kızın mahremi olduğunu Hasan'a izah ederek davayı sonuçlandırmıştır."

Davacı, davayı "süt hisimliği"na dayandırarak kazanmıştır. İslâm hukukuna göre nesep yanı doğum do-

bası olan dedesi gelir. Bunlar veli-yi mücbir olarak anılmakta ve çocuk hakkında verdikleri kararlar yaptırım gücüne sahiptir. Baba veya dede yoksa çocuğun en yakın velisi sırasıyla anne baba bir erkek kardeşler, baba bir erkek kardeşler ve bunların oğulları, ana baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların

Osmanlı hukuku bulûğa ermemiş çocukların nikâhlarının velilerinin izinleriyle gerçekleştirilmesine cevaz vermektedir. Velinin, küçük yaştaki çocuğu evlendirme yetkisi bir hâkimiyet hakkı olmayıp, küçüğün korunmasına yönelik bir himaye görevidir.

layısıyla oluşan kan akrabalığı ile evlilik (sıhriyet) sebebiyle oluşan hisimliliğin doğurduğu evlenme yasağı süt hisimliliği için de geçerlidir. Yalnız süt hisimliliği, süt emenin sadece kendisini bağlarken, emziren tarafın bütün yakınlarıyla ilgili mahremiyet oluşturmaktadır. Fıkıhtaki ifadesiyle "Emenin emzirenci nefsi haram, emzirenin emene külli haram"dır." Bu yüzden kadı, Havva'yı emziren Selime'nin erkek kardeşi olduğundan dolayı Hasan'ın onunla nikâh kıydırmasının söz konusu olamayacağına karar vermiştir.

Hukuki uygulamanın anlaşılabilmesi için iki noktayı daha açıklığa kavuşturmaya gerek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Hasan'ın nikâh aktini savunurken, kızın amcasının en yakın veli (veli-yi akreb) sıfatıyla nikâha onay verdiğini iddia etmesidir. Osmanlı hukuku bulûğa ermemiş çocukların nikâhlarının velilerinin izinleriyle gerçekleştirilmesine cevaz vermektedir.¹¹ Velinin, küçük yaştaki çocuğu evlendirme yetkisi bir hâkimiyet hakkı olmayıp, küçüğün korunmasına yönelik bir himaye görevidir. Şüphesiz bu hakka sahip olan veli, kendi çıkarı için değil, çocuğun menfaatine uygun olarak hareket etmek zorundadır. Osmanlı hukukunda velayet baba tarafından yürütülmektedir. Çocuğun öncelikli velisi babasıdır, sonra babanın ba-

oğullarıdır. Davalı Hasan'ın en yakın veli olarak İstanbul'daki amcının nikâha izin verdiğini iddia etmesi bu yüzden. Ancak bu grupların çocuk hakkında verdikleri kararlar sınırlı derecede yaptırıma sahiptir. Örneğin, çocuğu nikâhlayan bu tür velilerden biri ise çocuk bulûğa erdikten hemen sonra, nikâhın feshini mahkemeden talep etmektedir. Şayet nikâha dair bilgisi yoksa bunu öğrenir öğrenmez iptal talebinde bulunabilir. Mahkeme de başkaca bir delile dayanmaksızın nikâhı fesheder. Ancak bulûğa eren çocuk nikâhı kabul ederse veya hakkında bilgi sahibi olduğu halde itiraz etmezse bu nikâh geçerli olur. Nitekim Hasan'ın "Bundan on gün mukaddem merkûme (Havva) 'bâliğe olum' deyu itirafına binâen" kıyılan nikâhı kabul ettiğini iddia etmişti. Ancak bulûğ söz konusu olmadığından bu iddia dayanaksız kalmıştır.

Aydınlatılması gereken ikinci noktada bulûğ kavramıyla ne anlaşılması gerektiğidir. Zira kayıtlarda göz önünde tutulan esas ölçüt, nikâhı kıyılacak bireylerin "nikâh haddi"na ulaşmış olmalarıydı. İslâm hukukçuları bulûğ kavramı konusunda ihtilafı görüşler ileri sürmüşler ise de bu konudaki genel kabul şöyle özetlenebilir: Bulûğ akıl, ruh ve biyolojik bakımdan belirli özelliklere ulaşmak demektir. Biyolojik bakı-

dan buluş erkek çocuğun baba, kızın anne olabilme yeterliliğini kazanmasıdır. Bu özellik kişilerin kendi özel niteliklerine, iklim şartlarına, beslenme alışkanlıklarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak hukukçular objektif şartlar oluşturabilmek için buluşa erme yaşının alt sınırı olarak erkeklerde 12, kızlarda 9 yaşını tespit etmişlerdir. Burada esas olan erkeğin ihtilam olması, kızın hayız görmesidir. Bu durum dışarıdan kişilerin bilinemeyeceğinden ilgili şahısların beyanlarına itibar edilir. Bununla birlikte çoğu hallerde bu yaş sınırlarının değerdendirmediye yetersiz kalması sebebiyle bir üst yaş sınırı da belirlenmekte ve bu yaşa ulaşanların buluşa erdiklerine

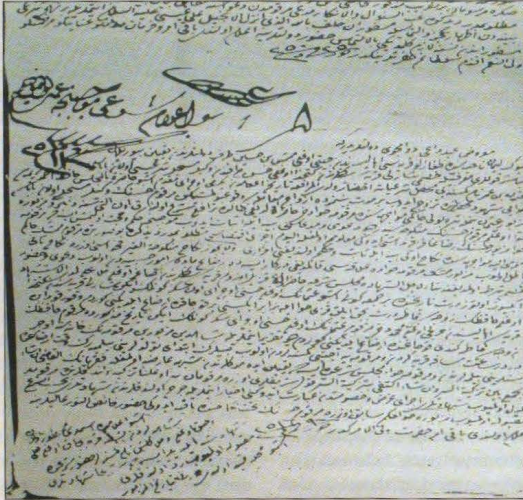
hükmedilmektedir. Ebu Hanife'ye göre bu sınır erkeklerde 18, kızlarda 17'dir. Erkek- kız ayrımı yapmaksızın 15 yaşını buluşun üst sınırı olarak gören hukukçuların sayısı ise bir hayli fazladır.⁴

Trabzon örneğinden hareketle, süt kardeşliği iddiasıyla yargıya taşınan nikâhın iptali veya iptaline yönelik girişimlerin anlatıldığı bu kısa araştırma sonucunda şu tespitleri dile getirebiliriz: Osmanlı hukukunun süt kardeşliği ile ilgili hükümlerinin bazen yuva yıkmak, çıkar elde etmek, kendi evlenemediği kızı başkasına da yâr etmek amaçlarına dayanarak oluşturulmasına çalışıldığı görülmektedir. Seçilmiş üç davadan hareketle

yargı nezdindeki uygulamalarda, bu korudaki mahremiyet ilkesine büyük önem verildiği söylenebilir. Bununla birlikte inşaafların süt hisimliliğiyle ilgili mahremiyete verilen önemi suistimal etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bahsedilen davaların hepsinde çocukların küçük yaşta iken nikâhlarının kıyılmış olması dikkat çekmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla yıllar geçtikçe aileler arasındaki anlaşmazlıklar veya aynı kız ile evlenmek isteyen iki erkeğin rekabetinde süt kardeşliği iddiası kullanılarak davaların kazanılmasının tercih edildiği görülmektedir. Bununla birlikte taraflar böyle iddialarda bulunsalar

"TSS, 1963, 14/B. Trabzon'un Büyük Liman nahiyesine bağlı Doğanlı Çepniolu Memiş bin Hüseyin ile evli olan Havva binti Hafız Ahmet'in nikâhlarının, daha önceden Hasan bin Osman ile Havva arasında mevcut ve sahîh bir nikâh bulunması sebebiyle geçersiz olduğuna dair Trabzon Şer'iye Mahkemesi kararı.

İşbu ilâm-ı şer'i mucibince amel olunmak deyu yazıldı. Fî 11 M 251.

Ma'rûz-ı abd-i dâil-yi devâmı-cû-yi devletilerdir ki,

Büyükliman nahiyesinde Doğanlı karyesi ahalisinden Çepniolu Memiş bin Hüseyin taraf-ı devletilerden ta'yin buyurulan mübaşir kulları ma'rifetiyle hasmı Şarık karyesi sâkinlerinden Kethüdaoğlu Hasan tarafından vekil-i müseccil-i şer'isi olan babası Osman bin Ömer nam kimesneyi mahfel-i şer'iata ihzâr ve ledc'l-murâfaa tarih-i ilâmdan yigirmi üç ay mukaddem işbu hâzıratı'l-bil-meclis Hafız Ahmed kerimesi Havva'yı şühûd mahzarında tezevvüc idub bir müddet beynimizde evzâc muamelesi vuku' bulmuş iken merhum Hasan'ın vekil-i müseccil olan babası

mezbûr Osman benimle Tirebolu hâkimi muvâcehesinde merkûme Havva dahi hâzire olduğu halde terâfu-i şer' olunarak on altı seneden beru mezbûre Havva oğlum merhum Hasan'ın menkûhasıdır deyu dav'a ve müddeasını beyyine ile isbât idub mucibince hüküm ü hüccet olunmuş ise de merkûme Havva mezbûr Hasan'ın reddân kız karındaşı idüğü ma'lûmum olmağla el-yevmi icrâ-yı iktizâsı matlubumdur dedikde bu surette merhum Hasan'ın hâkim-i mumaileyh muvâcehesinde nikâh-ı evveli beyyine ile sâbit ve hüküm olunduğu ikrârı ve lâ-tezevvüc nikâh-ı menkûhatu'l-gayr fehvâsi üzere nikâh-ı sâni bâtil olub mezbûr Memiş'in merkûme Havva'da alakası kalmadığı derkâr ise de red'â maddesi umûr-i hasibeyinde olub davâ

ve huzur-ı hasm şart olmadığına binâen il-edl'i-şâhade meclis-i şer'de hâzır olan Kızılızüm karyesi sâkinlerinden Sağıroğlu Moila Ali lede-i istihâd iki yüz otuz dört tarihinde bir Cuma günü işbu Osman'ın oğlu Hasan'ı üç ay onsekiz günlük iken Şarık karyesinden Kethüdaoğlu Hafız'ın zevcesi Fama dört buçuk aylık kız Havva ile beraber ikisini bir kucakta irdâ'a eylediğini gördüm ve Korkudağ karyesi ahalisinden Haralicioğlu Mahmud dahi merhum Osman'ın oğlu Hasan'ı üç ay sekiz günlük iken tarih-i mezkûrde merhum Hafız'ın zevcesi Fama kendi kucakında irdâ'a eylediğini gördüm deyu takrir etmeleriyle şühûd-i mezbûrin merkûmenin hânesine üçer dörder saat mesâfe karyelerden ve merkûmeye ecnebi kimesnelerden olub sabillerin ibtidâ-yı tevcihlerinde bilme yerek vakt-i irdâ'ada sininlerini bilmedeninden ve merkûme Havva meclis-i şer'de ise de ta'yin edemediklerinden şüphe ârıza olmağla fukahânn el-kâdi inşâ-i yecmeû beyne tezkıyetü's-sırr ve inşâ-i ikhtlâ be-tezkıyetü's-sırr kavli-i şerifleri üzere merkûman sîrren ve alenen tezkıye olunduklarında merkulamlar dâil olmayub şâhadetleri icrâ-yı gazez ve husumetten ibâret idüğünü inhbâr emeleriyle cerh olunduklarında şâhadetleri be-hasbe-şer' makbule olmayub mezbûre Havva hüküm-ü şübûk üzere merhum Hasan'ın tahl-i nikâhında bakiyye idüğü huzur-ı fâizü'n-nur-ı âlâmerine ilâm olundu. Bâki emr hâzret-i velıyyü'l-emrindir. Hurire fi 9 M 251.

İşbu ilâmda isimleri mestür olan şahıdlardan başka Karabıçaklıoğlu Ali ve Çubukoğlu ve Molla Keleş nam kimesneler huzur-u şer'de şâhadet eylediler ise de şer'an şâhadetleri makbule olmayub redd olundukları işbu mahalle kayd olundu. Fi tarihü'l-mezbûr.

da iddianın hukuki temellerinin açık, tartışmasız ve şüpheye yer vermemek derecede sağlam delillerle ispatlanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bir tarafın süt kardeşliği iddiasıyla ortaya çıkıp başka birinin yuvasını yıkması kolay değildir. Bu arada yalnızca şahitler yoluyla dava kazanmaya çalışmanın ilginç örnekleri de davaya yansımıştır.

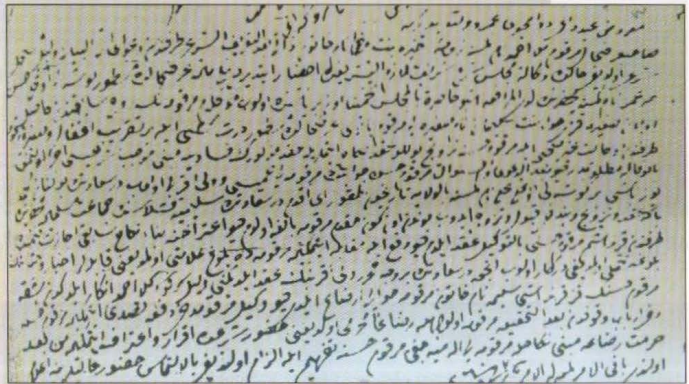
Bütün bunların yanı sıra aslında dava konuları Osmanlı döneminde aile oluşumu, taraflar arasındaki tartışmalar, evlilikle ilgili bazı gelenekler ve mahkemelerin konulara yaklaşımı açısından oldukça önemli örneklerdir. Ancak ne yazık ki, kadınlar mahkeme sicillerini hazırlarken tarafların iddialarını veya savunmalarını, şahitlerin ifadelerini ağızları-

dan çıktığı gibi değil de, oldukça kısa, öz ve standartlaştırılmış ifadelerle aktarmışlardır. Bundan dolayı mahkeme kayıtlarının aile ve toplum hayatındaki dinamikleri anlamada bizi pek çok yönden mahrum bıraktığı da açıkça hissedilmektedir.

ABDULLAH SAYDAM
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
EDİTİM FAKÜLTESİ

Ma rüz-i abd-i dâi-yi devâm-cû-yı
dîvletleridir ki,

Şahib-i arz-i hâl-i mekûm Molla Ahmed nâm kimesne zevcesi Hayre binti Mustafa nâm hatun zâli ba'd'el-tarîfû's-şer' davâ-yı âlîyü'l-beyân vekil-i müseccel-i şer'i olduğu halde vekâleten meclis-i şer'i şer'î-i İzzimü'l-ıstîfâ'de ihtar ettirdiği mein-i arz-i hâlde mestûr Köşelioğlu Hasan bin Ömer nâm kimesne mahzarında led'i-murâaa işbu hâzîretü'l-bî-meclis tahminen on bir yaşında oluk muvakkilem mekûminin zevci-sâbıkundan ihâsî olan sagire kızı Havva binti Süleyman nâm sagireyi mekûm hüli-yi arz-i hâlde mestûr dört şahıs ile beraber işgal ve sagire-i mekûme tarafından vekil-i gayr-i sahiha ile mekûm Hasan'a tevzi yolu akd-i nikâh emeleriyle akd-i mekûminin fesâdına mebi mucib-i şer'isi icrâ olunmak bil'vakele matlûbumdur deyu lue'de'd-a'vâ ve's-sual mekûm Hasan (evvâbında mekûmeyi ammist ve veli-yi akrebi olub Dersââdet'te bulunan Mehmed Yürbaşı bin Köşelioğlu Ali nâm kimesne hüli-velâye tarihden dokuz ay akdem denâvaldet'te Selimiyeye kıslasında cemaat-i müslime mahzarında bana akd-u tevzi ve lue'n dâhi kabul ve tezevvuz idüb bundan iş gün mukaddem mekûme bâliğa oludm ileyu irtifâfa binâen nikâh-sâbıkı İcâzet

zımında tarafından karındaşım mekûm Hasan'ı bir-tevlik akd eyledim deyu def' ile mukâbele etmeğin mekûmede buloğ alâmeti olmadıyın kabileler ihbâr ve kendisinin buloğ taahhümüli olmadıyın derkâr olub ancak Dersââdet'te ber-vech-i muharrer veli-yi akrebinin akd eylediğini vekil-i mekûm Molla Ahmed İnkâr eyledikten başka mekûm Hasan'ın kız karındaşı Selime nâm hatun mekûme Havva'yı irdâa eyledi deyu

vekil-i mekûm dâhi def'an tasaddi etmeğin mekûm Hasan dâhi erbâb-ı vukûdan ba'd'el-tahkik mekûme ol-vechle reddân mahrumı olduğun huzur-u şer'-de ikrâr ve irtâr etmeğin min-bâ'd hümet-i reddâa mebli nikâhla mekûmeyi alamayacağı mekûm Hasan'a tefhim ile İzzâm olunduğu bir-ittimâs huzur-ı âillerine ilâm olundu. Bâkîyü'l-emr men lehül-emrindir. Fi 7 Ş 260.

TŞS, 1965, 20/A.
Havva binti Süleyman'ın Köşelioğlu Hasan bin Ömer'in kız kardeşi Selime tarafından emzirlenmesi sebebiyle birbirleriyle evlenemeyeceklerine dair Trabzon Şer'iye Mahkemesi karar.

DİPNOTLAR

1. Trabzon Şer'iye Sicili (TŞS), 1962, 1/A. İstintan Özü Hülaasat-ül Evciye, Saket-i şireler. Nevzat Akaltun, M. Sadık Ayhan, Ankara 1976, s.222.
2. Geniş bilgi için bkz. Şevket Pekdemir, "Anne Sünnin Evlenme Engel Olusturma Şartları", *Electronic Turkish Studies*, X/17 (2016), 541-568.
3. Bu örnekte Ebu Hanife'ye göre dire Bazı mevzuatı mamlan ne sünnin bu hül olduğu iş güşündedir. Konunun muhtelif yönlerine ilişkin görüş ve tartışmalar bkz. bki. Davut İzzar, "Ebu Hanife'nin Haramlık Boğuran Süit İsmine Müddetli Konusuundaki Görüşünün İsmellendirilmesi", *Bilimname*, XIV/2 (2013), 7-49.
4. Fıkhi kitaplarında önemli bir bahis olarak yer alan nikâhın şartları, sıhhati, mehir, ağırlığı laati kılan haller, boşanma, nafaka gibi hususlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İhtilâfî Fikhiyye Kısasu*, II, İstanbul (tarîhi); Anıkoledik İslâm Fikhi - İrtâdâ-yı Hindiyeye, Ter. Mustafa Efe, Har. İsmail Karakaya, II, Ankara (tarîhi), s.205-242; Mehmed Zihni, *Nimet-i İslâm, Mîlakehat ve Mujaarakat*, Üçüncü Kısım, İstanbul 1957; Ayrıca şu eserlere de bakılabilir, Öin Halli, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988; Aydın M. Akf, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

6. Osmanlı hukukunda esas olan yargı huzurunda nikâhın kıyılmasıdır. Celal İmber Şeriatın Kanuna, Çev. Murteza Bedir, İstanbul 2004, s.175; Dror Ze'evi, *Kudias*, 17. Yüzyılda Bir Osmanlı Sanaçında Toplum ve Ekonomi, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul 2000, s.203.
7. Trabzon Şer'iye Mahkemesine intikal eden böyle bir davada hükim nikâhın feshine karar vermiştir. TŞS, 1965, 15/A. Es Zihnece 1259 / 16 Ocak 1844) Buna dair tevzi şöyledir: "Veli, baba yahut büyük baba olmadıyına göre, vetez ki, valide yahut hakim olmsn, o nikâh esasen sahih olmayıp eger akd mehir misil ile ve küfüne vakti olur ise sahih ve lakın sagir ve sagire için, buloğ erdiğinde- hâkime nikâh fesh ettiimele. muhayyerliği salıht olur" Mehmed Zihni, *Nimet-i İslâm*, Üçüncü Kısım, s.35.
8. Kadının kocasının ayrılmak istemesi halinde birarık malı haklarından (mehr-i müseccel, iddet nafakası, mcunc-i sukna) hükümleri vazgeçerek, kocasının kabulü ve mahkemenin kararına boşanması işleme mahûla veya hüf denilmektedir. Bu yolla boşanmalarla dair Osmanlı mahkemelerindeki uygulamalar hakkında bazı araştırmalar için bkz. Ronald C. Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Ottoman Kayseri", *JESHO*, XVIII/1 (1975), s.53-114; Ronald C. Jennings, "Divorce in the Ottoman Sharia Court

- of Cyprus, 1580-1640", *Studia Islamica*, 78 (1993), s. 155-167; Madeline C. Zilli, "Gecimeryoruz" 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hüf", *Modernizmeyenim Eşğinde Osmanlı Kadınları*, Editör: Madeline C. Zilli, İstanbul 2000, s.281-283; İzzet Sak-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliğin Karşılığı Anlagına ile Sora Erdilmesi: Muhâla'a (8. Yüzyıl Konya Şer'iye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkçe Araştırmaları Dergisi*, 15 (2004), s. 91-95; Kıymet İsmail, 17. yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Aynalı Örneği: Talâk, Muhâla'a ve Tefrik 17. Yüzyılda Osmanlı Sosyal Bilimler Dergisi, 10/1 (2010), s.371-400.
9. TŞS, 1965, 14/B (9 Muharrem 1251 / 7 Mayıs 1835) Bu karar gereğince amel edilmemesi dair 11 Muharrem 1251 tarih valı buyrulduus yapılmıştır.
10. Leslie Pierce, *Abdül Önyurtarı, 1540-1541 Osmanlı'da Şer'at Mahkemesi ve Toplumda Cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2005 yılı kapsamlı eserinde sık sık bu tarz sorularla boğuşan sicillerin standart yazım tarzından dolayı aradığı cevabı bulamaktan dört yamaktadır.
11. TŞS, 1965, 20/A (2 Şafer 1260 / 27 Şubat 1844).
12. Nevzat Akaltun, *İslâm Fikhi ve Hukukunda Ali* 1099 Fetva, Ankara 1977, s.249.
13. Fetâvâ-yı Hindiyeye, II, s.257.
14. Ali Bardakçılı, "Bulûğ", *DİA*, VI, İstanbul 1992, s.413-414.

SIĞIRCİK SUYU ŞEYHLERİ

HÜSEYİN GÖCEN

Nüfusun büyük çoğunluğu tarımla geçinen ve mali kaynakları bu üretim biçimi üzerinde yükselen Osmanlı İmparatorluğu tebaasının sıkça karşılaştığı tarım zararlısı canlı, çekirgelerdi. Sığircik Suyu Şeyhleri. Ankara merkezli bir dergâhın üyeleriydiler ve görevleri vergi muahezeti karşılığında şehirleri ve tarım ürünlerini çekirge istilalarına karşı korumaktı. Dergâha esas varlık sebebini kazandıran "sığircik suyu" Anadolu ve çevre bölgelerde karşılaşılan çekirge istilası ile bu istilanın yarattığı sorunlar için çözüm olacak büyütlü bir su olarak halk inancında yer etmişti. Bu gücü sahip olduğu dini-karizmatik soy bağıyla perçinleyen dergâh şeyhinin yaşamı kendi adını taşıyan menkıbeye konu olmuştur.

Sığircik kuşu sürüsü

<https://misfusaarchitecture.com/category/architectural-myths/page/1/>

İnsanlığın ortaya çıktığı dönemlerden bu yana, hayvanlarla olan ilişkileri ve insan yayılmacılığının doğal habitatta egemen hale gelmesi insan ve hayvan birlikteliğini şiddetli bir savaşa dönüştürdü. Uzun bir süre boyunca tarım temelli beslenme ve yaşam idamesine bağlı kalan toplumlar yetiştirdikleri mahsulleri diğer canlılarla paylaşma konusunda oldukça bencil ve korumacı bir tavır içinde oldu. Bu mücadelede insanlar için düşman kampındaki en baş belası aktörse çekirge sürüleriydi. Bir yağmur bulutu gibi akın eden ve geçtiği yerleri mahvederek istila eden çekirgeler kuraklığın ve kıtlığın

habercisi olmuşlardı. Bununla birlikte taşıdıkları salgın hastalık mikrobuyla demografik düşüşleri hastalık kaynaklı ölümlerle pekiştirmişlerdi. Çekirgeler kıtlık, kuraklık ve salgın hastalık kaynağı olarak uğradıkları yerlerde öngörülebilir felaket örüntüleri oluşturmışlardı.' Bunun sonucunda çekirge afeti tarım toplumları için ansızın gelen bir kâbus olmuştu. Nüfusunun büyük çoğunluğu tarımla geçinen ve mali kaynakları bu üretim biçimi üzerinde yükselen Osmanlı İmparatorluğu tebaasının da sıkça karşılaştığı tarım zararlısı canlı, çekirgelerdi. Bu küçük canlınin yarattığı efsanelere konu olan

çekirge afeti dehşeti, kuruluşu yine efsanevi bir hikâyeye dayandırılan ve bu yazının konusunu oluşturan bir dergâhın mensuplarının, Sığircik Suyu Şeyhleri'nin zamana ve uzun mesafelere yayılan öyküsünün ve tarihinin de temelini oluşturuyor.

TARİHSEL SÜREÇ

Tarımın ilk ortaya çıktığı bölge sayılan Bereketli Hilal'in eski uygarlıkları bu savaşın tarihine ışık tutacak bazı delilleri bizlere sunuyor. Tarımsal üretimin hayatın devamlılığı, anlamına geldiği bu coğrafyada kalabalık nüfusu kentlerin yaşaması ve rekabet halindeki şehir devletlerinin ayakta kalması için ziraatın devamlılığı, güvenliği, idaresi ve yeterliliği zorlu şartlarla mücadele eden toplumlar için karşılanması zorunlu koşullardı.' Tarım temelli bu toplumların tarihi bize çeşitli yollardan bu mücadelenin devam ettirildiğini gösteriyor. Çeşitli araştırmalar sonucunda, tarım ürünlerini korumak için başvurulan yollardan biri olarak kehanet ve dini törenlerin düzenlendiği ortaya çıkartılmıştır. Yaşanan kıtlık, kuraklık ve salgın hastalık gibi olumsuz faktörler Tanrı'nın bir gazabı olarak görülmüş ve kurtuluş çareleri de dini veya ruhani yollar-

da aranmıştır. Hitit, Sümer, Babil, Asur, Antik Mısır, Pers, Yunan ve Roma toplumları da dâhil olmak üzere diğer Mezopotamya kültürlerinde koruyucu büyü ve tılsımlar bulunmuştur.³ Metafizik ananelerin bütününe bakıldığında bir "ruhban" nyesinin veya dini bir şahsiyetin ilahî yardımın sağlanmasında rol aldığı ve hastalıkları iyileştirme sürecini yitirdiğini görürüz.⁴ Bu tür vakalar geçmiş geleneklerden ve kültürlerden günümüze ışık tutan faydalı örneklerdir. Şifacılar, tarım kültürleri ve alıtlara karşı ilahî önlemler almak uzun süreli uygulamalardır.⁵ Yaşanan bu olayların başat mekânlarından biri olan Anadolu'nun yerleşik toplumları benzer sorunlarla yüzleşmiş ve bulduğu çözümlerle hayatta kalmıştır.

Sığircık Suyu Şeyhleri, Ankara merkezli bir dergâhın üyeleriydiler ve görevleri vergi muafiyeti karşılığında şehirleri ve tarım ürünlerini çekirge istilalarına karşı korumaktı. Hikayenin çevre kültürler ve dini toplulukları farklı eksenlerden keserek bir araya getiren bağlantıları, değişen ve dönüşen ilişkiler ağı ve halk inanışlarının anlatılarıyla belgelerde hayat bulduğu örneği; tarih, toplum ve tabiatın keşiminde bir vaka olarak duruyor. Dergâha esas varlık sebebini kazandıran "sığircık suyu" Anadolu ve çevre bölgelerde karşılaşılan çekirge istilası ve yarattığı sorunlar için çözüm olacak büyü bir su olarak halk inancında yer etmiş ve bu gücü sahip olduğu dini-karizmatik soy bağıyla perçinleyen dergâh üyelinin yaşamı kendi adını taşıyan merikibeye konu olmuştur.⁶

DERGÂH

Dergâh günümüzde Ankara, Eskişehir'de bulunmaktadır.⁷ Dergâhın kuram ve suyun çıkmasına sebep olan kişi Ankara'nın "Sadekaya" ilçesine yerleşen Şeyh Ali es-Semerkandi'dir. 1400-1449 tarihleri arasında yaşadığı rivayet edilir. Hayatının büyük bölümünü "Kuzuören" veya "Şeyhler" olarak da adı geçen köyde yaşadığı söylenir ve evliya olarak kabul edilir.⁸

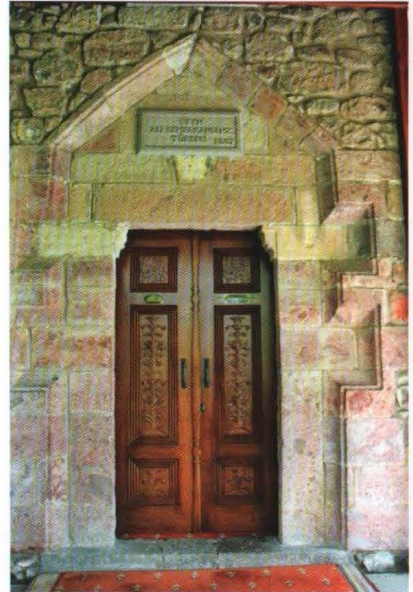
Şeyh Ali Semerkandi Türbesi

<http://www.seyhalsemerkandi.com/75yl46pt-FOTO%20%20GERAFIAR>

Soyu ve suyun çıkış hikâyesine dair anlatıda ikinci halife Ömer, Türkistan üzerine sefere çıkar. İsfahan ve Şiraz'da çıkardığı sular bölge halkının yaşadığı güçlükleri giderir. Bu su "sığircık suyu" olarak adlandırılır. Bir oğlunu burada bırakır ve oğlu bölgede yaşayan Türk bir kadınla evlenir. Ali Semerkandi'nin de Halife Ömer'in oğlunun bu evlilikten doğan torunlarından biri olduğu söylenir. Daha sonra belgelerde göreceğimiz üzere bu sonradan önemli bir meşruiyet kaynağı olur.⁹

Aynı anlatı ayrıca köyde çıkan su kaynağı hakkında da bilgi verir. Bir gün çobanlık yapan evliya köyün çeşmesinde bulunan kadınlar abdest alması için izin vermezler. Bunun üzerine asasını yere vuran Ali Semerkandi yerden su çıkarır.¹⁰ Daha sonra bu suyun olduğu yerde bir kuyu yapar ve kuyunun yanına kurduğu çiftliği oğullarına vakıf olarak bırakır. Bir diğer ilgili hikâyeye çekirge istilası, kuraklık ve hastalıklar hakkında

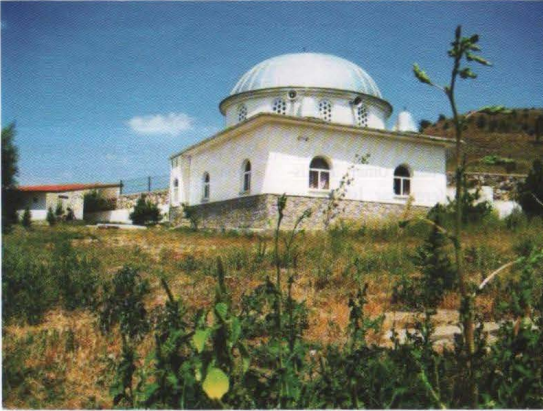
Ali Semerkandi ve erkek kardeşi Ahmed-i Kebir Semerkant, Buhara, Horasan ve Taşkent'te bulunan medreselerde eğitim alırlar ve hayatlarının kırk yılını dinen önemli sayılan yerleri gezerek ve Mekke ile Medine'yi ziyaret ederek geçirirler. Bir gün kardeşler Halife Ömer'in mirası olan kılıç ve asayı paylaşırlar. Ahmed-i Kebir kılıcı, Ali Semerkandi de asayı alır. Sığircık suyuna dair inanç İslam peygamberinin iki parmağının arasından çıktığı rivayet edilen suya kadar gider¹¹ ve asada da saklı olduğuna inanılan aynı suyun tarım ürünlerini tehlikelerden koruduğu ifade edilir. Kardeşinden ayrıldıktan sonra Ali Semerkandi Anadolu'ya gider ve orada İslam'ı yaymaya karar verir. Önce Alanya'ya sonra da Sadekaya köylülerinin hayvanlarının çobanı olacağı Eskipazar'a gider.¹²

Şeyh Ali
Semerkandi Hz.
Camii ve Sığircık
Suyu Kuyusu

<http://www.seyhialisermerkandi.com/>
Şeyh Ali Hz. Camii ve Sığircık Suyu Kuyusu

dır. Orhan Gazı olduğu düşünölen bir Osmanlı hükümdarı Bursa'yı basan çekirgelerin çıkardığı sorunlara karşı etkili olan mübarek suyu bulmaları için adamlar görevlendirir. Suyu Semerkant ve İsfahan'da ararlar. Bu kişileri bulan Ali Semerkandi'nin kardeşi onları mucizevi bir şekilde Ali Semerkandi'ye uçurur ve buradan suyu alarak Bursa'ya getirirler. Suyun sorunu çözmesi üzerine sultan bir ferman yayınlarak Ali Semerkandi ve oğullarını suyu çekirge istilası olan yerlere götürmeleri karşılığında bütün vergilerden muaf tutar.¹³ Dergâha dair var olan belgeler bu muafiyete dayanan mali yükümlülüklerden kurtulmak için düzenli olarak yazılan dilekçeler ve dervişlerin istila olan yerlere gidişlerine dairdir ve bu son grup arşivlerde bulunan belgelerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Ali Semerkandi'nin türbesi Çamlidere'de bulunan caminin yanındadır.

Hikâye kendi içinde daha sonra detaylı olarak ele alınacak pek çok çağrışım içermektedir. Ali Semerkandi'nin halifeye uzanan soyu kendisi için sonradan yerleşeceği bölge ve ruhâni mekânında önemli bir meşruiyet ve güç kaynağı sunmaktadır. Dolaşısıyla dergâhı ve ailesi mübarek insanlar olarak değerlendirilmekte ve onların her türlü mali yükümlülükten muaf tutulması bu dini şahsiyetin gücünün olası bir sonucu olmaktadır.¹⁴ Bursa'da ortaya çıkan kuraklık ve Ahmed-i Kebir'in mucizevi bir biçimde yaptığı yardım pek çok klasik anlatıda ve hikâyede bulunan "kahramanın yolculuğu"ndaki "maceraya davet" ve "doğüstü yardım" (veya yaşlı bilgenin yardımı) temalarına denk düşmektedir.¹⁵ Suyu aramakla görevlendirilenlere suyu vermesi, maddi anlamda da, "ıksirle dönüş", sultanın şeyhe bahşettiği muafiyet de şeyhin "iki dünyanın hükümdarı" olmasının bir anlamda ona-

yı ile eşleşmektedir.¹⁶ Dervişler ve şeyhlerin kerametle iyileştirici güce sahip olmaları dini şahsiyetlerin tanımlayıcı ortak özelliklerindendir.¹⁷ Ali Semerkandi'ye ait tüm bu anlatılar diğer anlatılarla ortak noktalar barındırır ve onların parçalarının izi efsane ve hikâyelerde sürülebilir. Bu ana motif olarak adlandırılan imgeler uluslararası olarak kodlanmış ve listelenmiştir. Mesela bir azızın su çıkartması bunun bir örneğidir.¹⁸ Ayrıca Ahmed-i Kebir'in gelen adamları uçurması, Ali Semerkandi'nin yerden su çıkartması Kur'an, Hadis ve Kitab-ı Mukaddes kaynaklı keramet motiflerinden sayılmaktadır.¹⁹

Sığircık suyuyla ilgili bir kaynak da Siefanos Yerasimos'un *Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri* adlı kitabıdır. Kitap genel olarak Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra derlediği iddia edilen Bizans tarihleri ve bunların incelenmesi üzerinedir. Kitapta Yanko bin Madyan adlı kralın şehri kurdurmasının ardından (İsa peygamber dünyaya gelmezden öndeyin bin iki yüz yıld) İdris peygamberin öğrencilerinden ve çeşitli ilimlere sahip Rukiye isiminde Mağrip vilayetlerinde meşhur bir kişiden bahsedilir.²⁰ Mağrip'te bütün tılsımları onun bağıladığı ve ondan üstün kimsenin olmadığı söylenir. Bu kişi şehrin kurulduğunu haber alınca buraya gelir ve kendi hünerini göstermek ister. Şehre gelip ziyaret edince şaşkınlığa düşer ve adının anılması için bir tılsım bağlamaya karar verir. Sonra altından bir nesne yapıp "garip ve acayip" sığircık şeklinde bir tasvir yapar. Sonrası şu şekilde anlatılır:

Ağızda bir zeytun çekirdeği koyub üzerine almadan bend idüp ol sığırıcık şeklinde olanın ağızda kodu, gene bir alından bir levh düzdü İdris peygamberrin havaslarından ve İbrahim peygambere inen suhufeden ve hem Musa peygambere gelen Fevrat'tan içinde olan havaslardan ve Zebur'a gelen esmalardan ve Lokman hekimin hikmetlerinden ve bu esmaları cem'idüb ol levhin üzerine kazdı. Ol sığırıcık suretin götürüb ol kilisenin kubbesi üzerine⁴⁰ muhkem berketdi. Andan dahi Acem vilayetinde İsfahan nahiyesinde bir bunar vardır ki sığırıcık bunarı diler. Nagah bir memleketke ki çekirge olsa ol bunarın suyundan ne miktar gerekse alıb çekirgelik olan ol vilayete götürürlerdi. Şol yerde ol suyu kim yere koyarlardı, ol su ile gelen sığırıcık ol yerde karar ıderdi çümkim ol sudan ıreye iletsele ol sığırıcık şol kadar gelürdi kim hesabın Allah lıladı. Ol yerde olan çekirgele- ri helak ıderdi. Pes Rukiya dahi diledi kim ol sığırıcık suyundan götürse. Pes yüzü ol etrafa eyleyub yüz kumkuma düzdirdi, yüz dıane andan ol yüz kumkumayı alıub İsfahana vardı. Ol sığırıcık suyu olan bunardan her kumkumaya beşer yüz dirhem su koydu. Hakkın kudreti şöyle cari oldu kim her yüz dirhem suya bir alay sığırıcık gelürdü. Her alayın hesabın Allah bile. Pes ol yüz kumkuma suyu götürüb ol kilisenin içinde zincirle asakodu. Her kumkumanın suyuna beş alay sığırıcık geldi beş yüz alay sığırıcık Kostantiniyye'nin dairesine yayıldı. Şehrin dairesi sığırıcıkla doldu.⁴¹

Yukarıda bahsedilen alıntı sığırıcık suyu ve İran bağlantısı hakkında önemli bilgiler taşımaktadır. Özellikle bu inancın kökeninin Hristiyanlıktan bile erken bir döneme tarihlendiğini anlatıdan çıkarabiliriz. Şehrin kurulmasından ardından bir peygamberin öğrencisi ve onun ilgisine sahip⁴² bir kişinin tılsım tınglaması, bu gücün bir peygamber

aracılığıyla aktarıldığı düşüncesinin kanıtıdır. Ayrıca şehre gelen Rukiye, yaptığı levhaya çeşitli peygamber ve dini metinlerle Lokman Hekim gibi halk inancında önemli bir yere sahip bir motiften beslenerek gücünün etkinliğini kuvvetlendirmiş olmaktadır. Ayrıca tılsımcı İran'a giderek İsfahan'dan "Sığırıcık Pınarı"ndan

adı geçen ve çekirgeleri yemesiyle bilinen Samarmar adlı bir kuş ile karşılaşırız. Zamanın valisi Esad Paşa (1743-57) bir grup derviş çekiğe basan yerlere götürülmek üzere Tanrı'nın bir lütfu olarak İran'da çıktığına inanılan kerametli suyu almak için gönderir. Samarmar'ın yalnızca, dervişler suyu aldıktan sonra

Burada son derece karmaşık bir biçimde çağırma ayini bulunan ve hem olayda hem de halk inanışında adı geçen ve çekirgeleri yemesiyle bilinen Samarmar adlı bir kuş ile karşılaşırız.

su alarak bunları kilisenin içine asmıştır. Buradaki konuyla örtüşen biçimde bu suyun sığırıcık kuşlarını çağırıldığı ve çekirgeleri helak ettiği vurgulanmıştır. Ancak anlatıda bu inanç ve pınar Rukiye'den bağımsız ve ondan da önce var olmuş olarak sunulur. Bu durumda inanışın farklı bir biçimde de olsa çok daha önceki bir zamana ait inanışlarla bağlantılı olarak yaşadığını söyleyebiliriz. Ali Semerkandi'nin hikâyesindeyse suyu İran'da çıkartan kişi Halife Ömer'dir. İslam kültürü içinde çıkan öykü, kaynak ve anlatıyı İslam halifesiyle başlatmaktadır. Her iki anlatıya hâkim olan özellikle suyun İran'da çıktığı ve dinen önemli bir referans kaynağı olduğudur. Ayrıca Ali Semerkandi'nin de İran'da doğduğu ve sahip olduğu mistik güç de göz önüne alındığında İran kaynaklı bir efsane ve inanç algısının varlığı açıkça ortaya çıkar.

Sonraki tarihe ait bir olay ve anlatı bizleri yeniden İran'a ve sığırıcık suyuna getirmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi sığırıcık suyu her türlü böcek istilasına karşı kullanılmaktadır ve tarımsal ürünlerin korunmasında da etkilidir. Bununla ilgili bir örnek James Grehan'ın kitabı *Twilight of the Saints*'te bulunabilir. Kitapta yazar 1747 yılı baharında Şam'da vuku bulan çekirge salgınından bahseder.⁴³ Burada son derece karmaşık bir biçimde çağırma ayini bulunan ve hem olayda hem de halk inanışında

"kuyunun olduğu yöne bakmadan, yüklendikleri suyla hiçbir kapının ve bacanın altından geçmeden ve hiç suyu yere değdirmiden" getirilse baskın bölgesine geleceğine inanılır.⁴⁴ İran'a yapılan uzun yolculuğun ardından kent halkı suyun gelişini kutlar ancak sonradan görülür ki su işe yaramaz ve Samarmar gelmez. Türlü türlü ritüeller gerçekleştirilse de (Peygamberin kızı Fatma'nın mezarına gitmek, şehirde dini geçitler düzenlemek) hiçbir çekirge afetine çare olmaz.⁴⁵ Benzer bir uygulama Kıbrıs'ta da yaşanır. Ronald C. Jennings, İran'da mevcut, özel bir suyun önlem amaçlı olarak çekirge baskınlarına karşı kullanıldığını bahseder.⁴⁶ Makalesinde Kıbrıs kralı II. James (1460-73) bir Ermeni'yi

İran'a yollar ve "çekiğe kuşu" veya "Muhammed'in kuşları" olarak da bilinen kuşları adaya çekmeyi amaçlar. Venedik'e gönderilen bir mektup iki Ermeni'nin İran'ın Lagusta kentine suyu almak için gönderildiğini ve suyun getirilmesinin ardından çekirgelerin ortadan kaybolduğunu ortaya koyar.¹⁶ İran'a yapılan ziyaret elyazmasının kenarına not edilmiş ve bir kilisede bulunan pınar şu şekilde anlatılmıştır:

Ben bu bölgedeki ziyaretlerime bahsâlamadan önce hala bu ülkede-yken Kıbrıs kralı tarafından su almak üzere buraya gönderilmiş bir Ermeni geldi ve ... ülkesine tenekle bir şişede suyla beraber dönmek üzere, Tauris'e (Tebri) geldi. Benimle beraber iki gün durdu ve sonra Kıbrıs'a gitmek üzere yola koyuldu ki ben dönerken, Kıbrıs'ta aynı su şişesini bir çeşit kulenin tepesinde, dışarı doğru asılıyken gördüm ve yerli halkın dediğine göre bu su sayesinde lonlar çekirgeler tarafından rahatsız edilmemişler. Ayrıca burada "Muhammed'in kuşları" da denen sığırkırklar gibi

sürü halinde uçan bazı siyah ve kırmızı renkli kuşlar da gördüm ve duyduğuma göre lonlar karşılarına çıkan tüm çekirgeleri yok ederlermiş. Bölge halkının iddiasına göre kuşlar nerede bu özel sudan olduğunu bilirlerse o tarafa doğru uçarlarmış.¹⁷

Bu anlatı da Grehan'ın kitabında bahsedilen hikâyeye aynıdır. Bir diğer destekleyici örnek de Ali Semerkandi ve sığırkırk suyundan gelir.¹⁸ Kaynaklarda suyun bulunduğu yer, sahip olduğu mistik güç ve Tanrı'nın yardımı ile Ali Semerkandi'nin kerametinden bahsedilir. Nasıl kullanılacağı (gideceklerin belirlenmesi, suyun alınış şekli, nasıl getirileceği, duanın nasıl yapılacağı ve sığırkırkların nasıl gelip böcekleri yediği) detaylı bir biçimde anlatılır.¹⁹ Ayrıca, hangi böceklerle karşı bu suyun kullanıldığını da burada bulabiliriz. Suyun getirildiği yer ve dua bize hem su hem de sürece atfedilen dini güç hakkında ipuçları verilebilir. Burada bahsedilen kuşun adı Samarmar ve diğer dillerdeki farklı kullanımları da ayrıca sıralanmıştır. Ritüelin bu türden bir kutsallık içinde anlaşılması tarihsel bir biçimde

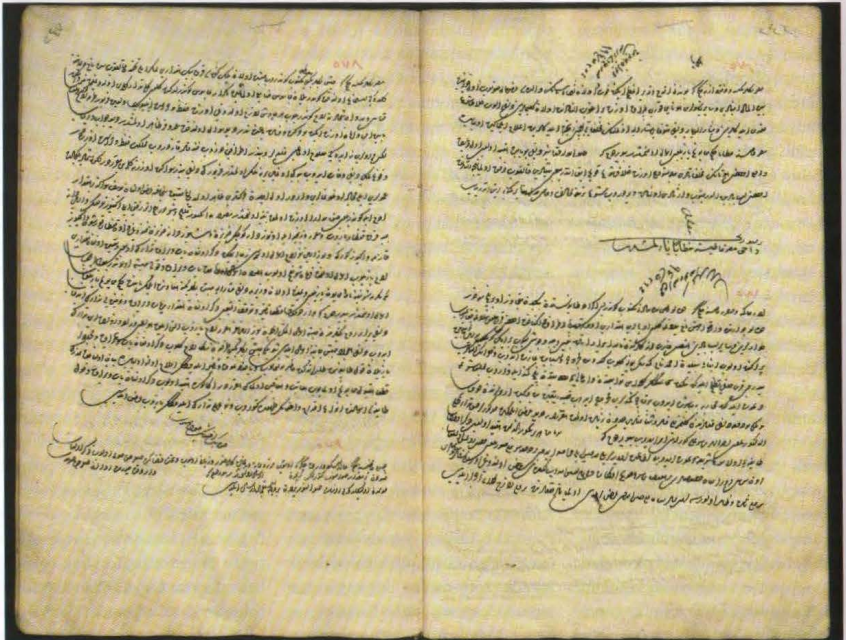
incelenmeli ve bu mucizevi su ile gücüne bütün adı geçen örneklerdeki kent sakinlerinin (ister Müslüman ister gayrimüslüm) bir inanç taşıdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Kıbrıs örneğinde ilkinde başarılı olmadığı düşünülen durumda ikinci bir grup tekrar su götürmek için gönderilir.²⁰ Hiç kimse, en azından kaynaklarda, bu uygulamaya karşı bir çıkış veya ıtırâz göstermez. Ancak yöneticiler açısından durumu ele alış yöntemi farklılık arz eder. Hem Şam örneğinde hem de Kıbrıs'taki yöneticiler kerametli suyu beklemeyle beraber halka çekirge yumurtalarını yakalamaları ve toprağa gömmeleri için bir de yükümlülük koşar.²¹

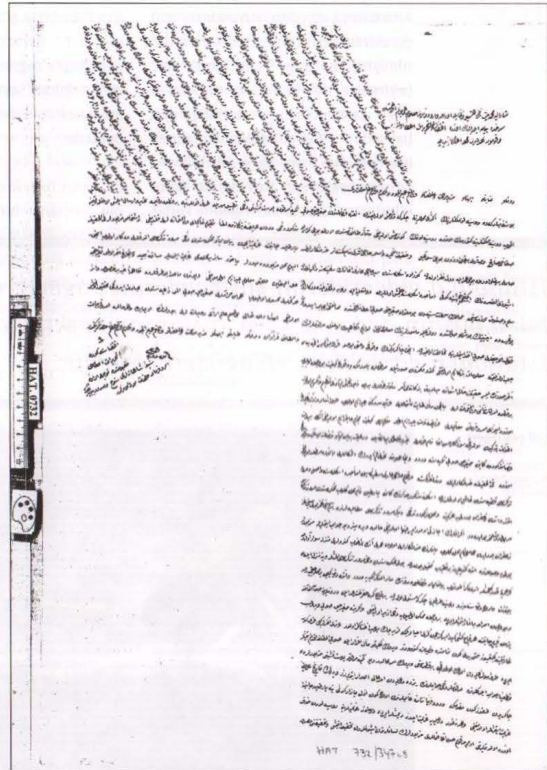
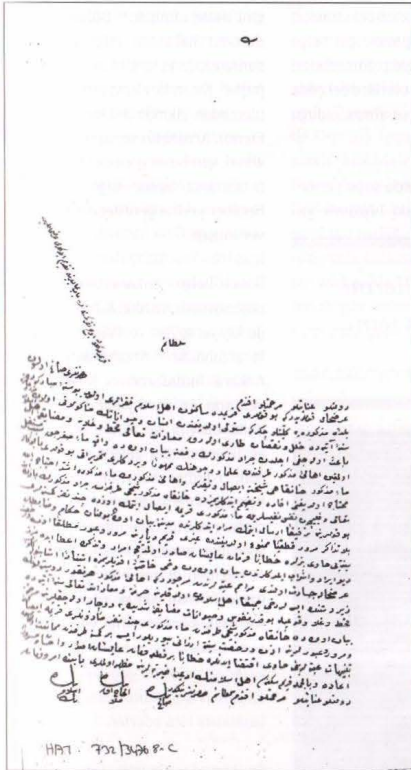
VAKALAR VE BELGELER HAKKINDA

Osmanlı imparatorluğu'nda yaşanan bu konuyla ilgili vakalar hakkındaki ilk kayıt 29 Zilhicce 994/11 Aralık 1586 tarihlidir. Belgede Çorum kadısı istila eden çekirgelere karşı kullanılmak üzere sığırkırk suyunun gönderilmesi istenmiştir. Sonraki örnekler, kayıtlarda zaman atlama-

Sığırkırk suyu hakkındaki var olan en eski kayıt Çorum'dan sığırkırk suyu getirtilmesidir.

BOA A. (DVNSMHH
00060_00124)

lanıyla ve ancak 19. yüzyıla beraber düzenli olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁹

Osmanlı arşivlerindeki belgeler çifter yapıpaktan oluşan bir dosya halinde düzenlenmiştir. İlk olarak dergâhtan birinin, çoğunlukla dergâhın postnişini olan bir şeyhin Dâhiliye Nezaretine kîrgeze salgınına haber aldıkları bölgeye gitmek üzere kendilerine yardım edilmesi ve ilgili mutasarrıflığa bilgi verilmesi yönünde yazılmış olan dilekçe mevcuttur. İkinci belge ise Dâhiliye Nezaretinin ilgili mutasarrıflığa yazdığı bir müsevvedde yazıdan oluşur. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla dergâh haberi alındıktan sonra suyu ulaştırmak üzere hazırlanır ve yolculuk ile benzeri konularda yardım almak için nezarete haber verilir.²⁰

İmparatorluğun geniş coğrafyası içinde pek çok şehir dervişler tarafından ziyaret edilmiştir. Bunlar

arasında Anadolu kentleri ve Balkan şehirlerinin yanı sıra Orta Doğu ve Kuzey Afrika'ya da seyahatler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca gelenlerin de suyu memleketlerini istila eden çirkegelelere karşı almak üzere Kırım'dan iki defa geldikleri bilinmektedir.

Belgeler genel olarak standart bir formda hazırlanmıştır. Dilekçeler bir arz cümlecisiyle başlar. Sonrasında dergâhın kurucu şeyhi olan Ali Semerkandî'nin, Halife Ömer'in temiz (râhi)²¹ soyundan geldiğinden bahsedilir ve ikisinin de isminin den sonra bir küçük du'a ifadesi konur. Sonrasında Ali Semerkandî'nin Allah'ın bir lütfu olarak çıkardığı "mübarek su" (ma-i mübarek)²² olan sıgırcık suyundan bahsedilir. Bu griştin sonra zirai ürünlere zarar veren (muzır)²³ çirkegelelerin nereye istila ettiği ve kimlerin suyu bölgeye götürceği açıklanır. Son olarak da gerekli olan yardımın yapılması (himmet/himem)²⁴ isteğiyle dilek-

çe sonlandırılır. Nezaret tarafından düzenlenen yazı ise ilgili dilekçenin bir kopyası şeklinde hazırlanarak gidilecek olan mutasarrıflığa gönderilir.

KIRIM'DAN GELEN HACILAR

Bu konudaki belgelerde iki kez Kırım'dan hacıların gelecek sıgırcık suyunu kendi memleketlerine götürmek için izin istediklerinden bahsedilir. İlk olayda (1823) bir grup dervişin Yabanabad'a gelecek çirkegelelerin yol açtığı afete karşı bir önlem olarak sudan almak istedikleri anlatılır. Burada sadece tek bir belge mevcuttur.²⁵ Bu belge oldukça uzundur ve genel olarak yazılan arzuhal ve padişahın uygun bulduğuna dair yazıdan oluşur. Belgede Kırım'dan gelenlerin kimler olduğu (Tatar taifesinden orta boylu ve köse sakallı Salih, sarı bıyıklı ve uzun boylu İsmail, seyrek sakallı ve esmer Hacı Efendi ve sarı bıyıklı ve orta boylu Ömer),

Kırım'dan
gelip Amasya
limanından
Yabanabad'a
gelen
temsilcilerin
izinsiz olduğu
için sadarete
tahrirat (solda)

HAT.00732
34768.C.00001
(H 25-27-29-1-18)

Kırım'dan
temsilci
yollarıklarına
dair tekke
seyhlerine
yazılan arz-ı
mahzar
(sağda)

HAT.00732
34768.00001

Anadolu'ya gelişleri, suyu almak için gerekli izinleri almak istedikleri anlatılmıştır.⁴⁰ Belgede Tatarların Kırım'a çekirgeler düştükten sonra Rusya-lılar tarafından gönderildiğinden bahsedilir. Ayrıca suyu alabilmek için kırk beş kese akçe verdiklerini de görmekteyiz.⁴¹ İsteklerini ifade ederler ve Yabanabad'a gelene kadar

için İstanbul'a gitmekten çekindikleri söylenir.⁴² Bartın'a gitmek için belge almalarına rağmen gıdıp gitmedikleri açık değildir. Sonuç olarak dilekçede amaçlarının sadece su almak olduğu belirtilir.

Belgenin özet kısmında suyu vermenin herhangi bir eski hükümle ya-

ğını ifade etmiştir.⁴³ Bölgenin genel durumu hakkında bilgi verildikten sonra elçilerin kimler olduğu anlatılmıştır. Kırım beylerinden İslam Beg, ulemadan Akmonla Efendi ve Salih Efendi. Arzuhalin sonunda eğer suyu almak için birini görevlendirmek şartı aranırsa bunun diğer gereklerle beraber yerine getirileceği güvencesi verilmiştir.

İstanbul'a gideceklerini söylemelerine rağmen dillerini bilen birinin dediğine göre Ruslardan korktukları için İstanbul'a gitmekten çekindikleri söylenir.

Çöl çekirgesi

https://en.wikipedia.org/wiki/File:ESGR_layim.jpg

Anadolu'da yaşadıklarını anlatırlar. Ayrıca bize köyde ağırlandılarından da bahsederler.

Belgenin devamında Kırımlıların çekirge afetine karşı aldıkları önlemlerden biri olarak hendekler kazarak içini samanla doldurup çekirgeleri yaktıklarını söylerler.⁴⁴ Bu uygulamanın benzerleri başka yerlerde de uygulanmıştır.⁴⁵ Kırım'dan gelenler ayrıca oradakileri kaç kişi gelirse gelisin karantina altına almadan altı günde Kırım'a götürebileceklerini ve onları ihya edebileceklerini de söylerler. Ancak dergâhın postnişini ferman olmadan suyun "bir katresini" dahi veremeyeceklerini belirterek ricalarını reddeder. Bunun üzerine İstanbul'a gitmeye karar verirler. Fakat İstanbul'a gideceklerini söylemelerine rağmen dillerini bilen birinin dediğine göre Ruslardan korktukları

saklanmadığı ve eğer Kırımlılar için faydalı olacaksa suyun verilmesi gerektiği belirtilir.⁴⁶ Sultanın cevabı da su isteme taleplerinin kabul edildiği yönündedir. Bu örnekten anlaşılabilir ki, iki ülke arasındaki ilişkiler ve hukuki süreç ülkenin her türlü itibarını ve otoritesini korumak amacıyla kullanılan bir araç haline gelmiştir.

İkinci olayda da (1891) aynı istek mevcuttur. Belgenin başında bir grup ulemanın⁴⁷ yaptıkları yanlışlar nedeniyle Allah'ın, bir ceza olarak gönderdiği çekirgelerin üzerlerinde yarattığı çaresizlik ve dehşet nedeniyle Anadolu'ya geldiklerinden bahsedilmiştir.

Gelenler Kırım'da o zaman mevcut olan Rus hâkimiyetinden bahsetmekle beraber Müslümanların ibadetlerini rahatça yerine getirebildi-

İkinci belge Ankara'daki dergâhın postnişininin yazdığı Kırım'dan gelen üç kişiye suyun verilmesi hakkındaki arzuhaldir.⁴⁸ Arzuhalde postnişin Ankara mutasarrıfına Kırım bölgesini son üç dört yıldır çekirgelerin istila ettiğini ve Kırım beylerinden ve ulemasından gelenlerin suyu almak istediği belirtilir. Sonrasında dergâhtakilerin durumu kendi aralarında görüştüğü ve meseleyi hâkime sormaları gerektiğine karar verdikleri; hâkimin de meseleyi adet olduğu üzere ferman almak için İstanbul'a sormaya karar verdiği söylenir. Bunun üzerine İstanbul'a bir arzuhal yazarlar ve sekiz gün sonra validen durumun soruşturulmasını ve açıklanmasını rica ederler.

Bu konuda yazılmış son belge de gelen elçilerin kendilerine su verilmesi üzere ikinci belgede yazdıkları belirtilen arzuhaldir.⁴⁹ Belgede o yıl çok sayıda çekirgenin memleketlerini istila ettiği, hem insanlar hem de hayvanlar için yiyeceklerin mahvolduğu ve sonuç olarak kuraklığın ve kıtlığın ortaya çıktığı yazılmıştır. Bu durum yerli halk üzerinde güçlük oluşturduğu için Yabanabad'da bulunan suyun bu soruna bir çare olabileceği, bu nedenle de ihtiyaçları için suyu almak istedikleri ve bu yolda dergâha bir dilekçe yazdıkları belirtilir. Belgede talepleri üzerine dergâhın şeyhinin vermek istediğini belirttiği ancak hâkimlerine sormak zorunda olduklarını söyledikleri, onların da suyu alabilmeleri için izin veren fermanın İstanbul'dan gelmesi gerektiğini belirttikleri söylenir. Bunun üzerine elçiler başkente bu dileklerini sunma cesareti gösterdiklerini yazarlar. Rusların hâkimiyetinde yaşamalarına rağmen İslam dinine bağlı olduklarını, kıtlık ve kuraklığın

kendileri için bir zorluk yarattığını görebilmekteyiz. Eğer rıza gösterir ve izin verilerse bir kişi bile olsa suyu almasına razı olacakları ve bunun Kırım'da bulunan Müslümanlar için büyük fayda sağlayacağı belirtilir.

Burada elbette Kırım'dan gelenlerin bir bey ile ulemadan birisi olması durumunun ciddiyetini ve Osmanlı makamlarınca kendilerine izin verilmesi konusunu ne kadar önemsediklerini göstermektedir. Ayrıca Rusya egemenliğine rağmen dinlerine sadık birer Müslüman olmalarını tekrar tekrar belirtmelerini, zamanın İslam hülufesi konumunda olan Osmanlı sultanına gözünde ona karşı olan bağlılıklarını koruduklarını gösterme çabaları olarak yorumlamak yanlış olmaz. Elbette bu belgeler doğrudan Kırımlılar tarafından yazılmamıştır. İlmuhi daha önceki şeyhlerine dair bir belgede dillerini bilen bir kişi aracılığıyla isteklerini belirtmelerinden anlıyoruz. Bu nedenle kullanılan ifa-

delerin arzuhalı yazıya geçiren kişi tarafından eklendiği veya en iyi ihtimalle biraz parlatıldığını düşünmek aşırı şüphecilik olarak yorumlanmamalı. Dönemin siyasi koşulları içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun süreli mücadele içinde bulunduğu Rusya'dan gelen ve Osmanlılar için özel bir yeri olan Kırımlı elçilerin yaşadıkları zorluğu aşabilmek için suya ulaşmada kullanacakları dili şüpheci bir yaklaşımla ve bu bağlamsal etkileri de göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiği açıktır.

BULGARİSTAN VAKALARI

Bulgaristan'a dair ilk belge⁶⁶ Bulgaristan'a gitme talebinde bulunanların dergâha bağlı şeyhlerden olup olmadıkları hakkındaki karışıklığa dairdir. Belgelerde her bahar dergâhtan bazı kişilerin Bulgaristan'a giderek suyu o bölgeye götürdüğü ve biraz da para topladıkları belirtilmiştir. Bu sene de (1905) gitmek üzere başvuru-

dukları halde Bulgar makamlarınca Bulgaristan'da dilencilik yasak olması nedeniyle daha önce tutuklandıkları ve oradan kurtarılmalarının zor olduğu yazılıdır.⁶⁷ Ancak daha sonra, Bulgaristan'a gitmek için pasaparı başvurusunda bulunanların dergâhın şeyhleri değil, aynı köyden kişiler olduğu ve sahtecilik yaptıkları ortaya çıkar. Gerçek kimliklerini gizlemiş ve kendi çıkarları için para toplamaya karar vermişlerdir. Fakat mesele ortaya çıktıktan sonra Bulgaristan ile bir bağları olamayacağı açık olduğu gerekçesiyle başvuruları reddedilmiştir.

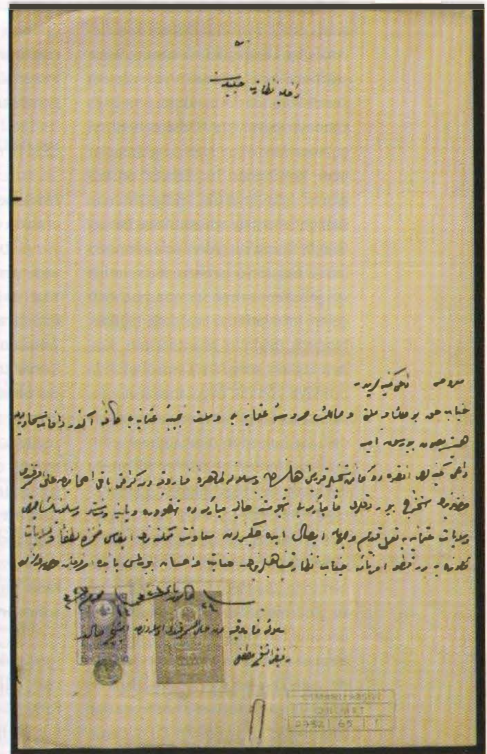
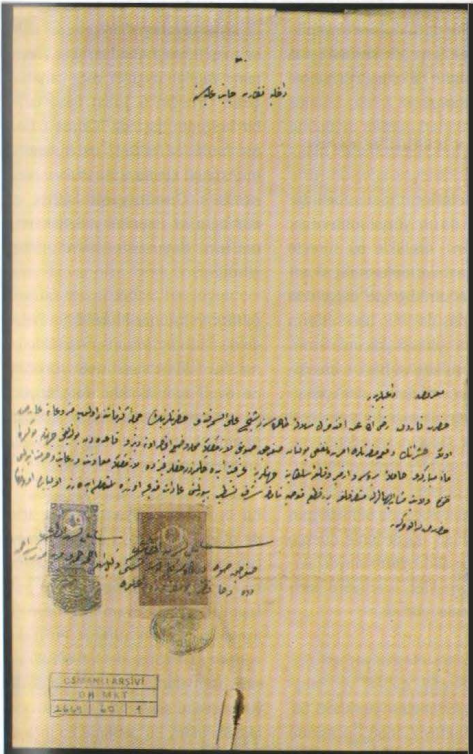
Bir diğer belgede şeyhlerin Bulgaristan'da Osmanlı casusu oldukları gerekçesiyle gözaltına alındıklarını görmekteyiz.⁶⁸ Bulgaristan'a ziyaretlerinde Bulgar polisi şeyhleri gözaltına alarak sorgulamış ve bazı Bulgarca belgeler imzalamaları istenmiştir. Fakat şeyhler bunu reddetmiş, kitapları ve paraları alınıp sınır dışı

Ahmed Hamdi ve Yusuf Dede'nin Bursa, İzmir, Kale-i Sultaniye'ye gönderilmesine dair, 1908 Ekim-Kasım (solda)

BOA DH
MKT...02649...00060...
001_001

Musa, Hamid ve Mustafa'nın Aydın, Selanik, Yanya ve sair mahalle gönderileceği, 1909 Ocak-Şubat (sağda)

BOA DH
MKT...02734...00065...
001_001

edilerek trenle İstanbul'a gönderilmişlerdir.

Bu örneklerden Osmanlı Devleti'nin takip ettiği siyasetin dönem koşullarına göre kendi gücünü korumak için şekillendiğini görmekteyiz. Devlet kendi vatandaşlarını kendisine bağlı tutmaya çalışmıştır. Öteden beri uygulanmakta olan bazı uygulamalar yeni koşullarda bir tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bulgaristan'ın Balkan Savaşları arifesinde ve Birinci Dünya Savaşı'na giden yolda topraklarına her türlü girişten şüphe ettiği ve gelenlere sorgu altında bazı belgeler imzalatmaya çalıştığı açıktır. Modern devletin uzantılarının şüpheli kişileri sorgu ve kontrol altında tutmaya yönelik uygulamaların yansımaları, müdahil bir devletin arşivindeki bir belgeden okunabilmektedir. Bu örneklerden şeyhlerin yolculuğu hakkında da bazı bilgiler edinmekteyiz. Öncelikle yurt dışı sayılan yerlere gitmek üzere bir başvuru süreci olduğu açıktır. Ayrıca her bahar döneminde Bulgaristan'a gitmeleri ve su götürmeleri uzun süreli bir uygulamanın bir rutine dönüştüğünü göstermesi açısından önemlidir. Şeyhlerin giderken beraberlerinde para ve kitap da götürdükü el konan eşyalar bilgisinden ortaya çıkar. Bu nedenle şeyhlerin sadece mali olarak değil,

başka türden şeylerle de dolu olan yükleri olduğunu düşünebiliriz. Zamanın koşulları içinde yolculuk süreci, konaklama vb. ihtiyaçlar göz önünde bulundurulduğunda yanlarında yiyecek, yiyecek ve belki dua içeren kitapların da olduğu düşüncesi yanlıtıcı olmaz.

BELGELERİN İÇERİĞİ VE YAPISI

İncelenen belgeler nispeten belli bir aralıkta olsa da (19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başları), özellikle bu süreçte yaşanan siyasi ve toplumsal çalkantılar değerlendirildiğinde belgelerin hazırlanışında da bu hareketlerin yansımalarının olması kaçınılmazdır. Dönemin koşulları ve baskın ideolojisi bir devlet makamına dilekçe sunan bir şeyhin ilk olarak düşüneceği şeylerdendir. Dileğini arz eden konumunda olan şeyhler alışlagelmis uygulamaların devamı için bazı kalıplara uyma zorunluluğunda olduklarını bilincindeydiler. Bu nedenle dilekçe mütevacı bir dille yazılmalıydı. Burada bazı örnekler üzerinden kimi sorunları inceleyebiliriz.

1908'deki İkinci Meşrutiyet'ten önceki dilekçelerde "millet" ve "meşrutiyet" gibi kelimelere herhangi bir atıf görmekteyiz. 1908 öncesinde II. Abdülhamid'in mutlak yönetimi

otuz üç yıl sürmüştür. Meşrutiyete karşı olan siyaseti nedeniyle böyle bir atfın yokluğu elbette makuldür. Anayasa'nın yeniden yürürlüğe girmesiyle beraber dilekçelerde millet ve meşrutiyetin yardımsever yönetimine yapılan övgüler göze çarpmaktadır. Örneğin 6 Şubat 1909 tarihli bir belgenin başında "Cenab-ı Hak bu mülk ve milleti ve memalik-i mahruse-i Osmaniyyeyi ve millet-i necibe-i Osmaniyyeyi kâffe-i ekdar ve ahat-ı semaüyyeden hemî ma'sun bu yursun Âmin" ifadesi görülmür.⁵⁴

6 Haziran 1910 tarihli bir diğer belgede de dilekçeyi yazanlar özellikle gurur duydukları meşrutiyet yönetimine övgü sunmaktadır. Meşrutiyetin adil yönetimine dayanarak isteklerini sunduklarını söylemeleri durumun en bariz ispatı mahiyetindedir.⁵⁵

Bu örnekler değişen kurallar içinde oyunu oynamaya devam etmeye çalışan şeyhlerin kıvrak zekâsının bir yansımasıdır. Pragmatist bir yaklaşımla düzeni devam ettirmeye çalışmak o an için atılacak en makul adımdır. Özellikle devlet bürokrasisine bağlı olan bir dergâh için devlet güvencesini arkasına almak bir varlık sebebidir. Bu nedenle bu ince dil oyunları gerekli olmuştur.

DERGÂHIN SONU

Dergâhın sonu, ortaya çıkışı kadar mucizevi ve "kutlu" bir olay sonucu olmamıştır. Dergâhın artık aynı işlevle var olmaması Birinci Dünya Savaşı ve mütareke dönemi koşullarının bir sonucudur. Mütareke döneminde Anadolu'nun işgal edilmesinin ardından yaşanan kargaşa ve sarsıntı atmosferi içinde eşkiyalar dergâhın çevresini kuşatmışlardır. Eşkiyaların usı üste gelen saldırıları sonucuköyle yaşayanlar ve Ali Semerkandî'nin ailesi dergâhı arkalarında bırakarak Bandırma'ya göç ederler.⁵⁴ Bu bilgiyi, mail müdürlüğünün dergâh sakinlerinin köylülerle beraber saldırılar sonucu kaçması üzerine ortada kalın işe ve aşar ambarları ile tarlada kulan mahsulün en yakın askeri ve işe ambarına nasıl ulaştırılması gerektiği konusundaki bir yazışmadan anlamaktayız. Daha sonra göçenlere ne olduğu Bandırma özelinde yapılarak bir araştırmayla ortaya çıkarılmıştır. Ankara'da dergâhtan geriye kalan tek şey ise dergâh binası ile Ali Semerkandî'nin türbesidir.

SONUÇ

"Sığircık Suyu Şeyhleri" ilahi olanın bilyüflü ve mistik yardıma dönük arayışı konusunda yapılmış bir inceleme örneğidir. Kehanet ve muskalar da benzer inanışların halk inançları arasında var olan farklı boyutlarıdır. Tarihsel olarak kutsal bir suyun çeşitli istisnalarına karşı önem olarak kullanılması pek çok yerde ve anlamda görülen bir vakadır. Bazıları bunu Ali Semerkandî örneğinde ol-

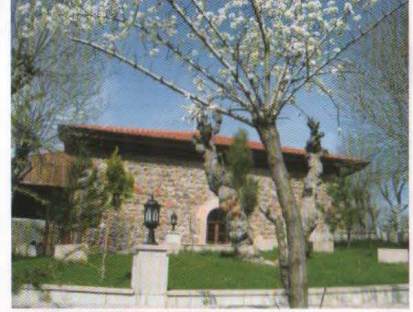
duğu gibi kutsal bir figüre, bazıları da Samanar örneğindeki gibi sadece mistik varlıklara dayandırır. Burada ele alınan Ali Semerkandî örneği de farklı yaklaşımlarla farklı türden okumalara açıktır.

Osmanlı tarihi açısından bu dergâhın öyküsü böyle bir kurumun, gelenek-selleşmiş adetlerin ve mitsel olanla pratik olanın buluştuğu bir çerçe-ve içinde nasıl bütünleştiğine dair bir denemidir. Bu türden bir anlatı, çevre bölgelere ve onların halk inanışlarına atıflar içermek durumdadır. Bunun sebebiyse bu dergâhın öncelikli olarak Müslüman ve İslami geleneğin bir çekim noktası olmasından, İslam kültürünün egemen olduğu bölgelerden işaretlere ve benzer noktalara dayanmasındandır.

Günümüz Kızılcahamam yakınında bulunan bu dergâh bize Türk asıllı bir kişinin ikinci halife olan soy bağı sonucu Anadolu'da nasıl bir güç mezvii edindiğini ve kendisini yeni oluşmakta olan Osmanlı siyasetine nasıl eklemeyi göstermesi açısından önemlidir. Onun keramet sonucu çıkmış olan suyu kendisini, ününü ve ailesini her türlü kötü etkiden korumuştur. Çekirgelerin istila ettiği bölgeler şeyhlerin seyahat ettiği suyu götürerek dua ettikleri yerlerdir.

Bu ve benzeri konular toplum, siyaset ve din ilişkisini ve başta tarih ile antropoloji olmak üzere araştırma alanlarına yapılan katkıyı anlamak açısından önemlidir ve hakkında daha fazla çalışma gerektirmektedir.

dir. Burada yapılmış olan, dergâh ve onun Osmanlı İmparatorluğu'yla olan ilişkisinin basit bir tasviridir. Bu dergâhın siyasi güçle kurduğu ilişkiler, bize bir dergâhın kendi varlıkları ve devamı için bir güv ve etki alanı oluşturma çabası içinde olan diğer ana akım dergâhlara ve tarikatlara göre, en azından yüzeysel olarak na-

Şeyh Ali Semerkandî Türbesi

<http://www.seyhialisemerkandi.com/759f-491f-FOTOĞRAF>

sıl farklı hedefler ve isteklere sahip olabileceğini gösterir. Bu dergâhın avantajı devletle karşılıklı yardımlaşma ilişkisi içinde olmasıdır. Ortak bir mitin ve kullanımın hem efsane hem de uygulama olarak çeşitli kaynaklardan günümüze kalmış örnekleri bizlere geçmiş toplumların farklı katmanlardan yaşadıkları felaketlere karşı takındıkları tutumu aydınlatması açısından önemlidir. Toplamların yaşanan felaketlere sözlü ve yazılı olarak gelen birikim ve algı içinde buldukları çözümün farklı noktalardan örtüşmesi bizi ortak algılar ve pratikler bakımından bir tarım dini veya inanışının varlığını görmeye imkân vermektedir.

HÜSEYİN GÖÇEN

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

HİPNOTLAR

1. Yazıcı, Serkan. "İzmit Sancığındaki Çekirge Afetleri (1891-1914)", *Uluslararası Karamürşel Alp ve Kocaeli Sempozyumu*, Kocaeli 2016 s. 849
2. Mikhal, Alan. *Nature and Empire in Ottoman Egypt*, (Cambridge University Press), 2011 ss. 22-3.
3. Atmaca, Veli. "Eski Medeniyetlerde Günah-Hastalık İlişkisi veya Tanrının Gazabı Meselesi" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 34, Erzurum 2010 s. 100 (bundan sonra "Tanrının Gazabı/Meselesi")
4. a.g.e. s. 100-11; Kılıç, Orhan. *Çekişme ve Yakınlaşma Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devletinde Salgın Hastalıklar*, Elazığ: Fatih Üniversitesi, 2004. s. 84. 92 (bundan sonra "Genel Hatlarıyla Hastalıklar"); Ünal, Ahmet. "Hitit Tıbbının Ana Hatları,"

Belleten TTK Cilt: XLIV Sayı: 175, Temmuz 1980 s. 477

5. Kılıç, Orhan. "Genel Hatlarıyla Hastalıklar," s. 118-123; Atmaca, Veli. "Tanrının Gazabı Meselesi" s. 100-108 Makale genel olarak eski inanışlar ve bu inanışların dini altyapısına atıf yapmaktadır. Thomas, Keith. "Religion and the Decline of Magic." (New York: Oxford University Press, 1977) ss. 228-32, 244
6. Ali Semerkandî'nin hayatı hakkında Nizameddin Ahmed b. Şihab ed-din Ahmed el-Bağdadi (ö. 957 H.) tarafından yazılmış bir menakıptan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kırılığında mevcuttur. Menakıptan başlığı "Menakıb-ı Ali es-Semerkandî"dir; Bedahşi, Osman Ergin. Yazmaları 0610 297 7 2977 1190 H. 1.
7. Aslan, Mehmet Emin. "Sığircık Suyu" <http://www.ekoder.org/sigircik-suyu-114666> (Erişim tarihi: 26 Ekim 2017) (bundan sonra "Sığircık Suyu")

8. Sığircık Suyu (İnternet sitesi), *amir-i asnakada olduğu misli* BAO D-İD 102.203.1
9. Sığircık Suyu (İnternet sitesi), "BO 3776 28395.1 pişir-ı real-i erba'ın halile-i adni-i enab-ı resul-i kabriya hazret-i Ömer-ül Faruk radiyallahü anı hazretlen evladlarından kütüb-ü 'ârifin Şeyh Ali es-Semerkandî hazretleri sığircık suyunu me'mur evlâdından bulunan Buhari, Vudû': 32.46, Menakıb: 25, Müslim,

- Fedaik 45; Ebu Davud, Mukaddime

Tinnizi, Menakib 6.

Aslan, Mehmet Emin. "Şişircik Suyu" ([http://www.ekodur.org/sisricik-suyu/14666](#), 19 Nisan 2018)

"Şişircik Suyu"

"Şişircik Suyu" Daha fazla bilgi için

Akbulut'un Erdoğan'ın kitabına bakabiliriz.

Şeyh Ali Semerkandi ve Şişircik Suyu

(Ankara: Reyhan Yayınları, 2000). Bu hikaye başka bir anlatıda süyun verilişinin aramaya giclerini Ali Semerkandi'nin Bursa'dan çekigeler tarafından istila edildiğini duyması üzerine onları dergisi için verdi şeklinde. Ayrıca TRT Dnyant Tarihle de Ali Semerkandi adına Akbulut'un Erdoğan tarafından bir belgesel film yayınlanması. İlgiil yayına bakınız için: <https://youtu.be/watch?feature=youtu.be&v=dG6opukjY> (Erşim Tarihi: 19 Nisan 2018) Bir başka film de 1993 yılında Tevlfik Fikreli Uçar yönetmenliğinde "Ali Semerkandi Hıç/Niyet Hayat Abdet Hayır" adıyla çekmiştir. Filmi izlemek için: <https://youtu.be/KFz6pfKFM> (Erşim tarihi: 19 Nisan 2018)

BOA DH İD 102.40.1.8 Sülate-i fahriye neal-i Tarıküddin, Edm MTKT 7797.18.1 Seyhler kayesinde dñr-i hak e tirnak Şeyh Ali e-Semerkandi Kudûsse arz-u l-ı snrı hazretlerinin keramet-i aliyesi i kudayret-nahileri olan ma'e mübarekesi şîrcik suyu denlen

Bu kavramlar Joseph Campbell tarafından The Hero with a Thousand Faces'daki kitabında tarışıl aralıdan ve büyük edebi çalışmalarından çıkılan hikâyelerin yapı ve olay akıcındaki eykler ve emeli dinen noktalarından bulunan kalıpları ifade etmek amacıyla 30. yüzyılın ilk yıllarında ortaya atılmıştır. Yapı ile ayıklaman oluşur ve genel olarak Hollywood filmlerinde B1 yapilar halinde kısıltılırs formien uygulanır. Burada anlatılan bahsedilen kalıplara olan göreli benzerliği olayın yazanın çıkarıldığı semyola karşılaştırılması açısından önemlidir.

Russin, Robin U. Screenplay: Writing the Picture (c. basım) [Simon-James Press: California, 2012] s. 98-

Ay, Resul. "Anadolu ve Rumeli'de Deriş Seyyahatleri ve Kutsal Toprak İçin Girdüş İstevler (13.-15. Yr)" Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocaka Armağnı'ed. Mehmet Öz-Fatih Yeşil, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015) s. 312.

Başoz, İihan. "Kerameticirin Kökeni ve Yayılması" Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocaka Armağnı'ed. Mehmet Öz-Fatih Yeşil, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015) s. 352.

352. 354 Parantez içindeki Numara bu misel eylemin uluslararası kodudur; Ocak, Ahmet Yaşar. Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakabnameler (Metodelo ki Rir Yaklaşımı) (c. Basım) (TTK Basımevi, Ankara, 1997) s. 70 (bundan sonra Menakabnameler)

Ocak, Ahmet Yaşar. Menakabnameler, ss. 71-72, 75, 79-80, 89.

Yerasimos, Stefanos. Konstantiniyye ve Ayasofya Efsaneleri (La Fondation de Constantinople et de Sainte Sophie dans les traditions turques, çp. Şrin Tekil, İstanbul: İtrensji Yayınları, 1993) s. 20 (bundan sonra Ayasofya Efsaneleri)

Yerasimos, Stefanos. Ayasofya Efsaneleri ss. 20-22.

Grehan, James. Twilight of the Saintra: Everyday Religion in Ottoman Syria and Palestine (New York: Oxford University Press, 2014) s.: (bundan sonra "Twilight") A.g.e., s.

A.g.e., s. 3 Olay ve keğise itilasi hakkında daha fazla bilgi Grehan, James. The Legend of The Samaritan: Parades and Communal Identity in Syrian Towns c. 1500-1800" Past & Present, (2009) Sayı: 204 (1) Eylül 2009 (bundan sonra "Legend of Samaritan")Öden Ahmad al-Budaryi. Hawadith dimashq al-yumanyia, ed. Ahmad Lzzat' abd al-Karim,

(Kahire: Matba'a al-Jami'iyya al-Misriyya li'l-Drasat al-Tarikhyia, 1959), 73-41 bulunabilir.

Jennings, Ronald C. The Locust Problem in Cyprus" Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Cilt 51, No. 2 (1989) s. 282 (bundan sonra "Locust in Cyprus")

A.g.m., s. 282

A.g.m., s. 283

Suyun naslı aşlağı ve hangi duslariyn yapılabildiği immet bağlatısında detaylı olarak açıklanmıştır. www.vamlider.gov.tr/yazilmsys/EscatId=62&isiklik_name=URScxj/EsXjIgrRrNwKuVdWZ5fZW5SwStS5B5esYsw 76- (Erşim tarihi 19 Nisan 2018)

Mehmet Yazus Erşir kitaban süyon kullanıldının bahsedir. Ancak yazus yentime yarıs anlatılır ve süyon şişircik kuşlarını beslemek için kullandığını ya zar. Fakai su kuşları çarmak için kulanılır.

Erlor, Mehmet Yazus. Osmanli Devletinde Kuraklık ve Kutluk Oldular (1800-1880), (İstanbul: Iktika Yayınları, 2010) s. 90

Jennings, Ronald C. "Locust in Cyprus" s. 283, 286

A.g.m., s. 280-1, 285, 289; Yıldırım, Mehmet Ali. "XIX. Yüzyl Sonlarından itibaren Halep Vilayetine Keğise İtilastıları Dar Notlar" Journal of History Society (JOHS) Güz 2014 Yıl 7, Sayı XIX s. 98-42 (bundan sonra "İstilastılar Dar Notlar"); Keğise yumurtalarını ilafı hakkında bir başka örnek de şu kitapta bulunabilir, Tamari, Salim, Year of the Locust, (London: University of California Press, 2001) s. 102-3, 107-110, 125, 6, 176 Bu ornekte keğiserlerin birinci Dünya Savası sırasında yukiki eyikleri bir acıksa görönlüz (bundan sonra "Year of Locust"), Grehan, James "Twilight" s. 3; "Legend of Samaritan," s. 90 Burada yazus gayrimisli mezarlarına ve mağaraları keğiserlerin gömmele vakallarıdır.

A.DONYSMH d... 60579 (29 Zilhice 994 - 1 Aralık 1560) Burada şişircik suyui için Çorum'a referans verildiğini görmekteyiz. "Osmanli Devletinde Haşerelelere Karşı Bir Onleme: Keğise Suyu" makalesinde Alparslan Demir busuyon çeşitli biçimlerde çıktıyı yerlerden bahsedir, Kuuya ve İran gibi. Belgelerinden su kaynaklarının binlin Çorum da olduğunun sayıldıığı görölür. Ancak yazus makalede 14 su kaynağı bildirilmişti ama belirgeder bahsedilmektedir isimlerini veremediğini belirtir. Demir, Alparslan. "Osmanli Devletinde Haşerelelere Karşı Bir Onleme: Keğise Suyu" ERDEM Sayı 67 Yıl: 2014 s. 35-7 DHID 102.40.1.6 Haziran 1930, 6 Haziran 1914) dilindi bivaşa zühur ettiğini istihbar ettikleri keğiserlerin deli ve taleles için keğise suyunu muavazihine o tarağa "azimet ederleklerinden baaha le tavayeleri aynı iden yayıla belge" ma' mübareke hemlen derowade gemis ve su sunler Teşvir doğı ve havalsilde keğise zühur ettiğı istihbar kilınılm olduğundan

DH ID 102.20.3 Sülate-i fahriyen otup

DH ID 102.40.1.12 Süyla ilgili keğise suyu" (keğise suyunu hamilen DH ID 102.40.3, keramet-i bil-huduları olan keğise suyu DH ID 102.40.1.4) olarak da bahsedilir.

DH ID 102.40.4 Suyun kullandığı hayvanlarla ilgili "cerahal" (zirra ata arz elan eerahan deli ve izalesi hakkında DH ID 102.40.1.6), "haşeret" ("haşeret deli" ve tenkis emelyile DH ID 102.40.1.8), "cerad" (Aracpa "keğise", cerad münierreni tazelepelen DH ID 102.40.1.6) hayvanları mutarra ("hububat ta rız eden hayvanları mutarranı deli ve tenkis DH MKT 7797.18.1) sladelere de kulandır DH MKT 7797.18.1.

DH MKT 7797.18.1.

DH MKT 7797.18.1.

38 HT 732.3476.8.7 (27 Zilkade 1278, s. Agustus 1821)

39 Bu aene- m bilekede Ruslytu nemlekelerini naker mahallerine keğise düşümü olduğundan Ankara Kazasında aşircik suyu Bilz Rusly nemlekelerini götürmek Üye Ruslyutan göndermiş olduğu Tatar getiren...

Bu su kırk beş kez akceye cob oturduğuna bir kap keğise her heydek ele derunlamama saman tazze ve bu vechde ihkak bil nar etmeler ise de ber vehille niimkülmüyüp dahı ezayed ocub ... hizelem ... ihya ve bekli karşec ok mülk-i istinam üste Ve silzi ahvatör işler kırk gün garantina bekietmeyuz alış yetdi gün lamamında kasabaomı götürüle...

Orneğin keğise tara yerli halkın hendeker kazarak keğiserin buradı yaktığının bahsedilir. Yıldız, Bilal. "Denali Çevresi Mücadele" s. 73. Halpe te benver bir uygulama için bakınız: Yıldırım, Mehmet Ali. "İstilastılar Dar Notlar" s. 544.

Veh ner e kadar der- allyeye azimet edertz demplyer yle e derowade amellerine Ruslyutan harv içte ödüklerin adamım terküm Hasan Alya kemli mezburatın lisanzlandır isytelerden tahakkikteli...

İshii asbi ağıy edenter eh-i islamdan ölärek men' ver ale ezh venilik bu kadar telciştilyer yle e zabab u myetterlin müsle cibacısına nazaran ...

HAT 732.3476.8.A (5 Zulkade 1308 – 2 Temmuz 1891). Belge bazı yazus hataları içerir, bu nedenle benzer transkripsiyonunda bazı zorluklara karşlaşılmıştır. Yazının hataları incelikley yazanın tecrübesi hakkında soru isaretid göstermektedir.

Elhamdu lillah! te ala serfatı Muhammedyi lerasına mümannas yakdur

HAT 732.3476.8.B (7 Zilkade 1308, 4 Temmuz 1891).

HAT 732.3476.8.C (19 Zilkade 1308, 6 Temmuz 1891).

DH MKT 1080.12.2 Bu belgedeeki ayrı durum ayrıca DH.MKT 1080.12.2 numara ve e Recep 1932, 5 Eylül 1905 tarihinde de geçer.

Varna ve Bolgraddaki alacakların almak ve ilçiden bir ordı bulun bulun oğluun görmek üye pasovan istihbarat için imzahber setimioldu istihbarat ve kendilin keğise eğerilerinden omiadklarından bahse ... Her sen ikbaharda şişircik duası etmek ve bu suretle biraz para temin eylemek üye Bulgaristana gidten şişircik şeyhleri bu suretle ek toplandırmak Bulgaristana memnu olduğı chekle memnun-i Mahabbetli tarafdandan teşvik ve haba edilmekte ve bunların tahliyesi için birçok mukallit çekilmekte olduğundun ...

HR.SFR.4.333.191.1 (7 Ekim 1889). Şişircik şeyhlerinde Ahmed Hamid ile talebe-i 'ulmeden Hoja Mahmud Çendillerin bayraktarı sonrtı ... Safyanın azimette Berkend - Nikopol ve Zarkarkilerini alatakar ... "ane cem" ederek ... tahiti-tetik almış bey güne hahe ... eddikleri sonra günye ahal-i müslmanın tabiatini rahatsız için com-i rik-kemet-i seyyiden cezası afyatılsa gönderildikeni ... tahit-i latinata alınarak Bulgarista yalmış bir cok evker ve sendeti imzoza ibhar edilmişleride ... umzadan imino" edikleri ethelle ... o mikdar akcipleri zabıt edilmekte beraber pasopot ve kitabları dahil ibrah olmaktadır

DHM.KT 2732653.

BEO 7776239533 husualie mütfher bulundugunu meyruz yetti i adalet ... hämeten kemali-ifakarlu rusly hüyz-edelimuz

DH DM EK 48-741 Şişircik keyesi he'y-el ihtiryaryayla ahalisi ekipyarin taziyk ve mezalimenin ozole olmak ... ve harmoniani ve aqr amboları yüz üstüne kaldığı...

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!

Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden **Ajans Press**, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.

444 7 212 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

EMRAH SAFA GÜRKAN İLE SÖYLEŞİ

AYŞE OZİL

Emrah Safa Gürkan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. yüzyılda Akdeniz'de özellikle Habsburg İmparatorluğu ve Venedikliler karşısında gerçekleştirdiği istihbarat faaliyetlerini inceleyen Sultan'ın Casusları: 16. Yüzyılda İstihbarat, Sabotaj ve Rüşvet Ağları adlı kitabı geçtiğimiz yıl yayımlandı ve kısa sürede 5. baskıya ulaştı. Akdeniz tarihi, erken modern dönemde merkezileşme, dinler ve milliyetler arası geçişkenlik gibi alan ve konuları ele alan kitap karşılaştırmalı bir arşiv çalışmasına dayanıyor. Doktora çalışmasını 2012 yılında Georgetown Üniversitesinde tamamlayan Gürkan, halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesinde öğretim üyesi olarak araştırmalarına devam etmektedir. Osmanlı tarihçileri ile yapılan söyleşilere dayanan ve şimdiye kadar Osmanlı tarihinin çok çeşitli konularının ele alındığı "Ottoman History Podcast" (<http://www.ottomanhistoriespodcast.com>) web sitesinin kurucularındandır.

Emrah Safa
Gürkan

16. yüzyılda Akdeniz'deki istihbarat faaliyetlerini Osmanlı ve Habsburg devletlerinin merkezileşmesi bağlamında ele alıyorsunuz. Erken modern dönemde ortaya çıkmaya başlayan bu merkezileşmeyi nasıl tanımlıyorsunuz ve istihbarat faaliyetlerini imparatorluk olma süreci açısından nereye yerleştiriyorsunuz?

Aslında bugünkü anlamda modern devletin ilk nüvelerini gördüğümüz bir yüzyıl 16. asır. Askeri teknolojideki gelişmelerin dayattığı finansal ve organizasyonel problemlerin üstesinden gelmek için hükümdarın hane halkından bağımsız bir bürokrasinin ortaya çıkmaya başladığı dönemler. Bu süreç içerisinde 15. yüzyılın sonlarından itibaren modern diplomasi

temelini oluşturan mukim elçiliklerin de ortaya çıktığını görüyoruz. Artık her geçen gün profesyonelleşen bu elçilerin görevlerinin önemli bir bölümü casus ve muhbirler vasıtasıyla yabancı başkentlerde bilgi toplamaktan oluşuyor. Bunlara "şerefli casus" demeleri boşuna değil. Zaten Osmanlılar da dahil hükümetler ilk mukim elçileri kabul etmekte bayağı bir nazlanmışlar; sistemin oturmadığı yıllarda bu elçilerin çoğu kez casusluk suçlamasıyla sınır dışı edildiğini görüyoruz.

Mukim elçilerin hükümetleriyle düzenli yazışabilmesi için bir posta sistemine ihtiyaç duyulduğunu da unutmayalım. Yabancı topraklarda kuryelerin taşıdığı mektuplardaki gizli bilgilerin düşman eline geçmesini önlemek için de kriptografi (şifre) ya da steganografi (görünmez yazı) gibi alanlarda önemli gelişmeler oldu. Düzenli olarak şifre değiştirmek ve ele geçirilen mektuptaki şifreleri kırmakla görevli özel katipler kanlıyaların muhim birer parçası

ğın kompleksite ve yavaşlık getirdiğini ve maliyetleri artırdığını göz ardı etmemeliyiz. Osmanlıların merkezi bir istihbarat ağı kurmaması ya da mukim elçi atamaması gibi faktörlerin bir geri kalmışlık edebiyatına kurban edilmemesi gerek. Büyük bir finansal aygıtı yönetmeyi başaran bu imparatorluk 5-10 başkente elçi atamaktan imtina edip istihbaratını merkezi bir sistemle değil de kapu halkları ve serhaddeki beylerbeyiler üzerinden yapmayı tercih ettiyse, bunun nedeni böyle yapmanın daha verimli olmasıdır.

Gerileme ve çöküş paradigması uzunca bir süredir eleştiriliyor. Siz kendi çalışmanızı da bu eleştirel tarih anlayışı çerçevesinde kurguluyorsunuz. Ayrıca bu dönemde Osmanlı'nın Avrupa ile ilgilenmediği görüşünün tam olarak doğru olmadığını belirtiyorsunuz. Sizin de katkıda bulunduğunuz bu eleştiri, tarihçiler arasında ne kadar yankı buluyor?

Osmanlı'nın Avrupa ile ilgilenmediğini nereden çıkarıyoruz? Osmanlı'nın hem geri kalması hem de dış dünyaya ilgisizliği ile ilgili argümanların çıkış noktası yanlış. Burada istisna olan Osmanlı değil, Avrupa. Bir anda ekonomik olarak yükselen o, Sana-

ma sıkıntısı var. Kitapta hem Osmanlı belgelerini hem de Avrupa'daki elçi ve casus raporlarını inceleyerek Osmanlıların Hristiyan dünyasındaki askeri, siyasi ve kültürel gelişmeleri takip etmeye çalıştığını iddia ettim. Bu merak Avrupa'nın Doğu ile ilgilendiği ölçüde değilse, burada açıklanması gereken Avrupa'nın istisnai durumudur. Coğrafi keşiflerin harladığı, merkezi hükümetlerin kurumlarla desteklediği ve matbaanın alt tabakalara yaydığı sürekli bir ilgi, adeta bir tutku söz konusu Batı'da. Fransa'da erkekler arasında %47 ve kadınlar arasında %27'yi bulan okuma oranlarından bahsediyoruz. Dış dünya ile ilgili yazılan binlerce seyahatnâme, inceleme ve romanla karşılaştırıldığında Osmanlılar da, Çinliler de, Ruslar da, Hintliler de içine kapanık ve ilgisiz kalırlar. Açıklamaya muhtaç olan Avrupa'da ne olduğu, diğerlerinde değil.

İstihbarat faaliyetlerinin detaylarına girerken sondan başlayayım. Osmanlı'nın istihbarat konusunda bir performans değerlendirilmesini yapıyorsunuz. Hangi ölçütlerle göre ne tür sonuçlar çıkıyor?

Aslında, tam bir performans testi imkansız. İyi kötü neye göre? Sayısız

bunları gerekli bağlam içinde analiz edebiliyorlar mı? Yanlış haberi doğru habere ayıklama kapasitesine sahipler mi? Dünyada olan haberlerden zamanında haberdar olabiliyorlar mı?

Erken modern dönemde bilginin hareket hızını ve türünü bugünün okuyucusunun gözünde canlandırmak için neler söyleyebiliriz? Örneğin, "Roma nerede?" gibi bir soru da bilgi ağlarında önemli bir soru olarak yer alabiliyor.

Bu tip sorular bence eski insanların zihni dünyasına girmek açısından da manalı. Tarihçilerin ama en çok da son iki yüzyılda geçirilen kültürel değişimler nedeniyle Osmanlı tarihçilerinin önündeki en büyük engel bu. Mesela, bir Osmanlı paşası ya da çelebisi zamanının büyük bir kısmını at üstünde savaşıyor ya da avlanarak, helva meclislerinde şir okuyarak, tekkede ve camide ibadet ederek geçirir; bugünün insanı bunlara ne kadar zaman ayırmaktadır? Elinde akıllı telefon yemek sofrasında bile birbirinin suratına bakmayan tüketim toplumunun modern insanının, her tarafı metafizik güçlere olan inançla çevrili ve kendini hep bir cemaat üzerinden tarif eden Osmanlı bireyini anlamakta zorlanmasından doğal ne olabilir?

Bu bağlamda, Osmanlıların merak ettiği şeyler bize dış dünyayı nasıl algıladıklarını da gösterebilir. Dış dünyaya ilgisi var/yok tartışmasından daha manidar bir soru bu. Başka dinden ya da kültürden insanları nasıl görüyorlar? Uzak diyarlar hakkında ne tip önyargıları var? Orada olan olaylar İstanbul'a nasıl yansıyor? Mesela, katıyen Kalvinistleri Lutherçilerden ayırmıyorlar. Bir de 1560'lara kadar mehdici inançlar ayakta olduğundan Luhterçileri Müslüman sanıyorlar, bu çok ilginç. Savaş meydanlarında sünnetli Almanlar bulduk, bakın işte kefareler Müslüman oluyorsunuz, kehanet gerçek çıktı, kıyamet zamanı geldi ve Kanuni mehdî diyorlar sürekli Avrupalılara. Bunu diyen koskoca sadrazam. Şimdi mantıklı bir

Büyük bir finansal aygıtı yönetmeyi başaran bu imparatorluk 5-10 başkente elçi atamaktan imtina edip istihbaratını merkezi bir sistemle değil de kapu halkları ve serhaddeki beylerbeyiler üzerinden yapmayı tercih ettiyse, bunun nedeni böyle yapmanın daha verimli olmasıdır.

yı Devrimi'ni gerçekleştiren o, bir yüzyılda kontrolündeki toprakları dünyanın %34'ünden %85'ine çıkaran o. Osmanlı'nın geri kalışı istisnai değil ki. Modernite öncesinin zengin Hindistan'ı ufak İngiltere'ye koloni oldu; koskoca Çin, Japonya tarafından işgal edildi.

Dış dünyaya ilgisizlik konusunda da buna benzer bir yanlış yere odaklan-

olarak ölçemediğimize göre bir standardımız, bir referans noktamız olmalı ve bu karşılaştırdığımız tüm aktörler için sabitlenebilmeli. 20. yüzyıl istihbarat örgütleri için zor bir iş.

Ben ancak bazı basit sorular çerçevesinde Osmanlı istihbaratını Venedik ve Habsburglarınkiyle karşılaştırdım. Aldıkları haber doğru mu? Kriz anında birçok kanaldan haber alıp

insan bu zihniyeti içselleştirmekte en başta zorlanır.

Sınır boylarının korunması bağlamında bir yerden bir yere giden kişilerin taşıdığı, taşımak zorunda olduğu beratlardan söz ediyorsunuz, ele aldığınız dönemde bu tür kağıtlar ne kadar yaygındı? Okuma-yazma oranını ya da devlet bürokrasinin niteliğini düşününce nasıl bir tablo ortaya çıkıyor?

Aslında ileriki yıllarda daha da yaygınlaşacak ve merkezi bürokrasinin ve uluslararası hukukun gelişmesiyle standartize olacak. Bunu en güzel korsanlarda görüyoruz. 18. yüzyılda bir korsan denize çıkmadan kendi hükümetinden berat alıyor, Fransız konsolosundan "bu bizim dost buna saldırmayın" diye kendi donanmasına hitaben bir referans mektubu alıyor ve son olarak da, ticaret gemilerinin bulundurulması gereken pasaportların bir kopyasını alıyor ki, bunların gerçekten Fransız gemisi olup olmadığını anlayabilsin. Değilse saldırıp ele geçirebilecek çünkü. 16. yüzyılda bu kadar kuralı değil her şey.

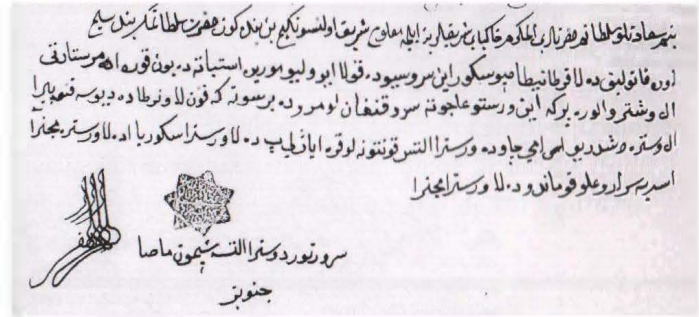
İstihbarat faaliyetlerini inceleyen özellikle tek tek kişiler yani casuslar üzerinde duruyorsunuz, bunu biraz açar mısınız? Kitapta, Beyoğlu'na adını veren Venedik doğu Gritti, Çigalazade Yusuf Sinan Paşa, Habsburg elçisi Busbecq gibi tanınmış ve de tanınmamış pek çok kişinin öyküsü var, bu çalışma bağlamında kişilerin rolünden söz edebilirsiniz mi?

Modernite öncesinde insanları eğitmek mümkün değildi. Mesela, atlı kızım ne yapacaksınız? Avrupa'daki gibi ekipmanı pahalıya parlayan ağır süvari lazımsa toplumun bu konuda uzmanlaşmış kesimine gideceksiniz, yani şövalyelere. Eğer Asya'daki gibi hafif süvariye ihtiyacınız varsa, bunların doğal ortamı olan steplere gideceksiniz. Köyden alayım, atın üstüne koyayım, talim yapsın, eyerde kalksın, ok atsın; bu mümkün değil.

Denizci mi lazım? Balıkçılardan bulacaksınız, çünkü diğerleri ne denizciliği öğrenebilir ne de seyrüseferin zorluklarına katlanabilir; hemen ölür.

Casusluk için de bu böyle. Birine İtalyanca ve Hristiyanlık öğretmek çok zor bir iş. Bunun yerine hem bu yeteneklere hem de istihbarat yap-

ma üretmekle yetiniyorlardı: vergini ver, isyan etme. Dolayısıyla Osmanlılarla iş birliği yapan Napolililere çok şaşırmamamız gerek, nasıl Osmanlıları Venediklilere tercih eden Kıbrıs Rumlarına şaşırmıyorsa. Aynı gemide Müslüman ve Hristiyan beraber korsanlık yapıyorsa, yani "gaza"ya çıkıyorsa her şey olabilir. Aynı şe-

mak için gerekli yerel ağlara sahip mühtedileri kullanmak daha mantıklı. Bunun bir uzantısı olarak, her iki dünyada da ticari, siyasi ve istihbari ilişkiler geliştirmiş ve siyaset simsarı adını verdiğimiz Gritti ya da Yasef Nası ve David Passi gibi tipler de karşımıza çıkıyor. Bunların uluslararası diplomasi ve Osmanlı siyasetinde oynadıkları rol sandığımızdan çok daha fazla.

Osmanlı istihbaratında rol alan kişiler arasında mühtedilik belirlirgin bir özellik olarak ortaya çıkıyor. Casuslukla mühtedi olmanın bağlantısı nedir? Bu durumu nasıl anlamalı ve düşünmeliyiz? Bu bağlamda ayrıca "beşinci kol" faaliyetlerini ne şekilde yorumlamalı ki kitapta bunu da bir konu olarak ele alabilirsiniz?

Mühtediler geçmişleri nedeniyle iki dünyayla da rahatça ilişki kurabiliyorlar. Ayrıca, Avrupa'da bir Müslümanın tek başına gezme şansı yok; dolayısıyla Osmanlılar Hristiyan ya da Yahudi kökenliler ve Avrupalı mühtedilerle iş yapmak zorunda kalıyor.

Beşinci kola gelince. Milliyetçilik çağından önce imparatorluklar pasif bir

kilde, Akdeniz'in ortasındaki ıssız bir adada bulunan bir mağaranın sol tarafındaki sunağa Hristiyan korsanlar, sağ tarafına ise Müslüman korsanlar adak bırakıyorsa ve bizim gazilerin adakları toplanıp Sicilya'daki bir kiliseye bağlanıyorsa? Kuzey Afrika çölleriinde karşımıza çıkan ve Latince, İspanyolca, Türkçe, Arapça ve lingua franca konuşan Müslüman evliya'ya ne demeli? Bu yetmiş yaşındaki ermişin İspanya'da bir Hristiyan manastırında büyümüş olmasını ve babası engizisyon tarafından yakınlarda Tunus'a kaçmasını, ancak buradakilerin de kendi Müslümanlığını beğenmemesi üzerine çareyi çöllere sığınmakta bulmasını nasıl anlamlandırmalı?

Kitabın sonuçlarından biri de, erken dönem Akdeniz'inde Hristiyan-Müslüman ayrımının, diğer bir deyişle bugün "medeniyetler çatışması" olarak sunulan dinler karşıtlığının pratikte pek de işlemediği ve bize sunulanın aksine dini ayrımların bulanıklaştığı iç içe geçmiş bir dünya ile karşılaşmamız. Bu dünyayı biraz anlatabilir misiniz?

Bence milliyetçilik kadar zehirleyici bir paradigma bu dinlerin birbirinden kesin çizgilerle ayırdığı yargısı.

İspanyol casusların Osmanlıca harflerle İtalyanca yazdığı mektup

Gizli
mürekkeple
yazılmış bir
casus mektubu

Huntington'ın orijinal makalesini okursanız orada bir medeniyet tanımı vardır, kendinizi adeta Risk oynuyor sanırsınız. Hiçbir entelektüel derinliği olmayan bir mesele.

Biz tarihi *establishment*'in ürettiği kaynaklardan okuyoruz. Merkezkaç kuvvetlerin ve ezilmişlerin arkada

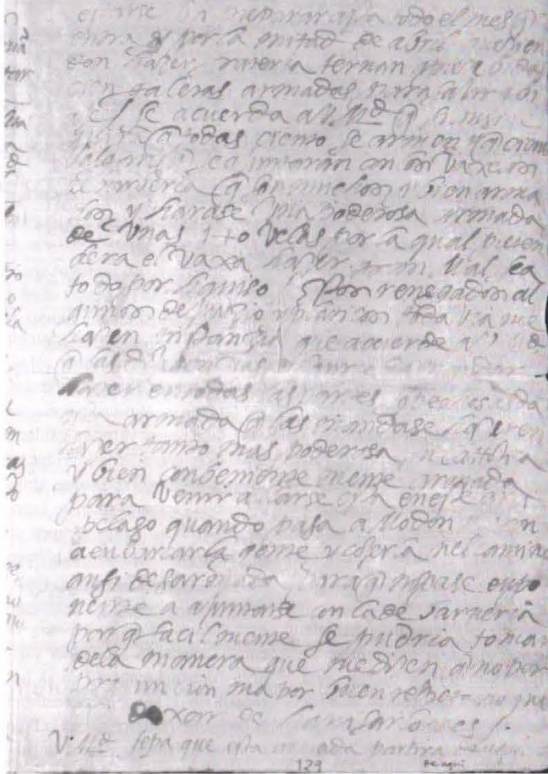
Aslında gerçek hayatta da böyle bir karşılık var. Bugün siyasetçilerin, din adamlarının ya da kanaat önderlerinin tarif ettiği Türkiye ile gerçekten yaşadığımız yaşam arasında, yani teori ile pratik arasında inanılmaz bir fark var. Tarihte de böyle. Mesela, Fatih'in kadisiyla ilgili meşhur hikayesi vardır, ne kadar

Burada insanların merakını manipüle edip olayı romantize etmek istemem; bunların hikayelerindeki detayların kafalarımızı nasıl karıştırılabileceğini bir iki örnekle anlatmaya çalışayım: Napoli'de kaybolan ve yakalanmamak için İspanyol taklidi yapan bir Türk ajanını soyan eşkıyaların kendisine, eğer köylüler tarafından öldürülme istemiyorsa İspanyol taklidi yapmaması ve Türk gibi dolaşmasını söylemesi çok manidar değil midir? Ya da uç kuşak üst üste din değiştiren Cigala ailesinin en meşhur ferdi Cigalazade, Yusuf Sinan Paşa'nın Osmanlı donanması ile Güney İtalya'yı yakıp yıktıktan sonra Messina açıklarında demir atması ve annesini görmek istemesi, üstüne üstlük de Habsburgların bunu kabul etmesi her gün karşımıza çıkan bir şey midir? Peki, ya kılık değiştirip İstanbul'a gelen bir İspanyol ajanının gelir gelmez sokakta ihtida etmiş bir tanıdığa rastlaması? Hakikaten casusların ve mühtedilerin dünyası bu kadar kükük müydü?

Bu çalışmayı yakın dönemde Akdeniz üzerine yapılan çalışmalar bağlamında -örneğin David Abulafia, Noel Malcolm, Molly Greene, Nathalie Rothman'ın çalışmaları- nereye yerleştirirsiniz? Buna bağlı olarak, son yıllarda Akdeniz tarihine yeni bir ilgi, bir vurgu olduğunu söylemek mümkün mü?

Yukarıda saydığınız isimlerin çalışmalarıyla çok ortak noktası var kitabın. Birden çok arşivden beslenmesi ve biraz daha hareketli üslubu açısından Noel Malcolm'ın son kitabı ile daha fazla ortak noktası olduğunu düşünüyorum. Başkentlerde çizilen sınırları aşan araçlar üzerine odaklanılan bu çalışmalar biraz işleri karmaşılaştıran ve kategorilerimizi bozan hikayelerle dolu.

Anglosakson dünyada ve özellikle Amerikan üniversitelerinde Akdeniz'e karşı yeni bir ilgi var ama bu çok yetersiz. Bu kadar gelişmiş bir tarih yazımına ve zengin kaynaklara sahip bir alanın daha fazla ilgiyi hak ettiği kanaatindeyim.

çok az şey bırakmasına matbaanın ve geniş bir okuyucu kitlesinin eksikliği de eklendiğinde, elimizdeki tarihin imparatorluk elitlerinin gündemleri ve önyargılarının ürünü olmasına çok da şaşırmamak gerek. Ama orada her seferinde Venedikliye kefare-i fecere demesi onunla hiçbir işbirliğine gitmediğini göstermez. Ya da Osmanlı kaynakları sürekli şehadet şerbetini nuş eylemekten bahsediyor diye tüm Osmanlıları Allah yolunda ölüme giden dilaverler olarak görmeyiz. Gerçek bundan çok daha karışık ve bu kendisini en berrak şekilde serhadde gösteriyor.

Aslında gerçek hayatta da böyle adalete dair. Ya da Osmanlı adaletnameleri. Bunlara bakılırsa muhteşem bir adalet sistemi çıkar, ama şerhiye sicillerine bakıldığında durum böyle mi?

Casusların hikayeleri önümüze bambaşka bir resim koyuyor. Yabancı elçilerle sarayın ve hanedanın en önemli kişileri arasındaki sürekli bilgi alışverişi, değişik kültürel, dini ve etnik kökenlerden insanların tarihsel kategorileri darmaduman eden hareketlilikleri ve Michel Zevaco romanlarını aratmayacak bir entrikalar dünyası.

Casusları incelemek, Akdeniz tarihi gibi, sizi aslen Osmanlı tarihinin çok farklı alanlarıyla ve tartışma konularıyla da buluşturuyor. En başta söz ettiğimiz 16. yüzyıl merkezileşmesine tekrar değinmek mümkün ya da ekabir kapılarının siyasi gücünü bu bağlamda düşünebiliriz, değil mi?

Evet Devlet-i Aliyye'yi merkezileşme, *confessionalization*, askeri devrim, mehdicilik ve devlet oluşumu gibi genel akımların içinde çağdaşlarıyla karşılaştırmalı bir şekilde değerlendiren eserlerin sayısı artmaya başladı. Osmanlı tarihini Avrupa tarihinin genel paradigmaları içine entegre etme eğilimi önemli. Her ne kadar yavaş yavaş istiap haddine gelmeye başlasak da, daha ortada karikatürize bir indirgemecilik yok. O yüzden bir müddet daha zorlayabiliriz bence. Ama ifrat ile tefrit arasında bir yerde durmalıyız.

Casuslar ile ilgili bu çalışmayı sadece Osmanlı kaynaklarından araştırmanın mümkün olmadığını belirtiyorsunuz; İspanya, İtalya ve Avusturya arşivleri gibi pek çok farklı arşivden yararlanmışsınız. Bize biraz kaynak çeşitliliğinden, bu kaynakların özelliklerinden ve zorluklarından söz edebilir misiniz?

İlk olarak bu arşivlerde diplomatların, casusların ve muhbirlerin faaliyetleri hakkında çok fazla detay var. 16. yüzyıl söz konusu olduğunda bizim elimizde ise ancak İstanbul'da eyaletleri arasındaki yazışmaların birer paragraflık özetleri var. Buradan bir operasyonun detayları çıkmaz, çıkmamış da zaten. Avrupa arşivlerinde serhadden gelen çok sayıda doküman da bulunmaktadır; bu açıdan da az önce bahsettiğim dünyanın içine girmek mümkün.

Bu kaynakların metodolojik sıkıntılarını da var tabii. Bunlar genelde basılı kılaptardan daha az önyargılı zira kitap satmak gibi derdi olmayan elçi ve casuslarımızın stereotip pompalamaları için çok az neden var. Ancak, gene sık tekrarlanan edebi motiflere

rastlamak mümkün. Ayrıca, bu elçi, casus ve komutanların amaçlarının kendi eylemlerini meşru göstermek olduğunu unutmayalım. Mesela, bal-yosa sorsanız hep o Osmanlılardan bilgi alıyor, ama karşılığında hiçbir şey vermediğini düşünmek de çok mantıklı değil. Yine Venedik, Napoli, Sicilya ya da İspanyol karşı istihbar-

olarak ifade etmek istediği %100'e yakın bir şekilde karşı tarafa verebilmek olmalı. Uzatmadan, en sarıh şekilde. Ondan sonra da, okuyucunun kendini rahat hissedeceği bir üsluba dikkat etmeliyim. Kitaptaki Dördüncü Bölüm İtalyanca, son bölüm ise İngilizce olarak daha önce yayımlanmıştı; ilgilenen meslektaşlarım

Türkiye'de karmaşık ve kötü bir Türkçeyi akademik dil diye dayatıyorlar bize. Tek fiilin anlatacağı şeyi üç fiille anlatan muğlak ifadeler, ağır ceza yargıcının kaleminden çıkmış gibi kuru bir üslup. Oysa, amaç ilk olarak ifade etmek istediğimi %100'e yakın bir şekilde karşı tarafa verebilmek olmalı.

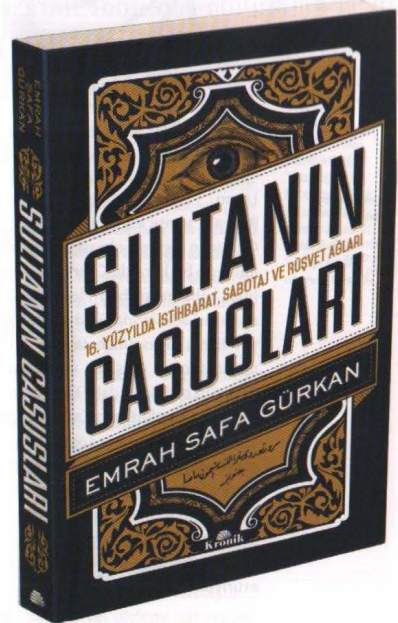
ratının Osmanlı ajanlarıyla ilgili ürettikleri belgeler bazen gerçeklerden çok korkuları yansıtır.

Son olarak, İngilizce yazdığınız doktora tezinizden yola çıkarak bu kitabı Türkiye'li okuyucu için kendiniz Türkçe olarak yazdınız. Genelde çevirilerinden okudumuz bu tür çalışmalar bağlamında bu çok özel bir durum, metnin dili son derece akıcı. Kitabın yazılış süreci hakkında birkaç söz söylemek ister misiniz?

Bu kitap doktora tezim değil aslında, onu İngilizce basacağım. Doktoram sadece Osmanlı istihbaratı üzerine değildi; Habsburg, Venedik ve Osmanlı istihbaratı üzerinden Akdeniz'deki espionaj faaliyetlerini hem ajanlar hem merkez hükümet hem de uluslararası ilişkiler açısından inceliyordum. Her ne kadar çok hacimli bir tez olmasına rağmen, birçok detayı teze alamamıştım. Aslında Türkçe bir kitap yazmayı düşünmüyordum ancak Kronik'ten Adem Koçal'ı kıramadım.

Türkiye'de karmaşık ve kötü bir Türkçeyi akademik dil diye dayatıyorlar bize. Tek fiilin anlatacağı şeyi üç fiille anlatan muğlak ifadeler, ağır ceza yargıcının kaleminden çıkmış gibi kuru bir üslup. Oysa, amaç ilk

bunları ya da tezimi okuyabilirler. Türkçe kitap yazmanın amacı daha geniş bir okur kitlesine ulaşmaktır ki, içinde bir çok yabancı kelime, tabir, yer ismi bulunan ve insanların alışık olmadığı bir bakış açısı sunan böyle bir kitabın bir yılda beşinci baskısına hazırlanması hedefime ulaştığımı gösteriyor.

"BAŞINDA BİR KALPAK OLSA": GEORGIY ÇİÇERİN, SOVYET DIŞ POLİTİKASI VE TÜRK İHTİLALİ

SAMUEL J. HIRST

Ruslar ve Türkler iki dünya savaşı arası dönemde aralarında asırlardır süregelen ihtilafları bertaraf ederek tarihlerinin en uzun ömürlü işbirliği sürecini başlattılar. Bu yeni sahfa, Bolşevik İhtilali'nin veya Brest-Litovsk Antlaşması'nın hemen sonrasında birdenbire ortaya çıkmadı. Elinizdeki makale, Sovyet-Türk uzlaşısının ilk ve en mühim evresinde Hariciye Komiseri olarak görev yapan Georgiy Çiçerin'in fikirlerini ve aldığı kararları inceleyerek, Moskova ve Ankara'nın yakınlaşma sürecinde Sovyet Rusya'nın içinden geçtiği ideolojik dönüşüme ışık tutan iki bölümden oluşan bir yazı dizisinin ilkidir.

Çiçerin 1925
yılında

Bundesarchiv, Bild
102-12899A / CC-BY-
SA 3.0

Lozan Konferansı'nda Sovyet Rusya'yı temsil etmek üzere Georgiy Çiçerin'in seçilmiş olması son derece munasip bir karardı. Çiçerin, 1920 yılının baharından beri Moskova'daki mesai arkadaşlarına Türkiye'nin Sovyet harici siyasetinde taşıdığı önemi anlatmaya çalışıyor ve Mustafa Kemal'in ordusuna daha fazla destek verilmesi gerektiğini defaatle vurguluyordu. Dolayısıyla, Lozan Konferansı sırasında Bolşeviklerin kayıtsız şartsız Türk egemenliğini destekleyeceklerini söylerken Çiçerin, aslında iki yıldan fazla bir süredir şahsen arkasında durduğu bir siyaseti devam ettiriyordu.

Çiçerin'in Türkiye'ye verdiği destek ve konferansta takındığı tutum o derece dikkatleri çekmişti ki, gerek Sovyet basınında gerekse uluslararası diplomatik çevrelerde renkli yorumlar yapılıyordu. Mesela, İsmet Paşa Lozan'dan Ankara'ya gönderdiği bir telgrafta, İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un Çiçerin hakkında "başında bir kalpak olsa, İsmet Paşa

konuşuyor zannedileceği" mütalaa-sında bulunarak, latife ettiğini yazmıştı.¹ Sovyet gazetesi Pravda ise yayımladığı bir karikatürde Çiçerin'i bu kez kalpak yerine benzer çağrışım-lar yapan bir fes ile Türk kılıgına sokmuştu. Pravda'nın hicvindeki eleştirisi, Çiçerin'in Türkiye'ye olan bağlılığının birçok Bolşevik yoldaşın- kından daha güçlü olmasıyla ilgiliydi. Dönemin gözlemcileri tarafından ya-pılan bunca vurguya rağmen Türk-

Sovyet ilişkilerinin şekillenmesinde Çiçerin'in oynadığı rolün önemi çağ-daş tarih literatüründe büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu durum aslında büyük bir talihsizliktir diyebiliriz zira Çiçerin'in ardında bıraktığı onca yazılı belge Moskova'nın takip ettiği Türkiye siyasetinin ardında ne kadar tutarlı ve kendi içinde devamlılık arz eden bir Bolşevik dünya görüşünün yattığını net biçimde ortaya koyar.

Sovyet Rusya ve Türkiye'nin karmaşık geçmişine son derece hakim olan Çiçerin, iki ülke arasındaki ilişkile-ri biçimlendirmek için birbirleriyle çarpışan çok sayıda etkeni dengele-mek zorunda olduğunun bilincindeydi. Bu etkenler arasında, Kafkasya bölgesindeki ihtilafları körükleyen toprak iddiaları, Türkiye'deki komünistlere karşı Ankara'nın tutumu, Moskova'nın Enver Paşa gibi Anka-ra hükümetinin şüpheyle yaklaştığı kimselerle olan münasebetleri gibi başlıklar sayılabilir. Ancak hariciye komiseri olarak görev yaptığı dönem boyunca Çiçerin'in Türkiye'ye olan

yaklaşımını bu etkenlerden hiçbirini ile tamamen açıklamak mümkün değildir. Esas itibarıyla, Çiçerin'in stratejisine yön veren temel saik son derece dolambaız bir mantık düzlemi içinde irdelelenebilir. Çiçerin'e göre, Türk-Sovyet ilişkileri Batı kontrolündeki uluslararası ilişkiler sisteminin bir ürünüydü. Söz konusu bu sistem, Batılı emperyalistler tarafından tasarlanan ve Türkiye gibi ülkelerde ulusal kalkınmayı doğrudan hedef alan bir rejimden ibaretti. Dolayısıyla, Mustafa Kemal ve hükümeti Türk halkının çıkarları doğrultusunda ilerlediği müddetçe, Sovyet Rusya ile Türkiye yakınlaşması Batı'yla yaşanan eşzamanlı ve benzer ihtilafların doğal bir sonucu olmaya devam edecekti.

Türkiye, Sovyet Rusya'nın uçsuz bucaksız dış ilişkiler spektrumunda yalnızca bir fasıdan ibaretti ve bu denli geniş ve karmaşık bir diplomasi sahnesinde, uzun süren dış baskılar sonucu, bazen aynı kişinin bile çelişkili birtakım kararlar aldığı söylemek abartılı olmaz. Aslında, Çiçerin'in fikirleri ve Türkiye siyaseti gibi oldukça çetrefilli bir konuyu tek ciltlik bir kitaba sığdırmak bile zor. Yine de, elinizdeki makalenin bu ilk kısmında ve devamı niteliğindeki ikinci bölümünde, Moskova ve New York'taki arşivlerden topladığım vesikaların ışığında Sovyet dış siyasetinde Türkiye'nin yerini tespit etmeye çalışacağım.² Çiçerin gibi enternasyonalist bir devrimcinin Kuşay Milliye hareketine verdiği ideolojik desteği kendi içinde nasıl meşrulaştırabildiğini tartışacağım. İktat Çiçerin'in entelektüel formasyonuna geçmeden evvel, devletlerarası ilişkilerin tesis edilmesindeki rolüne değinmek ve Ankara ile ilk münasebetlerin başlangıcından 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'na kadar geçen süre boyunca yaptıklarına hızlıca göz atmak gerekiyor.

MECLİSİN AÇILIŞINDAN 1921 TÜRK-SOVYET ANTLAŞMASI'NA KADAR ÇİÇERİN'İN ROLÜ

Bu makalede ele alınan konu hakkında Türk tarih literatüründe kapsamlı bir araştırmaya rastlayamıyoruz.

Sovyetler'in takip ettiği Türkiye siyasetini inceleyen mevcut eserlerin analizlerini Çiçerin'e bakarak değil de, Lenin ve Stalin'in görüşleri üzerinden yapmış olduklarını görüyoruz. Türkiye'de yayımlanan tarih kitaplarında Çiçerin'in adının zikredildiği nadir bölümler daha ziyade 1921 yılı görüşmelerine odaklanıyor. Bu sınırlı yaklaşımın bir sebebi, Sovyet Hariciye Komiseri'yle ilgili bilgilerin büyük bir bölümünün 1921 Türk-Sovyet Antlaşması'nın taslak aşamasında onunla bulunan Türk devlet adamlarının hikayelerine dayanıyor olması. Yazdıkları anılarda, 1921 yılının Mart ayında yapılan müzakerelere geniş yer veren Ali Fuat Cebesoy, Rıza Nur leri ve Yusuf Kemal Tengirşenk sanki ağız birliği etmişler gibi Çiçerin'in Stalin'e göre çok daha sert bir tutum takındığını iddia etmişlerdi.³ Bu öne sürülenleri referans alarak kitap yazan diğer birçok tarihçi gibi, Stefanos Yerasimos'un da Çiçerin'in takip ettiği müzakere stratejisini Stalin'e nazaran gerçekçilikten uzak ve uzlaşmayakapalı bir tavır olarak yorumlaması şaşırtıcı olmasa gerek.⁴ Umumiyetle yukarıda adı geçen üç hatırate dayandırıldığı daha yakın tarihli kitabında, Yavuz Aslan da benzer şekilde Çiçerin'in Ermeni sempatisizliğini diziğinimeyi başaramadığını ve Stalin'in aksine Türk karşıtı bir tutum içine girdiğini iddia ediyor.⁵ Yerasimos'un ve Aslan'ın yorumları Türk-Sovyet ilişkileri tarihi üzerine yazılmış birçok eserde var olan bir mutabakatı yansıtır. Buradaki temel sorun, Sovyet arşiv vesikaları aynasındaki Çiçerin ile Ali Fuat, Rıza Nur ve Yusuf Kemal'in resmettiği Çiçerin arasında birtakım zıtlıkların bulunmasıdır. Sovyet arşivlerindeki yazışmalara bakıldığında, Çiçerin ve Stalin'in aslında Mart 1921 müzakereleri sırasında gayet yakın bir işbirliği içinde hareket ettiklerini ve Türkiye konusundaki hedeflerinde önemli farklılıkların olmadığını görüyoruz.⁶ 1921 görüşmelerinden bir buçuk yıl kadar sonra, Lozan Konferansı oturumlarının ateşlendiği bir noktada, Çiçerin hakikaten Türklere karşı önyargılı birtakım sözler etmişti. Elinizdeki makalenin temel iddiası, zannedilen aksine, Çiçerin'in Türkiye

siyasetini öznel ve kişisel duygularının yönlendirmedir. Çiçerin'in benimsediği ideolojik dünya görüşü çok daha belirleyicidir ve kendi içinde tutarlılık arzeden bu ideoloji penceresinden bakıldığında Sovyetler'in Türkiye'ye verdiği desteğin ardındaki en önemli isimlerden bir tanesinin Çiçerin olduğu net biçimde anlaşılabilir.

Viktor Nikolaevič Den'in bir karikatürü: "Boğazlar'da Çiçerin." 1923 yılında Krasnaia nov' yayınevi tarafından kartpostal olarak basıldı

Kuşkusuz, tarih literatüründe Çiçerin'in Türkiye siyasetini olumlu tasvir eden anılarına da rastlamak mümkün. Örneğin, Çiçerin ile Lozan'da iki ay aşkın bir süre yoğun mesai yapan İsmet Paşa, onun hakkında şunları söylemişti: "Bize karşı gerek Milli Mücadele'de, muharebe esnasında ve gerekse ondan sonra Lozan'da anlayışlı davranmıştır."⁷ Dönemin Sovyet gözlemcilerine göre de Çiçerin "Doğu'ya" olan tutkusu ve bağlılığıyla nam salmıştı. Meşhur Sovyet diplomatı Fyodor Raskolnikov, Çiçerin'i "bir ütöpi" olarak tanımladıktan sonra, Sovyet Hariciye Komiseri'nin "Doğu ülkeleriyle aktif bir siyaset güdülmese meselesine gereğinden fazla kendini kapırdığını" iddia etmişti.⁸ Çiçerin'in Türkiye sempatisine vurgu yapan İsmet Paşa

Çiçerin Ali Fuat
Cebesoy ile,
1920

RGAKFD, № B-3517-a

ve Raskol'nikov'un anıları, Sovyet arşiv vesikalarıyla daha sıkı örtüşmektedir.

Raskol'nikov'un Çiçerin'in idealizmine yaptığı vurgu oldukça önemli; zira, mesaisinin büyük bir kısmını sınır ve mülk problemleri gibi uluslararası ilişkilerin günlük meselelerine harcamış olsa da, aslında Çiçerin'in eylemlerine kayda değer bir devrimci ruh hâkimdi. Örneğin, 1921 yılının Kasım ayında, Çiçerin Sovyet fabrikalarının sökölüp, Anadolu'ya nakledilmesi için Stalin'i ikna etmeye çabalamış ve Türk iktisadi kalkınmasının desteklenmesi için bu fabrikaların orada inşa edilmesini gerektiğini savunmuştu. Böylece Ankara hükümetini Türk gençlerini zirai ve teknik konularda eğitim almak üzere Sovyet Rusya'ya göndermeye razı etmeyi uman Çiçerin, kendi ifadesiyle, "Türkiye'nin uluslararası sermayenin iktisadi kontrolü altına girmesini" engellemek ve kendi doğal kaynaklarından istifade etmesini sağlamak istiyordu.⁹ Anadolu'da kurultuş mücadelesi henüz bitmemişken, bu kadar kritik bir anda, Çiçerin Stalin'e nazaran Türkiye'ye çok daha faal bir biçimde destek olmaya çalışıyordu ve dış güçlerin istilasına karşı hâlihazırda verilen askeri desteğin ötesinde planlarla meşguldü. Stalin cevabında, Sovyetler Birliği'nin kendi yoksulluğundan bahsederek Çiçerin'in önerisiyle dalga geçmiş ve

fabrikaların Anadolu'ya kaydırılması fikrine de "çok uzak bir gelecekte çalan musiki" yakıştırmasını yapmıştı. Yine de Stalin, Çiçerin ile hemfikir di. Neticede Moskova, Türk komünistlerini desteklemek isteyen birçok Bolşeviğe karşı gelerek, Anadolu'da ulusal bağımsızlık savaşı veren Türk milliyetçilerine yardım etmeye karar verdi. Devletlerarası iktisadi işbirliğinin başlangıcına, yahut Stalin'in tabiriyle, gelecekte gelen bu musikinin işitilmesine daha on yıl vardı. 1930'larda Nazillî de ve Kayseri'de kurulan tekstil fabrikaları bir yandan Sovyetler Birliği'nin Türk devletinin kalkınmasına verdiği desteğin maddi sembolü, diğer yandan da Çiçerin'in 1920'lerin başında sahip olduğu görünümün bir deliliydi.

1920 ve 1923 yılları arasında Türk-Sovyet işbirliğinin temelleri atılırken, Çiçerin Moskova siyasetinde herkesten fazla etkili oldu. Elbette, Çiçerin'in Türkiye konusunda sözünün geçerliliğiyle gerçekte sahip olduğu siyasi güç arasındaki orantıyı abartmamak gerek. Fabrikalar konusunda Stalin ile yaptığı müzakere aslında Çiçerin'in nüfuz alanının önemini kavramamız açısından önemli; son kertede Çiçerin, Politbüro'nun emrinde çalışıyordu ve nihai kararlarda son söz hakkı Politbüro'nundu. Öte yandan, Türkiye'yle alakalı konularda en fazla bilgi sahibi de Çiçerin'di ve sorunların çözümünde

çerçeveyi kurma görevi de ona düşüyordu. Türkiye hakkındaki sayısız Politbüro kararı sadece üç kelimeden oluşuyordu: "Çiçerin'in kararı uygundur."¹⁰ Mustafa Kemal'in Moskova ile ilk defa iletişim kurduğu günden itibaren, Bolşevik karar mekanizması Çiçerin ile başlıyordu.

Türkiye'nin yardım talebi ilk defa 1920 yılının Nisan ayında Moskova hükümetine iletilindiğinde iki ülke henüz yolun başlangıcındaydı ve Bolşeviklerin yeni bir politika belirlemesi için daha fazla zaman gerekiyordu. Sovyetlerin Türkiye siyasetindeki ciddi değişim, Halil Paşa'nın Moskova ziyareti ve sonrasında Çiçerin'in müzakereler için Politbüro'dan izin istemesiyle başlamıştır. 15 Mayıs 1920'de Politbüro, Çiçerin'in "Türk Meselesi" hakkındaki önerilerini onaylayarak ikili müzakerelerin önünü açmıştır.¹¹ Halil Paşa ile yaptığı görüşmeler hakkında Lenin'e yazdığı mektupta Çiçerin, Türkiye'de ortaya çıkan "millî merkez" ile beraber artık Sovyet Rusya'nın bu ülkeye yönelik hedeflerinin eskisi gibi olamayacağını açık bir dille ifade etmiştir. Çiçerin, "Orta Doğu siyasetimizin ağırlik merkezi Türkiye olacaktır." diyerek Ankara hükümeti ile doğrudan iletişim kurulmasının ehemmiyetini vurgulamıştır.¹²

Çiçerin'in Lenin'e yazdığı bu ilk mektupta üç temel nokta dikkati çekiyor.

Birincisi, Anadolu'daki milli mücadele hareketinin Sovyet siyasetinin dönüşümünde oynadığı mühim rol. İkincisi, iki ülke arasındaki ilişkilerin komünizm temelinde inşa edilmesi fikrine karşı Çiçerin'in getirdiği şahsi itirazlar. Çiçerin'e göre, Türkiye'nin sosyal yapısı komünizme elverişli değildi ve daha da önemlisi, "sahte bir komünizmin" kimseye hiçbir fayda sağlamayacağı da aşıkardı. Üçüncüsü, Türk-Sovyet ilişkilerini tehlikeye sokacak Gürcistan ve Ermenistan devletleri kontrol altında tutulmalıydı ki, Ankara hükümetiyle Kafkasya üzerinden doğrudan iletişim kurulabilirdi. Kısacası, Çiçerin mektubunda Ankara-Moskova ilişkilerinin ana fay hatlarını çizmişti. Devletlerarası işbirliğinin komünizmin önünde tutulması ve ufak tefek bölgesel meselelerin dizginlenmesi gibi fikirler Sovyetler'in geçirdiği dönüşümün de birer göstergesiydi.

Halil Paşa ile görüşmeleri hakkında sunduğu rapordan sadece dokuz gün sonra Politbüro Anadolu'da "yardım sırasında dağıtılacak altın miktarını mümkün olduğunca sınırlama kaydıyla, Çiçerin'in Sultan rejimi ve Antant emperyalizmine karşı verilen kurtuluş mücadelesini destekleme önerisini" kabul etti.¹¹ Politbüro kararında kullanılan ifadeler, Mustafa Kemal'in kuvvetlerini 1920 yılının Mayıs ayında destekleme önerisinin Çiçerin tarafından yapıldığını ve bu noktada Türkiye'ye verilen Sovyet desteğinin ardında Hariciye Komiserliğinin olduğunu net biçimde ortaya koyuyor. Aynı zamanda, Politbüro kararname, Türkiye'ye uzatılan yardım elinin Sovyetler'in anti-emperyalist olarak addettiği devletlere vermeyi taahhüt ettiği çok daha geniş bir destek planının parçası olduğunu da gösteriyor. Nitekim bu kararnameden bir ay sonra söz verilen yardımın Türk tarafına hala ulaşmamış olmasına sinirlenen Çiçerin, Politbüro'ya çağrıda bulunmuş ve Türkiye, İran ve Afganistan'a gönderilecek altın ve silahların aslında Doğu ülkelerinde mücadele veren tüm devrimci güçlere yönelik bir siyaset ile bağlantılı olduğunu hatırlatmıştı. Şayet söz verilen yardım bir

an evvel gönderilemez ise, "Mustafa Kemal bizi gevezeler ve dolandırıcılar olarak görecektir" diyerek Çiçerin aslında kararların alelacele alındığı bu devrimci anda, Politbüro'yu verdiği sözlerin arkasında durmaya çağırıyordu.¹⁴ Moskova ancak bu şekilde güvenilir bir uluslararası aktör olarak itibar kazanabilirdi. Fakat pek çok Bolşevik açısından Çiçerin'in fikirleri kolayca yenilir yutulur değildi.

Devrimciliği harici siyaset ile bağdaştıramayan Moskova'daki muhteris bir takım, Çiçerin'in Türkiye'ye gönderilecek yardım için önyak olduğu girişimleri baltalamaya çalışıyor yahut daha kaba saba planları gündeme getiriyordu. Tam da Ankara ile işbirliği sürecinin önu açılmışken, Stalin'in Kafkasya'daki iş bitiricisi Sergo Orconikidze komünizmi yaymak için devrimci bir ordu hareketi önerisi sundu. Orconikidze'nin planı her ne kadar maceraperest görünse de, zamanlama açısından Çiçerin'i oldukça zor duruma düşürmüştü. Ankara'nın yardım talebiyle geldiği günlerde, Bolşeviklerin Gilan eyaletinde bir sosyalist cumhuriyet kurma ümitleri doruk noktasındaydı ve bu gerçekleşirse belki daha sonra tüm İran sosyalizme geçebilecekti. Çiçerin'in Halil Paşa'yla buluşmasının üzerinden bir hafta bile geçme-

ğini öne sürüyordu.¹⁶ Emrindeki Rus askerlerinin "gönüllü" olarak hizmet vereceğini, dolayısıyla Moskova'nın herhangi bir olumsuz senaryoda sorumluluk kabul etmek zorunda olmayacağını söylüyordu. Nihayet, Politbüro Orconikidze'nin taleplerini reddetti ve Sovyet Rusya'nın uluslararası alanda daha güvenilir bir aktör olması gerektiğini savunan Çiçerin'in planı büyük bir zafer kazanmış oldu.

Çiçerin'in Moskova ve Ankara hükümetleri arasında kurmaya çalıştığı diplomatik düzen içerisinde Orconikidze gibi maceraperest devrimcilere yer yoktu. Politbüro'daki üst düzey yetkililer de bu yüzden çoğu kez onun tarafını tutuyordu, hatta haziran ayında Kafkasya'daki Sovyet askerlerine iletilmek üzere Çiçerin'den talimatlarını yazılı olarak bildirmesini istediler.¹⁷ Böylece temmuz ayında Kafkasya birliklerine Türkiye'deki "burjuva hükümetini" tanımaları emredildi ve bu hükümeti sarsacak herhangi bir eylemden kaçınmaları talimatı verildi.¹⁸ Bu kararlardan da görülebileceği üzere, Çiçerin sık sık Politbüro'nun onayını almayı beceriyordu, ancak bu her defasında daha fazla tartışmaya ve polemige sebep oluyordu. Özellikle Kafkasya bölgesinde devam eden çatışmalar yüzünden Türk-Sovyet

Çiçerin mektubunda Ankara-Moskova ilişkilerinin ana fay hatlarını çizmişti. Devletlerarası işbirliğinin komünizmin önünde tutulması ve ufak tefek bölgesel meselelerin dizginlenmesi gibi fikirler Sovyetler'in geçirdiği dönüşümün de birer göstergesiydi.

mişti ki, Orconikidze İran'da "Sovyet nüfuzu ilan etmek için" Moskova'dan izin istemiş ve "İran'da şehir üstüne şehir kazanarak ilerleyebileceğini" iddia etmişti. Aynı mektupta Orconikidze, Türkiye'ye yapılacak tüm yardımın kendisi üzerinden gönderilmesini talep etmişti.¹⁹ Ağustos ayında Politbüro'dan komutasına 1500 asker verilmesini rica eden Orconikidze, ısrarla Kazvin ve Tahrân'ı ele geçirece-

yakınlaşmasının kuyusunu kazmaya hazır kimi Bolşevikler Çiçerin'in başına bela oluyordu. Örneğin, Sovyet güçlerinin Türkiye'nin ele geçirdiği kasabalara müdahale etmeye hazırlandığı haberini aldığı anda, Çiçerin bir kez daha Türkiye'yi ilgilendiren tüm meselelerde karar mercisinin Moskova olduğunu ve Politbüro'nun bu yönde defalarca kararname yayımladığını hatırlatmak zorunda kalmıştı.

Kafkasya meselesinin yatışması bir yıldan fazla zaman aldı; ancak 1921 Antlaşması imzalandıktan sonra ve Çiçerin'in yoğun ısrarları sonucunda, Stalin nüfuzunu kullanarak durumu kontrol altına almıştı.¹⁹

1921 yılında Moskova ve Ankara arasında imzalanan ilk resmi anlaşma

doğurabilecek bir savunma anlaşması lisanı kullanmamasını istemişti.²⁰ Birkaç hafta sonra, Çiçerin benzer düşüncelerini –özellikle de Sovyet-İngiliz yakınlaşmasını zor duruma düşürebilecek bir durumdan kaçınmak gerektiğini– yineledi. İngilizlere karşı beslenen ortak düşmanlık Türk-Sovyet ilişkilerinin doğasına

ifadesini de kapsayacak şekilde genişletilmesini istemişlerdi. Çiçerin'e göre, Sovyet tarafının çekindiği de tam olarak buydu. Ancak Türklerin ısrar ettiği biçimiyle bile oldukça muğlak bir anlama olan bu açılış cümlesinin İngiliz-Sovyet ilişkilerine fazla bir zararı dokunmayacağını düşünen Çiçerin neticede metnin değiştirilmesini kabul etmişti.²¹ 1921 Antlaşması için yapılan müzakerelerde, tıpkı Orconikidze ile münasebetlerinde olduğu gibi, Çiçerin için önemli olan şey Türk-Sovyet ilişkilerinin ardından uluslararası konjonktürdü; yani, iddia edildiği gibi, Kafkasya'daki meselelerin yahut Ermenistan'a olan sempatisinin hiçbir ehemmiyeti yoktu. Esas itibariyle, 1921 Antlaşması Çiçerin için büyük bir zaferdi. Son haliyle kabul edilen metin Türkiye ve Sovyet Rusya arasında uzun yıllar sürecek olan devletlerarası işbirliğini sağlam temellere oturmıştı.

ARİSTOKRATİK KÖKLERDEN DEVİRCİ KARIYERE

Çiçerin'in Türkiye gibi devletlere yönelik ürettiği diplomatik formülleri Sovyetler'in devrimci siyasetiyle bağdaştırabilmesi hiç de olağan bir durum değildi. Çiçerin, Birinci Harp'ten evvel Türkiye meselelerine kafa yormuş, yazılar yazmış ve daha o zamanlarda bile Rusya'nın Türkiye ile olan ilişkilerine yön veren temel unsurun her iki ülkenin Batı'yla olan münasebetleri olduğunu öne sürmüştü. Bununla beraber, harp öncesi dönemin çoğu Rus aydını gibi, Çiçerin'in kendisi de vakıtle Batı'ya öykünen bir tarz-ı-siyasete sahipti. Dolayısıyla *Pravda* gazetesinde çıkan ve Çiçerin'in başında fes ile Türkleştirilerek hicvedildiği karikatür, aynı zamanda Haricîye Komiseri'nin harp ve devrim yıllarında geçirdiği entelektüel dönüşümü yansıtıyor. Aşağıda özelelenen bölümde, Çiçerin'in savaş öncesi dönemde Türkiye'ye destek siyasetinden ne kadar uzak bir tutum içinde olduğunu inceleyeceğiz.

Çiçerin'in çocukluk yıllarını geçirdiği çevreye ve hayatına bakarak, ileri-ki yaşamını etkileyecek olan Doğu

Gerçekten de Çiçerin, Kafkasya'da olası bir İngiliz harekâtına karşı Türkiye ve Sovyet Rusya'nın ortak olarak düzenleyecekleri bir askeri operasyona ihtimal veriyor ancak Bolşeviklerin bu senaryodan olabildiğince uzak durmaları gerektiğini savunuyordu.

için müzakereler yapılırken, Çiçerin son bir yıldır savunduğu fikirleri yineliyor ve Sovyet Rusya'nın uyum sağlamak zorunda olduğu uluslararası konjonktür doğrultusunda ikili ilişkileri biçimlendirmeye çalışıyordu. Daha net bir ifadeyle, Türkiye ile kurulmakta olan diyalogu, Sovyet-İngiliz ilişkilerindeki normalleşme sürecine zarar vermeyecek şekilde yürütmeye çalışıyordu. 1920 yılının sonbaharında Budu Mdivani Ankara'da ön müzakerelere hazırlanırken Çiçerin'den bir dizi talimat almıştı. Mdivani'ye düşen görevlerin başında, Türk askerinin Ermenistan içindeki ilerleyişini durdurmak geliyordu ki, bu Ermenistan'ın hatırdan ziyade, İngilizlerden gelebilecek bir müdahaleye engel olmak için alınmış bir önlemdi.

Gerçekten de Çiçerin, Kafkasya'da olası bir İngiliz harekâtına karşı Türkiye ve Sovyet Rusya'nın ortak olarak düzenleyecekleri bir askeri operasyona ihtimal veriyor ancak Bolşeviklerin bu senaryodan olabildiğince uzak durmaları gerektiğini savunuyordu. Çiçerin, Mdivani'den Türkiye ile anlaşmak için elinden geleni yapmasını talep etmiş ancak her ne pahasına olursa olsun Sovyet Rusya'yı İngiltere ile karşı karşıya getirebilecek bir taahhüden uzak durmasını ve olası bir Türk-İngiliz savaşında Türkiye'ye yardım zorunluluğu

vardı, ancak Rusya'nın yükümlülüklerini azaltmaya çalışması da gayet doğal bir durumdu.

Mart ayında yapılan müzakerelere de benzer bir hava hâkimdi; Sovyet Rusya İngiltere'nin piyonu durumundaki Yunanistan'la savaşan Türkiye'ye sonuna kadar destek vermeye hazırды –fakat bu destek yalnızca sözlü yapılacaktı ve yazılı bir delil bulunmamalıydı.²² Aynı şekilde, Mart müzakereleri sırasında Kafkasya meselesi, masadaki diğer önemli işlerin yanında teknik bir konumdaydı. Çiçerin ayan beyan Gürcistan'ın bazı bölgelerinin Türkiye'ye verilmesi gerektiğini söylemişti. Buna mukabil, Sovyet Rusya'nın da Ermenistan için Türkiye'den bir miktar toprak talebinde bulunabileceğinin altını çizen Çiçerin, bu meseleye katı biçimde yaklaşılması gerektiğini ifade etmiş ve bu eylemin Türkiye ile dostane ilişkilere zarar vermesi pahasına yapılmamasını rica etmişti.²³ Nihayet anlaşma müzakerelerinde bir miktar mesafe kat edildiğinde, Çiçerin'in Politbüro'ya gönderdiği mektup Ankara hükümetiyle yapılan anlaşmanın Büyük Britanya ile olan ilişkiler açısından ne gibi sonuçlar doğurabileceğini mülhaza ediyordu. Türk diplomatları anlaşma metninin açılış cümlesinde yer alan "kardeş uluslar" tabirinin "emperyalizme karşı mücadelede dayanışma"

Sovyet-Türkiye
1921 Antlaşması
imza töreni,
16 Mart 1921

RGARFD, № 11-579

sevdasını anlamak pek de mümkün değil. Çiçerin 1872 yılında Rus İmparatorluğu'nun köklü aristokratik ailelerinden birinde dünyaya gelmişti. Amcası Boris, henüz on yaşındayken babasını kaybeden Çiçerin'in eğitimiyle bizzat ilgilenmişti. "Sevgili Boris Amca" diye hitap ettiği kişi 19. yüzyıl Rus liberalizminin en önemli felsefecilerinden ve bir şekilde otokrasiye olan inancını ülkede ihtiyaç duyulan yasal reformlarla bağdaştırabiliyordu. Amcası Boris, genç Çiçerin'in düşüncelerinde son derece önemli bir rol oynamış ve halkın geliştirilmesi gibi Rus entelektüelleri arasında yaygın olan bir sorumluluk bilincini ona aşılamıştı. Fakat, Marksist ve devrimci çevrelerle tanışan Çiçerin ile aşamalı reformdan yana olan amcası Boris arasındaki gerilim öğrencilik yıllarından itibaren yavaş yavaş su yüzüne çıkmıştı. Devrimci eylemleriyle Rus devletinin de tepkisini çeken Çiçerin, bu faaliyetlerin bedelini 1904 yılında çarptırıldığı sürgün cezasıyla ödedi ve Bolşevik Devrimi'nin sonrasında kadar yurt dışında yaşamak zorunda bırakıldı.

Çiçerin'in Doğu ile tanışıklığı Rusya'dan ayrılmadan evvel başına gelen iki önemli deneyime dayanıyor. Birincisi, Rus edebiyatının Gülmüş Çağı'nın en önemli şairlerinden Mihail Kuzmin ile yaşadığı eşcinsel ilişkiydi. Münasebetleri sırasında Kuzmin'in Doğu'nun egzotizmine

duyduğu ilgi Çiçerin'i de cezbetmiş ve onu daha önceleri aşına olmadığı bir kültürel dünyanın içine çekmişti. İlişkilerinden arda kalan mektuplardan bir tanesinde Çiçerin, "Slav ve Hint dünyaları arasındaki yakınlığa" değiniyordu.²⁴ Marksizm ile pek de bağdaşmayan türden bir oryantalizmin Çiçerin'in sonraki hayatında yer ettiğini görmek mümkün. Mesela, Çiçerin'in kendisi tarafından yazılmış olduğu tahmin edilen Sovyet dönemi biyografilerinden birinde "Doğu'ya olan aşkının ve Doğu kültürüne olan ilgisinin Richard Wagner'in müziğiyle başladığı" ileri sürülüyordu.²⁵

Çiçerin'in Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgisi ve mütalaaları ise bambaşka bir kaynağa dayanıyor. Meslek hayatına Rus Hariciyesinde arşiv görevlisi olarak başladıktan bir süre sonra, imparatorluğun en tanınmış devlet adamlarından birisi olan Aleksandr Gorçakov'un biyografisini yazmaya karar veren Çiçerin, Gorçakov'un mesaisinin büyük bir bölümünü Şark Meselesi'ne harcamış olduğunu fark etmiş ve Rusya'nın Osmanlı siyasetini derinlemesine irdeleme fırsatı bulmuştur. Yazmış olduğu uzun Gorçakov biyografisindeki düşünceleriyle, yıllar sonra Türkiye'ye yardım siyaseti güttüğü dönem arasındaki tezat, Çiçerin'in devrim yıllarında geçirmiş olduğu radikal dönüşümün bir göstergesidir.

Yazmış olduğu kitap için Şark Meselesi üzerine kafa yoran Çiçerin, doğal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan azınlıkların statüsü ve kalkınma gibi meselelerle özel olarak ilgilenmiştir. Devrimden sonra Stalin'e yazmış olduğu mektupta görülebileceği üzere, Türkiye'ye gönderilmesini önerdiği Sovyet fabrikaları meselesinde de ulusal kalkınmaya yönelik benzer bir ilgi mevcuttur. Aradaki büyük fark, iktisadi bağımsızlığın ulusal kalkınmanın bir önkoşulu olduğuna dair devrim sonrası dönemde ileri sürdüğü tezlerle Birinci Dünya Savaşı'ndan evvel yazmış olduğu kitapta hiçbir şekilde yer verilmemesidir.

Çiçerin'in ulusal kalkınma fikrine olan merakı yükselen milliyetçilikle ilgili gözlemlerine dayanıyordu. Milliyetçilik meselesinin ortaya çıkmasını Kırım Savaşı'na bağlayan Çiçerin, yazılarında sık sık bu konuyu inceliyor ve Kırım Savaşı'nın "küresel çapta tarihsel önemi" olduğunu vurguluyordu. Çiçerin'e göre, Kırım Savaşı sırasında uluslararası ilişkilerin bilindik prensiplerinde bir kayma yaşanmış ve Avrupa'da yerleşik statükonun sürdürülmesi fikrinden ulusal hakların korunması düşüncesine geçilmişti. Ancak Çiçerin ulusal haklardan bahsederken, siyasi egemenlik prensibine atıfta bulunmuyordu. Ona göre, Rusların Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Doğu

Hristiyanların merkezi otoriteye karşı gelen bir dinsel azınlık olarak değil de, farklı ulusal grupların bir koalisyonu olarak görmeye başlaması ancak Kırım Savaşı sırasında gerçekleşmiştir. Çiçerin, Osmanlı sınırları içinde yaşayan Doğu halklarının "barışçıl yöntemlerle ulusal kalkınmalarını" gerçekleştirebilmelerinin Rusya İmparatorluğu'nun çıkarına olacağını savunuyordu. "Otonomi" yahut "Hristiyan ve Müslüman halkların paralel kalkınması" derken Çiçerin'in kastettiği şey aslında bağımsızlık değildi. O sadece uluslarüstü bir siyasi yapının sınırları içinde ulusal kalkınmanın mümkün olabileceğini savunuyordu.

Işın aslı, Çiçerin bağımsızlık fikrinin Batı tarafından Doğu'yu parçalamak için atılmış bir fitne tohumu olduğunu düşünüyordu. Mesela Çiçerin'e göre, Fransızlar Doğulu memleketlerde Batılı maddi kültürün rüyasını satarken aslında onları Fransa'ya bağımlı hale getirecek bir güvenlik sistemini tesis ediyorlardı. Fransızların aksine Rusların önerdiği bir arada var olma programı çok daha iyi niyetliydi; Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyan halklara Batı boyunduruğuna girmeden de ulusal kalkınmasının mümkün olabildiği bir yolu işaret ediyordu.⁴⁶ Ona göre, Fransız sermayesi ve vaad ettiği maddi gelişim aslında Doğu Hristiyanlarını "kendü kültürlerine ve Doğu dünyasını güçlü kılan geleneklere yabancılaştıracak" yolun bir başlangıcıydı.⁴⁷ Savaş ön-

cesi dönemde Çiçerin esas itibarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olmayan azınlıklarıyla ilgileniyordu fakat Türklere hakkında yaptığı yorumlardan da anlaşılacağı üzere onları da benzer bir pencereden görmekteydi. Örneğin, Tanzimat reformlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılış sürecini hızlandığını, Avrupa-tipi yeniliklerin Türklerin doğasına aykırı olduğunu ve Avrupa'nın Türkleri yoldan çıkardığını iddia ediyordu.⁴⁸ Çiçerin ancak Marksizme gönül verdikten sonra tüm halkların, Batılı yahut Doğulu fark etmez, bütün insanların aynı endüstriyel geleceğe doğru yol aldıkları düşüncesini savunur hale geldi.

SONUÇ

Çiçerin'in Birinci Harp'ten evvel yazmış olduklarıyla 1920'li yılların başında Türk-Sovyet yakınlaşmasının başlamasından itibaren savunduğu düşüncelere bakıldığında, kökten bir değişim yaşamış olduğu dikkatini çekiyor. Savaş sonrasında ancak Anadolu'da ulusal bir siyasi hareket ortaya çıkınca, Çiçerin Türkiye ile ilişkilerin geliştirilebileceği ihtimalini görmüştü zira bu ulusal hareket emperyalist dünya düzeninin hegemon güçleriyle yaşanacak bir ihtilafı da beraberinde getirecekti. Milliyetçiliğin doğal olarak siyasi ve iktisadi bağımsızlık fikrini tetikleyeceğini tahmin eden Çiçerin, Batı ile yaşanacak büyük bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyordu. Birinci Dün-

ya Savaşı öncesi dönemde ise Çiçerin ulusal kalkınma ile bağımsızlık arasında doğrudan bir bağ kurmamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan azınlıkları hakkında yazdıkları, Çiçerin'in siyasi bağımsızlık fikrini sahte bir emel olarak gördüğünü açık bir biçimde ortaya koyuyor. Çiçerin, savaş öncesi yazılarında siyasi bağımsızlığın Batı'yla bir ihtilafa sebep olacağını düşünmüyor; aksine Batı'yla olan bağımlılığı arttıracakını iddia ediyordu.

Çiçerin'in uluslararası ilişkilerin sistematiki hakkındaki düşüncelerindeki köklü değişiklikli Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanmıştır. Çiçerin ancak savaş Batı emperyalizminin doğal bir sonucu olarak görmeye başladığına takindiki tutumu değiştirdi ve siyasi bağımsızlık ile uluslararası sistemden çekilme gibi prensipler hakkında olmazsa olmaz hükümüne vardı. Gerçekten de Batı emperyalizmine karşı birleşen ulusların kendi siyasi ve iktisadi bağımsızlıkları için savaşmaları gerektiği fikri Çiçerin'in sonraki dönem yazılarında hâkim olmuştur. Çiçerin'in Türkiye hakkında değişen görüşleri ve Türkiye'ye olan yaklaşımında kullandığı yeni terimler de bu bağlamda daha iyi anlaşılacaktır. Bir sonraki makalemden Birinci Dünya Savaşı'nın Çiçerin'in uluslararası ilişkiler hakkındaki görüşlerini nasıl değiştirdiğini inceleyeceğim ve bu yeni bakış açısının Türk-Sovyet ilişkilerine yaklaşımını nasıl etkilediğine değineceğim.

DİPNOTLAR

¹ Bu makalenin, ve devamı niteliğinde yazılan ikinci kısmının, hazırlanmasında emeği geçen melektaşım Onur Işık'ı teşekkür ederim.

² Bilal N. Şimşir, *Lozan Telsatları: Türk Diplomatik Belgelerinde Lozan Barış Konferansı*, c. 1 (Kasım 1922-Şubat 1923) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basınevi, 1990), s. 167.

³ Çiçerin'in Hariciye Komiseri olarak görev yaptığı dönemde ilgili bu makalede kullanılan belgelerin büyük bir bölümü Rusya Sosyal-Siyasi Tarih Arşivi'nden alınmıştır (RGASPI). Çiçerin'in İngiltere'deki sürgün hayatıyla ilgili belgeler için Columbia Üniversitesi'nin Bachmeteff Arşivi'nden faydalanılmıştır (CU-BA).

⁴ Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1981), Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları* (12/11/1920-2/6/1922) (İstanbul: Nesriyat, 1955), Rıza Nur, *Rıza Nur'un Moskova Sıkıyık Hatıraları* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991).

⁵ Stelanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden Milli Mücadele'ye* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979), s. 216-217.

⁶ Yavuz Aslan, Mustafa Kemal M. Frunze Görüşmeleri: *Türk-Sovyet İlişkilerinde Zirve* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2002), s. 28-29.

⁷ Çiçerin'in 28 Şubat, 2 Mart ve 10 Mart tarihli mektupları için bakınız: RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, II, 16-18, II, 21-22, I, 34.

⁸ İsmet İnönü, *Hatıralar*, c. 2 (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), s. 78.

⁹ I. P. Kossakovski, *Fyodor Razskolnikov o vremenii i o srebri vospominitel'nykh p'is'me, dokumenty* (Leningrad: Lenizdat, 1989), s. 495.

¹⁰ RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, I, 86 (19 Kasım 1920).

¹¹ Örneğin: RGASPI, I, 17, op. 3, d. 102, *postanovlenie* 4 (13 Ağustos 1920), RGASPI, I, 17, op. 3, d. 98, post 8 (8 Mart 1921), RGASPI, I, 17, op. 3, d. 227, post 27 (8 Kasım 1921).

¹² RGASPI, I, 17, op. 3, d. 78, post. II (15 Mayıs 1920).

¹³ RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, I, 1 (6 Mayıs 1920).

¹⁴ RGASPI, I, 17, op. 3, d. 83, I, 1 (15 Mayıs 1920).

¹⁵ RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, I, 2 (28 Haziran 1920).

¹⁶ RGASPI, I, 85, op. Persia, d. 1, 1, 3 (23 Mayıs 1920).

¹⁷ RGASPI, I, 85, op. Persia, d. 5, 1, 1 (17 Ağustos 1920).

¹⁸ RGASPI, I, 17, op. 3, d. 90, post 22 (22 Haziran 1921).

¹⁹ RGASPI, I, 17, op. 3, d. 94, post 3, 8 (7 Temmuz 1920).

²⁰ RGASPI, I, 5, op. 2, d. 315, I, 21 (28 Ekim 1921).

²¹ RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, I, 7 (30 Kasım 1920).

²² RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, I, 34 (10 Mart 1920).

²³ a.g.e.

²⁴ RGASPI, I, 159, op. 2, d. 57, I, 26 (10 Mart 1921).

²⁵ John E. Malmsad ve Nikolay Bogomolov, *Mikhail Kuzmin: A Life in Art* (Cambridge: Harvard University Press, 1999), s. 11-34, 18.

²⁶ Çiçerin, *İstoriçeski ocherk s. 339*.

²⁷ Çiçerin, *İstoriçeski ocherk s. 302*.

²⁸ Çiçerin, *İstoriçeski ocherk s. 353*.

3 BOSNA SANCAK KÜLTÜR GÜNLERİ

13-28 EKİM 2018

PERA MÜZESİ
BEŞİKTAŞ DENİZ MÜZESİ
CEMAL REŞİT REY

13 Ekim Cumartesi

Bosna SancaK Kültür
Günleri Açılış Töreni
17.00
Deniz Müzesi
Barbaros Salonu

13 Ekim Cumartesi

Anur Hadžiomer pahić
Sergisi Açılışı
17.30
Deniz Müzesi
Barbaros Salonu

16 Ekim Salı

"Boşnakları Tarihi"
Kitabı Lansmanı
19.00
Pera Müzesi

18 Ekim Perşembe

Cirkus Columbia
Film Gösterimi
19.00
Pera Müzesi

18 Ekim Perşembe

Danis Tanović
Söyleşi
20.45
Pera Müzesi

20 Ekim Cumartesi

Tarafsız Bölge
Film Gösterimi
12.00
Pera Müzesi

20 Ekim Cumartesi

Bir Hurdacının Hayatı
Film Gösterimi
14.00
Pera Müzesi

20 Ekim Cumartesi

Adnan Teskeredžić
Trio Caz Konseri
17.00
Pera Müzesi 2. kat
Kestgen Dönyalar
Sergisi

23 Ekim Salı

Cehennem
Film Gösterimi
19.00
Pera Müzesi

24 Ekim Çarşamba

Saraybosna'da Ölüm
Film Gösterimi
19.00
Pera Müzesi

27 Ekim Cumartesi

Tarafsız Bölge
Film Gösterimi
16.00
Pera Müzesi

27 Ekim Cumartesi

Cirkus Columbia
Film Gösterimi
18.00
Pera Müzesi

27 Ekim Cumartesi

Lejla Jusić
Konser
20.00
İBB Cemal Reşit Rey
Konser Salonu

28 Ekim Pazar

Cehennem
Film Gösterimi
14.00
Pera Müzesi

28 Ekim Pazar

Saraybosna'da Ölüm
Film Gösterimi
16.00
Pera Müzesi

28 Ekim Pazar

Bir Hurdacının Hayatı
Film Gösterimi
18.00
Pera Müzesi

BOSNA
SANCAK
KÜLTÜR
GÜNLERİ

Bosna Hersek Türkiye Büyükelçiliği Destekleriyle.

BOSNA SANCAK AKADEMİK KÜLTÜR VE TARİH VAKFI BAŞKAN YARDIMCISI DR. AKİF GÖĞÜSGEREN İLE SÖYLEŞİ "BOŞNAKLARIN GÖÇLER, KATLIAMLAR VE MÜCADELELERLE DOLU TARİHİ"

93 Harbi ve ardından gelen Balkan Savaşları'yla birlikte yaşanan işgallerle göç olgusuyla tanışan Boşnaklar, farklı kültür, dil ve dinler barındıran yeni topraklarda var olma mücadelesi vermeye başladılar. Boşnakların göç yollarında birinci tercihi Osmanlı İmparatorluğu, devamında Türkiye Cumhuriyeti topraklarıydı. Bu koşullarda tarih bilinci ile dil ve kültür öğelerinin devamlılığını sağlamak üzere bir araya gelen Türkiye vatandaşı Boşnakların vakıflaşma süreci ile proje ve etkinliklerini, vakfın başkan yardımcısı Dr. Mehmet Akif Göğüsgeren ile konuştuk.

Vakfınızı kısaca tanıtır mısınız? Vakfınız ne zaman kuruldu? Kurucuları kimlerdir?

Vakfımızın senesinde belirtildiği şekliyle kuruluş amacı; "Bosna-Sancak göçmeni Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının; kültür, dil, sanat ve folklorik değerlerini korumak, yaşatmak; Türkiye ile başta Bosna Hersek, Sancak ve diğer Balkan halkları arasındaki dostluk, sevgi ve işbirliğini geliştirmek; toplumları bilinçlendirmek; geçmişte yaşanan acı olayların bir daha yaşanmaması için faaliyetlerde bulunmak; Bosnalıların tarihini ve tarih boyunca karşılaştıkları soykırım, katliam ve göç gibi toplumu derinden etkileyen olayları bilimsel olarak araştırmak, belgelemektir."

Vakfımız 2009 yılında platform halinde bir araya gelmiş Bosna ve Sancak kökenli bir grup Türkiye Cumhuriyeti vatandaşının az önce belirttiğim amaç doğrultusunda bir vakfa ihtiyaç olduğu görüşüne varması ile 2015 yılında resmi olarak kurulmuştur.

Vakfımızın kuruluş sermayesi 55 müteveli heyeti üyemizin mütevazı bırıkmilerinden ayırmış oldukları cüzi vakfiyeleridir. Müteveli heyetimiz Türkiye'nin çeşitli yörelerinden ve çeşitli meslek gruplarından üyeler barındırmaktadır.

Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nı kurmaya niçin gerek duydunuz?

Vakfımızın kurucularının hemen hemen tamamının dedeleri, büyük dedeleri, büyükanneleri doğup büyüdüğü Bosna-Hersek ve Sancak'ta Osmanlı tebaasıydı. 1878 yılında yaşanan 93 harbi ve ardından Avusturya-Macaristan Monarşisi'nin Bosna'yı işgali ile birlikte Boşnaklar devletsiz kaldılar. Bu süreçte dini, şovenist-milliyetçi baskılar ile tanıştılar. Yeni yönetim tarz veya tarzlarına uyum sağlamak zorunda kaldılar. Bizlerin, yani Boşnakların trajedileri işte tam bu noktada başladı. Göçlerle, katliamlarla, soykırımlarla ve büyük mücadelelerle dolu tarihinin

yeni perdesi böyle açıldı ve bu tragedya belli aralıklarla günümüze kadar sürdü. Bu tarihi sürecin Boşnaklar açısından en belirgin sonuçlarından biri, belki de birincisi, göçlerdir.

Göç yıllarının ilk dönemleri büyük çoğunluk için çeşitli zorluklar, yokluklar, travmalarla dolu bir yaşam mücadelesi şeklinde geçmiştir. Bu yüzden büyük çoğunluğu ilk birkaç kuşak boyunca geride bıraktıkları ata topraklarına, anadillerine, otantik kültür ve tarihlerine yönelik özlem duyular da bunlara dönük bir çaba, çalışma içinde olmadılar.

Arada geçen zaman içinde belli bir eğitim düzeyi ve ekonomik refahı erişen tüm bireyler gibi bu yeni nesiller de kim olduklarını, nereli olduklarını, nereden nereye gittiklerini, kendi yerel tarihlerini, kültürlerini ve dillerini merak etmeye başladılar. Bu merak ve ilgi son 25-30 yıldır çeşitli şekillerle ortaya çıkmaya başladı.

Boşnakların kültür ve tarihini inceleme ve belgelendirme konusundaki arayışlarında bugüne kadar güvenilir, kapsayıcı, akademik ve kurumsal bir çalışma ortamı başılamadığı için bu durum vakfımızın kuruluş gerekçesi oldu.

1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna Savaşı ve Boşnak Soykırımının bu son 25-30 yıllık çabalarda etkisi oldu mu?

Bu sürecin hızlanmasına etkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ata topraklarında yaşamaya devam eden soydaşlarının yaşadığı dram Türkiye'de yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları Boşnakları derinden etkiledi. Savaştan kaçan ailelerin geçici iskan süreci içinde Türkiye'de yaşayan Boşnaklar ve onların kurmuş olduğu dernekler aktif roller üstlendiler. İki taraf arasında köprü oldular.

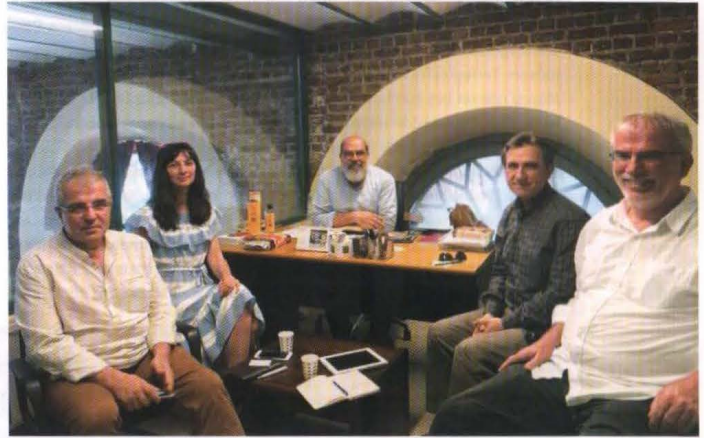
Bu süreç içinde Bosna ve Sancak'ta yaşayan Boşnaklar ile daha yakın ilişki içinde bulunmak, ana vatanlarına daha fazla ilgi göstermeleri sonucunu doğurdu. Bu süreç içinde Bosna ve Sancak'ın tarihine daha fazla ilgi duyulurken Türkiye'ye taşındıkları geleneksel kültürlerinin yanında, o topraklardaki güncel kültür de ilgi alanlarına girdi.

İsminizde Bosna ve Sancak'ı ayrı ayrı vurgulamanızın özel bir sebebi var mı? Ayrıca isminizdeki "akademik" sözcüğü ile neye vurgu yapıyorsunuz?

Yeni Pazar Sancağı Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bosna Beylerbeyliği'ne bağlı bir sancaktı. Bosna'nın tarihi sınırları içinde yer almaktaydı. 1908 yılında Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı ilhakı sonrasında Yeni Pazar Sancağı Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kaldı; Bosna, Avusturya-Macaristan'ın. Balkan Savaşları neticesinde Karadağ ve Sırbistan'ın sınırlarına dahil oldu. Her ne kadar iki devlet arasında paylaşılmış olsa da bu bölge Sancak adını halen korumaktadır. Böylesi bir tarihi süreç sonrasında sıklıkla yaşadığı zulümler ve hatta

soykırımlar bu bölgedeki Boşnak halkı sürekli olarak göç olgusu ile karşı karşıya bıraktı. Adres ise hep belliydi: Türkiye Cumhuriyeti toprakları. Balkan Savaşları'na kadar yaşanan göç dalgalarının tamamı Avusturya idaresinde yaşamak istemeyen Bosnalı Boşnakların oluşturduğu göçler olurken, sonraki dalgaların büyük

Tarih ve kültür konulu konferanslar kurulduğumuz ilk günden beri vakfımızın etkinliklerinde önemli bir yer tutmaktadır. Prof. Dr. Muhamed Filipović "Biz Boşnaklar Kimiz", Prof. Dr. Aydın Babuna "Geçmişten Günümüze Boşnaklar: Bir Ulusun Doğuşu", Hikmet Çetin "19. Yılında Srebrenica Soykırımı", Preporod Başkanı Prof.

çoğunluğu Sancak kökenli Boşnaklardan oluşuyor ve özünde hepsi Boşnak olmalarına rağmen geldikleri coğrafi bölgelere göre Bosnalı veya Sancaklı Boşnaklar diye kendilerini bir şekilde ifade ediyorlar. Bu nedenle Bosna ile birlikte Sancak adını kullanma gereğini duyduk.

Akademik sözcüğüne gelecek olursak... Vakfımızın kurucu üyelerinin tamamı yüksek öğrenim görmüş bireylerden oluşmaktadır. Aramızda iş dünyasından bireylerin yanı sıra çok sayıda öğretim üyesi de bulunmaktadır. Çalışmalarımızda popüler kültür ürünlerinden çok, günümüzde pek satmayan ama bir toplumun gelişiminde olmazsa olmaz tarih kültür ve sanat ürünlerini Türkiye'deki okur, yazar, akademik ve sanatsever kitleler ile buluşturmayı amaçladık. İleride bu konularda yapılacak akademik çalışmaları da desteklemeyi amaçlamaktayız. Sanırım gelecekte de en önemli görevimiz "akademik" sözcüğünün içini doldurmak olacak.

Vakfınızın gerçekleştirdiği etkinlikler nelerdir?

Dr. Senadin Lavić "Bosna'nın Kültürel ve Ulusal Dirilişi", Colum Murphy "Aza Beast- Savaşın Köklerine İnmek" Taha Akyol "Rumeli'ye Elveda", Hasan Nuhanović "BM Bayrağı Altında Soykırım", Prof Dr. Enes Peledija "Yeni Pazar Sancağı'nın Dünü Bugünü Yarını", Bakir Izetbegovic "Babam Alija Izetbegovic" Prof Dr. Fahrudin Rizvanbegovic "Avrupalı Müslümanlar: Boşnaklar" başlıklı konferanslar verdiler. Bu konferansların büyük bir kısmı vakfımız tarafından kitap halinde getirildi.

İlkini 2016 yılında gerçekleştirdiğimiz Bosna Sancak Kültür Günleri'nin bu yıl üçüncüsüne hazırlanıyoruz. Kültür Günleri içinde Bosna'daki güncel kültürel gelişmelerden damıtılmış öğelerden bir seçkiyi İstanbullu sanatseverler ile buluşturuyoruz. Örneğin 2016'daki Kültür Günleri'nde başarısını Berlin'de Altın Ayı ödülü ile taçlandırılmış kadın yönetmen Jasmina Žbanić'in filmlerini ve geleneksel Sevdah müziğini kendi tınırları ile seslendiren Divanhanı topluluğunu konuk ettik. Elbette program sadece bunlardan ibaret değildi. Kültür

günlerinde edebiyata ve plastik sanatlara mutlaka yer veriyoruz.

2017 yılında gerçekleştirdiğimiz Bosna Sancak Kültür Günleri'nin ikincisinde Bosnalı fotoğraf sanatçısı Samir Sinanović'in çektiği fotoğraflar ve beş Bosnalı akademisyenin yazlarından oluşan "Sevgi Gözüyle Bosna Hersek" foto monografisinin Türkçe baskısının lansmanını yaptık. Aynı adlı sergi Marmara Üniversitesi Sultanahmet Yerleşkesi'ndeki Cumhuriyet Müzesi'nde on beş gün boyunca açık kaldı. Pera Müzesi'nde "Bosna Ezgileri" başlığı altında farklı yönetmenlerden altı filmin gösterimini gerçekleştirdik. Bosna'nın geleneksel müziği Sevdah'ı caz tınıları ile yorumlayan Amira Medunjanin'i, Bosna sazının ustalarından Damir Imamović'i İstanbul sanatseverler ile buluşturduk.

Kültür Günleri'nde yalnızca Bosnak öğelere mi yer veriyorsunuz? Bosnalı veya diğer Balkan uluslarına ilişkin kültür eserlerine yer vermiyor musunuz?

Evet ve hayır birlikte barındırıyor bu sorunun yanıtı. Kültür Günleri'nin ikincisinde sinema olarak "Bosna Ezgileri" başlığı altında müziği konu edinmiş filmleri gösterdik. Bulgar ve Arnavut yönetmenlerin filmleri de

vardı. Bosna'da insanlığa karşı işlenen suçları konu alan "İyi Bir Eş" filminin yönetmeni ve başrol oyuncusu Mirjana Karanović, Belgrad doğumlu bir Sırp'tır. Yine sergi veya konserlerimizin mutfağında ve kadrosunda Bosnalı diğer etnik unsurlar da yer almaktalar. Fakat henüz Bosnalı tüm entitelere eşit miktarda yer vermekten uzaktız.

Bu yıl üçüncüsünü düzenleyeceğimiz Bosna Sancak Kültür Günleri için, özel bir parantez açarsak, bu etkinliklerinizin program içeriği, hedefleri, hedef kitlesi, destek aldığınızı kişi ve kurumlar hakkında bir şeyler söyler misiniz?

Öncelikle geçtiğimiz yıl genç yaşında kaybettüğümüz Bosnalı grafik sanat-

Boşnakların Tarihi / Historija Bošnjaka Türek Tarih Okurları ve Uzman Kamuoyu İle Buluşuyoru

Tarih Vakfı ve Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nın ilk ortak yayını olarak, tarih okurları ve uzman kamuoyu ile bu ay buluşacak olan, Mustafa Imamović'in *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi* kitabı, bir Boşnak tarafından bilimsel tarafsızlıkla kaleme alınmış, Boşnak tarihinin önemli tüm dönemlerini anlatan ilk temel eseri olma özelliği taşıyor.

Bilindiği üzere, Bosna ve Boşnakların tarihi ile ilgili olarak bugüne kadar yazılanların önemli bir bölümü Sırp ve Hırvat tarihçiler tarafından yazılmış olup, Bosna ve Boşnaklarla ilgili çoğunlukla tahriif edilmiş bilgilerden oluşmaktadır.

Boşnak yazar, *Boşnakların Tarihi* kitabında, Sırp ve Hırvat tarihçiliklerinde

sıklıkla görülen dezenformasyonları, edebi bir anlatım ve güçlü argümanlarla tek tek çürütmekte; Sırp ve Hırvatlarla coğrafi, siyasi ve kültürel ortak alanlarını paylaşan ve en az onlar kadar kadim ve özgün olan Boşnakların tarihini, hiçbir romantik yorumla girmeyen aktarmaktadır.

Kitabın Bosna dilindeki ilk baskısı Kasım 1997'de; lansmanı ise, 2 Aralık 1997 tarihinde Saraybosna'daki Holiday Inn Hotel'in hınca hınç dolu kongre salonunda, Bosna Hersek'in o dönem hayatta olan en önemli tarihçileri ve kültür insanları Avdo Sućeska, Enes Pelidija ve Munib Maglić konuşmalarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kitap, okurun karşısına çıktığı ilk günden itibaren medya, yazın ve bilim dünyasının büyük ilgisine mazhar oldu. Boşnak tarih ve kültürü konusunda çalışan, aralarında Atif Purvatra, Behija Zlatar, Lamija Hadžiosmanović, Sačir Filandra, Avdo Sućeska, Gradimir Gojer, Enes Pelidija, Miljenko Jergović, Fahrudin Novalić, Todo Orsolić, Robert Donia, Anis Skegro, Small Kečić, Srećko M. Džaja, Davor Marjan, Zdravko Grebo'nun da olduğu çok sayıda bilim insanı kitap hakkında yazılar kaleme aldılar.

Kitabın lansmanı, Saraybosna'dan sonra Bosna-Hersek'in birçok keninde, ayrıca, Slovenya Kültür Bakanlığının himayelerinde, Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da da yapıldı. O törende Božidar

1897 yılına ait Bosna haritası

cısı Anur Hadžiomerspahić'in grafik yapıtlarından oluşan bir sergi Deniz Müzesi'nde açık olacak. Anur çok sayıda ödüllü, çok üretken müthiş bir sanatçıydı. Oscar ödüllü, Altın Ayı ödülü sahibi yönetmen Danis Tanović filmlerinden bir seçki İstanbullu sanatseverlere ücretsiz olarak gösterilecek. Caz sanatçısı Adnan Teskeredžić bir hafta sonu konserinde müzikseverler ile buluşacak. Tanović filmleri Pera Müzesi'nde oynayacak. Teskeredžić Trio ise aynı müzenin 2. katındaki "Kesişen Dünyalar" sergisinde müziğini yorumlayacak. Repertuarında Türkçe şarkılar da barındıran Bosnalı soprano Lejla Jusić sevdamızı müziğini CRR'de yorumlayacak.

Ancak tüm bunların ötesinde çok önemli bir kitabın Türkçe ilk baskı-

sının lansmanını gerçekleştireceğiz: *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi*

Tarih Vakfı ile Bosna Sancak Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nın ortak yayımı olarak ekim ayında raflarda yerini alacak olan *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi* kitabının önemi nedir?

Bosna Savaşı'nın en zor günlerinde Bosnalı tarihçi Mustafa Imamović'in kaleme aldığı bu kitap Bosna'da, Bosna tarihi konusunda en yetkin kitap olarak kabul edilmektedir. Banlıktan kralığa, kralıktan günümüzde yok sayılışa kadar uzanan soykırımlar, katliamlar ile geçen ve yok sayıldığı oranda bilinmeyen bir tarih Boşnakların tarihi. Vakfımızın ilk kurulduğu günden beri hedeflerinin başında

geliyordu *Historija Bošnjaka*'nın çevirisi. Mustafa Imamović ile 2014 yılı ilkbaharında Saraybosna'da bir araya geldiğimizde kitabın çevirisi konusunda söz kesilmişti. Yönetim kurulu üyemiz Hüseyin Gül'ün 3 yıllık özenli çalışması ve Cenita Özgüner'in çeviriye katkıları ile bu yıl ekim ayında kitabı elimizde tutabilmemiz mümkün olacak. Bu kitap tarihçilerin, akademisyenlerin, Bosna sevdalılarının önemli bir eksikliğine yanıt verecek.

Boşnakların Tarihi'nin İngilizce çevirisinin de hazırlanmakta olduğunu biliyoruz. Ancak Türkçe bu kitabın çevrildiği ilk farklı dil olacak *Historija Bošnjaka - Boşnakların Tarihi*'ni Vakfı ile ortak bir proje olarak yayımlamaktan da büyük bir onur duyuyoruz.

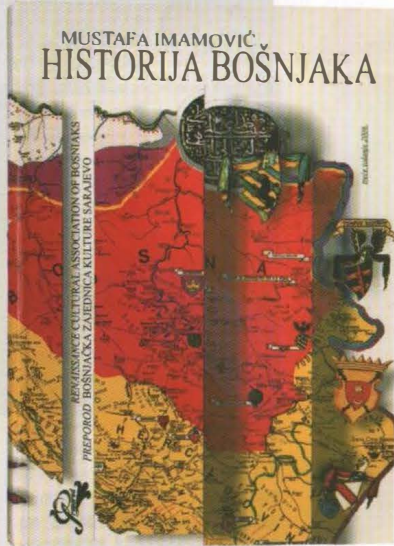
Jezernik, Vera Kržišnik-Bukić ve Tomaž Mastnak gibi önemli bilim insanları konuşular.

Bu kitap sadece içeriğinde yer alan bilgileri ile değil, belki de "kanlı Bosna mantığı" ve yazıldığı koşullar dikkate alındığında içinde yer almayanları ile daha da önemli hale geliyor. En bastından, burada "milliyetçi nefret" veya "etnik temizlik programı" ya da Bosna Hersek'in herhangi bir halkının bu ülkenin geleceğinde yer alma hakkına karşı bir girişime yer vermemesi ile benzerlerinden ayrışıyor.

Boşnakların Tarihi, uzman kamuoyu tarafından Bosna, Boşnaklar ve bilim dünyasının ihtiyaç duyduğu üst düzey bir tarih çalışması olarak nitelendirilmiş; diğer taraftan bazı Sırp ve Hırvat tarih yazarları tarafından "temelden yoksun

ve mitolojik anlatıma kaçan bir kitap" eleştirilerine de muhatap olmuştur. Yazar, zamanında bu eleştirilere şöyle cevap vermişti: "Her kitap gibi benim kitabımı da kamuoyunun yargısına tabiidir. İlk baskının üstünden üç yıl geçti, okur ve uzman kamuoyu üç farklı şekilde tepki verdi. Yayıncıdaki verilere göre, geniş okur kitlesi ilk iki yıl içinde 20.000 (yazı ile yirmi bin) adet kitap satın alarak tepkisini en güzel şekilde gösterdi. Uzman kamuoyunun olumlu ve olumsuz eleştirileri de söz konusu. Eleştirilerden hiç rahatsızlık duymadım. Aksine, onları okuyunca amacıma ulaştığımı gördüm. Eğer bu kitap Boşnaklar hakkında bir "mit" yarattıysa bunu büyük bir övgü olarak kabul ederim..."

Mustafa Imamović'in *Boşnakların Tarihi* kitabı, Tarih Vakfı ve Bosna Sancak

Akademik Kültür ve Tarih Vakfı'nın ilk ortak yayımı olarak, Hüseyin Gül ve Cenita Özgüner'in çevirisi ile Türkiye'deki Bosna-Boşnak tarihi ile ilgilenen bilim çevreleri ve ilgili okurlarla buluşacak. Kitabın, bu alandaki büyük boşluğu doldurmada önemli bir işleve sahip olacağına inanıyoruz.

HÜSEYİN GÜL

BOSNA SANCAC AKADEMİK KÜLTÜR VE TARİH
VAKFI YÖNETİM KURULU ÜYESİ

G. Durand'ın
Saraybosna
Savaşı 1897
İsimli eseri
(solda)

Mustafa
Imamović,
*Historija
Bošnjaka*
(3. Baskı, 2006)

DEMOKRAT PARTİ'NİN SON İKTİDAR YILINDA ULUSLARARASI BİR BASIN POLEMİĞİ: "TÜRKİYE YENİDEN DİNE Mİ DÖNÜYOR?"

RESUL BABAĞLU

1950 seçimleriyle iktidara gelen DP'nin ilk iş olarak ezanın Arapça aslına göre okunmasına ilişkin yasal düzenlemeye gitmesi ve çeşitli dini gruplar üzerindeki politik baskıyı azaltması gibi pratikler, DP'nin uzun yıllar boyunca muhafazakâr bir siyasal hareket olduğu yönündeki toplumsal algıyı beslemiştir. Bu açıdan bakıldığında, David Hotham'ın 27 Mayıs'a gidilen süreçte The Times'ta 23 Şubat 1960'ta kaleme aldığı yazıyla ortaya çıkan basın polemiği, DP'nin söz konusu yönüyle birlikte basına müdahalesini tartışmaya açan önemli noktalar içermektedir.

Türkiye'de gerçek anlamda çok partili siyasal sistemi başlatan bir gelişme olarak Demokrat Parti'nin kuruluşu ve büyük vaatlerle iktidara gelişinin ardından yaşanan olaylar toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır. Liberal demokrasiyi anımsatan parti programıyla 1950 seçimlerinde kayda değer bir başarı elde eden DP, iktidarının ilk döneminde siyaset sahnesinin dolaylı bileşenleri olan üniversiteler, sivil toplum örgütleri, sendikalar ve basın ile göreceli ölçülerde olumlu ilişkiler geliştirerek tek parti döneminden farklılaşacağını sinyallerini vermiştir. Ancak çok geçmeden iktidar mücadelesinde her yolun mübah sayıldığı, siyaset mecrasının bir dövüş alanı haline geldiği sancılı bir döneme girilmiştir. Bir bakıma, Nadi Nadi'nin sözleriyle; DP, özgürlük şarkılarıyla iktidara gelen ama onu iktidardan düşürenlere de yine özgürlük şarkıları söylettiren bir tarihe sahiptir.¹ Öncesi ve sonrasıyla 1957 seçimleri sürecinde yaşanan siyasal meşruiyet krizinin en önemli nedenlerinden biri, iktidara karşı siyasal ve toplumsal muhalefetin bu dönemde giderek artan bir dozda yükselişiydi.² Bu siyasal atmosferde DP iktidarı, muhalif odaklara karşı oldukça hırçın

tavrılar sergilemiştir. Vatan Cephesi, Tahkikat Komisyonu, ispat hakkı tartışmaları ve muhalefet partilerinin siyaset olanaklarının kısıtlanması gibi uygulamalar bu dönemin temel karakterlerini ortaya koyan gelişmelerdendi. DP'nin iktidarını tahkim etmeye dönük başvurduğu girişimlerden bir diğeri de basın kanununda bir dizi değişikliğe giderek basın üzerindeki baskı ve kısıtlamanın artırılması olmuştur. 1956 yılında 5680 sayılı basın yasasının birçok maddesi değiştirilmiştir.³ Basın ve ceza yasası üzerinde yapılan değişiklikler sonrasında tutuklamalar, kovuşturmalar, tezkip, neşir yasakları ve kapatma kararlarıyla ilgili kanunlar en sert biçimde uygulanmıştır.⁴ Yapılan düzenlemeler yalnızca muhalif basın üzerinde değil aynı zamanda iktidar destekçisi gazeteler için de felaketler doğurmuştur. Sorumlu müdürleri ceza alan ve kapatılan gazeteler arasında Zafer gazetesinin de yer alması bu hususu doğrulamaktadır. Dönemin basın rejiminin anlaşılması açısından 1955-1960 yılları arasında görülen basın davalarına bakmak yararlı olacaktır. Zira bu dönemde 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanacak olan 2300 basın davası açılmıştır.⁵

DP iktidarının son döneminde genel olarak muhalefete karşı alınan önlemlerin yanında, yurt dışından gelen eleştirilere karşı da müsamaha gösterilmeyip, gerek bu gazetelerin Türkiye'deki muhabirlerinin baskı altına alınarak sınır dışı edilme tehdidiyle sindirilmeleri gerekse de diplomatik temsilcilikler nezdinde tepki konularak hoşla gitmeyen bu tür tehditlerin üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Bu dönemde, yurt dışı menşeli gazetelerde yer verilen DP karşıtı yazı ve haberlerle baş etmenin yaygın bir yöntemi de iktidara yakın bir yayın politikası yürüten gazetelerde karşı argümanların üretilmesiydi. Araştırmamıza konu olan basın polemiği de 23 Şubat 1960 tarihinde The Times'ta yer alan ve aynı gazetenin Türkiye muhabiri David Hotham'ın kaleminden çıkan bir yazıya dayanmaktadır.

TÜRKLER VE DAVID HOTHAM

The Times, Economist ve Observer gibi yabancı basın organlarının muhabiri olarak Türkiye'de sekiş yıl yaşadından sonra 1965 yılında Bonn'a atanan David Hotham, kendi ifadeleriyle; Türkiye'de görev yaptığı

sürece Türkçeye hâkim olmanın da sağladığı avantajla farklı sınıflara mensup insanlarla görüşme olanağı bulmuştur. Bu süre zarfında çağdaş Türk edebiyatından örnekler de dahil olmak üzere pek çok Türkçe eser okuyan Hotham, zaman zaman Türkiye'nin çeşitli yerlerini dolaşma fırsatı bulmuştur. Türkiye'de günlük siyasal gelişmeleri bağlı bulunduğu ajanslara bildirirken aynı zamanda toplumu yakından tanıma şansı bulan Hotham, bu birikimini 1965 yılında kaleme aldığı *Türkler* adlı eserinde toplamıştır.⁶ Türkiye ile ilgili sosyolojik araştırmaların vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline gelen *Türkler* adlı eser, Hotham'ı Türkiye'de kamuoyunun yakından tanıdığı bir isim haline getirecektir. Esasında Türkiye'de Hotham'ı popüler kılan husus, salt Türkiye toplumunu sosyolojik açıdan ele alan bir eser yazmış olması değil, günümüz okuyucusuna bile, yabancı bir basın elemanının Türkiye'nin toplumsal yapısına bu denli nüfuz etme kabiliyetinin nasıl mümkün olabildiği sorusunu sordurtmasından ileri gelmektedir. Kitapta yer alan ilginç tespitlerden biri olan ve "Hotham kuralı" olarak kabul edilen şu cümleler: "Türkiye'deki duruma bir bakın. Mantıklı bir tahminde bulunun. Sonra da öünüzdeki kağıda bunun tam zıttını yazın. Mutlaka doğru sonucu kestirmiş olursunuz." Türklerin çalışma alışkanlıkları ve düşünce kodlarını çözümlüyordu? Başka bir tespit olan; "Türklerin parayla aralarında ilginç bir ilişki vardır. Türkiye yoksul bir ülkedir; Türkler de herkes kadar paranın önemini bilirler. Fakat paraya karşı az rastlanır biçimde bir küçümsemeleri vardır" şeklindeki ifadeler, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal hareketinde Türkiye'yi çeşitli vaatlerle rağmen savaşa girme noktasında ikna edememesi konusunda tekrardan hatırlanmıştır.⁸

David Hotham, eserinin Kemalîst modernleşmeyi anlattığı satırlarından din alanındaki reformlara geniş yer ayrılarak Türkiye'de Batılılaşmanın en önemli dayanağı olarak bu konuda yapılan değişikliklere vurgu yapmıştır:

TURKS TURN AGAIN TO RELIGION

From Our Ankara Correspondent

The revival of religion is a matter of fairly academic interest in many countries, but not in Turkey. This is because the keystone of Kemal Atatürk's revolution in the 1920s was the "establishment" of Islam as the State religion of Turkey and the institution instead of a secular republic. The present revival of the Muslim religion is of fundamental importance because in the eyes of many people it could well retard the application of Atatürk's reforms, or even completely undermine the whole structure of the new Turkey which he created. To make a very rough analogy it might be compared to some political movement in Britain capable of subverting the supremacy of Parliament and restoring the personal rule of the Monarch.

SIGNS OF REVIVAL

Atatürk was enabled to do what he did by his own immense prestige backed by the currents of Turkish nationalism which for a time overlaid the traditional faith of the nation. Since his strong arm was removed the religion has been coming flooding back. To-day once again religious instruction is practically compulsory in the primary and middle schools; there are regular readings of the Koran on the State radio; new secondary schools have been opened for the training of imams and preachers; a faculty of theology has been instituted in Ankara University, and a Higher Institute of Islam quite recently in Istanbul.

Religious publications, having dwindled to almost nothing under Atatürk, are again prolific on the bookshelves. In the holy month of Ramadan, which begins next Sunday, the mosques will be lit at night, and the calls of the muezzins will be wafted far over the air by amplifiers fixed on the galleries of the minarets.

A new project has now been conceived by religious officialdom for the construction of a large "Islamic City," or community centre, in the heart of residential Ankara. This will comprise a vast new mosque, a religious secondary school with 500 students (200 of whom will live in lodgings on the premises), a library, a market, and other facilities. This is perfectly normal, in a Muslim country; but one cannot help wondering what the great Atatürk, founder of the "secular republic," thinks about it all as he sleeps in his beautiful mausoleum on the hill opposite.

NEW MOSQUES

One interesting detail to be observed in Turkey to-day is the perhaps unconscious

for them with their own money and labour.

This figure of 5,000 new mosques built in the 10 years since 1950 is, by a curious coincidence, not far from the figure which is given by the Ministry of Education for the number of new schools built during the same period. This silent struggle for scarce resources between mosques and schools seems highly symbolic of the greater struggle between the forces of secularism and Islam in Turkey.

It is illustrated by the controversy over the new secondary schools for imams and preachers which come under the Ministry of Education. These schools, which have increased in number from seven to 19 since 1951, and will be further expanded, are producing about 4,500 graduates every seven years for religious work in the towns and villages. The instruction they receive in the schools, though mainly centred on Muslim theology and the study of Arabic and Persian, is to-day "westernized" by the addition of scientific subjects, mathematics, history, and one European language. The idea is to replace the often ignorant and reactionary imams in the villages with a new breed of enlightened men of religion. This at first sight reasonable idea is strongly opposed by the anti-clerical intellectuals of the Opposition, always the firmest believers in Atatürk's secularism, on the ground that it will strengthen the hold of religion in Turkey. They argue that, whereas the ignorant imam would gradually have been forgotten, the enlightened one will gain an intellectual ascendancy over the people.

OPPOSITION'S DILEMMA

Many Turkish intellectuals are deeply worried about the present trend, not least because the politicians of both parties seem able to do so little about it. In the inevitable debates which seethe around the question, the Opposition has accused the Government of encouraging reaction, and it is certainly true that under the present dispensation all sorts of religious persons who were invisible in Atatürk's time are now to be seen about.

On the other hand, the Opposition People's Party, though it stands firmly for the principles of Atatürk, cannot easily oppose the religious drift for fear of losing votes in the next election. Turkey is a democracy, and the people want more religion. But whereas Atatürk led the people, the people to-day seem to be leading the leaders.

At the same time it can be argued that no essential feature of the reforms has yet been tampered with. Probably only a few birds' nest of those to the

Türkiye, iki yüzyıl yakın bir süre içinde "Batılılaşmanın" çeşitli aşamalarından geçmiştir. Ama önceden de belirttiğim gibi, en büyük Batılılaştırıcı, bundan kırk yıl kadar önce yaşayan Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Atatürk ve çevresindekilerin amacı, Türkleri Batı uygarlığının ve Avrupa'nın bir parçası durumuna getirmekti. Türkiye'yle Avrupa arasındaki en büyük engelin din olduğunu da çok iyi hissetmişti. Tarihçiler ne yazarlarsa yazsınlar, halkın büyük çoğunluğu Avrupa'ya Hristiyan âlemi

olarak bakıyordu. Ya da geçmişini Hristiyanlık merkezi olarak görüyordu. İslâm âlemi ise hem Batı hem de Avrupa değildi. Dolayısıyla, Atatürk'ün 1920 ile 1930 arasında gerçekleştirdiği olağanüstü devrimlerin çoğu, dolaylı ya da dolaysız hep dinle ilgiliydi. Türkiye'yi İslamiyet'ten ve İslamiyet temellerinden ayırma konusunda Atatürk oldukça ileri gitmiştir. Halifelik kurumunu kaldırmıştır. Okullarda din eğitime son vermiştir. Osmanlılar zamanında Türklerin yaşantısının da önemli bir yeri olan tekkeleri

Demokrat Parti iktidarının son yıllarındaki konusundaki politikasını ele alan köşe yazısı

The Times,
February 23, 1960

David Hotham'ın The Times'ta yayımlanan makalesine cevap niteliğinde Bahadır Dülger'in yazımlı başyazıda sert ifadeler yer almıştır

Zafer, 27 Şubat 1960

kapattırıştır. Fesi yasaklamış, şapkayı kabul ettirmiştir. Bu, aslında İslamiyet'e karşı bir ayaklanmaydı. Çünkü Müslüman, başındaki fesle namaz kılarken alnını secdeye değdirebiliyordu. Şapka ise, "gâvur" giymişiydi. Fakat Türkler bugün her zamankinden de çok Müslümandır. Devlet

belirtti, kını bilir, belki de toplantıda bulunanlar, böyle aklı başında bir adamın dini inançları olmasını bile yadırgamış olabilirlerdi. Ama belki de bir Türk'ün Müslüman olabileceğini düşünmemişlerdir. Kırk yıllık Atatürk laikliğinin ürünü olan pek çok Türk aydın, hiç olmazsa dış gö-

TÜRKLER YENİDEN DİNE DÖNÜYOR!

Hotham'ın Times'ın Londra'da yayımlanan nüshası için kaleme aldığı ve son yıllarda Türkiye'de yaşanan toplumsal dönüşümü anlattığı yazısı için kışkırtıcı bir başlıkta karar kılmasının belirli çevrelerin tepkisine yol açacağı aşikardı. Dahası, yazının ilk cümlelerinden itibaren Türkiye'de dinin toplumsal hayatta belirli bir rol oynamaya başladığını, bu alanda bir canlanma yaşandığı ve bu durumun birçoklarına göre tehlikeli bir durum arz ettiğini ifade etmiştir. 1920'li yıllarda İslam'ın devlet dini olmaktan çıkarılmasıyla laik Cumhuriyetin kurumsallaştırıldığını vurgulayan Hotham, yaşanan gelişmelerin Atatürk reformlarının kuyusunu kazmak şeklinde algılandığını iddia etmiştir. Hotham'a göre;

Atatürk bütün yaptıklarını Türk milliyetçiliğine dayanan etkili prestiji sayesinde yaptı ve milletin kötü talihiyi çevirmeyi becerdi. Partisi kaybedince, dinin etkisi sular seller gibi akmaya başladı. Günümüzde ilk ve ortaokullarda zorunlu din dersleri pratik olarak uygulanmaktadır. Devlet radyosunda düzenli bir şekilde Kur'an-ı Kerim okunmaktadır. Yeni İmam Hatip okulları açılıyor, Ankara Üniversitesi bünyesinde yeni bir ilahiyat fakültesi açılıyor ve İstanbul'da da Yüksek İslam Enstitüsü kuruluyor..."

Atatürk döneminde yok derecesinde azalan dini yayımlar bu dönemde kitapçıların raflarını süslüyor, Diyanet İşleri Başkanlığından alınan bilgiye dayanarak Ankara'nın merkezinde yeni bir İslam sitesi ya da İslam kompleksi projesi tasarlanıyor. Bu proje; büyük bir cami, 200'ü yurtlarda kalacak 500 öğrenci kapasiteli bir imam hatip okulu, kütüphane, market ve diğer müstemlatan oluşuyor. Bu durum Müslüman bir ülkede son derece normal, ancak şöyle ki modern Türkiye'nin kurucusu ve

olarak Türkiye'yle Türk halkı arasında çok garip bir fark vardır. Türkler Müslümandır ama Türkiye artık bir İslâm ülkesi değildir. Bu alanda da Atatürk eşi görülmemiş bir şey gerçekleştirmiştir. Başka hiç bir İslâm ülkesi, Türkiye gibi "laiklik" yolunu seçmemiştir.⁹

Kısa bir süre önce tanınmış bir Türk diplomatıyla aramda ilginç bir konuşma geçti. Türk diplomatı, Londra'da düzenlediği bir basın toplantısında Müslüman olduğunu söylediği zaman, ifadesinin şaşkınlıkla karşılandığını hatta kendisine inanmadıklarını

rünüleriyle, biraz dinsizdir. Böyeleriyle Avrupa arasında hiçbir dini engel yoktur. Denilebilir ki, Türkiye, şimdiye kadar olduğu gibi, hiçbir zaman böylesine Avrupa'ya yaklaşmamıştı.¹⁰

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından sonra başlayan dönüşümü daha çok din perspektifiyle değerlendirme yoluna giden Hotham, 1950'li yılların sonunda DP iktidarının laiklik konusundaki politikalarını geriye gidiş ve devrimden sapma olarak değerlendirmiştir. Hotham'ın DP iktidarı döneminde din alanında yaşanan değişimi ele aldığı yazı iktidara yönelik yoğun eleştiriler içermektedir.

laik Cumhuriyetin mimarı olan Atatürk'ün de hemen yukarıdaki tepede uyuyor olmasından dolayı da insan şaşkınlığını gizleyemiyor.

YENİ CAMİLER

Hotham'a göre; Türkiye'de gözlenen ilginç bir detay da son on yılda 5000 cami inşaatının tamamlanmasıdır. Aynı dönemde Milli Eğitim Bakanlığının vermiş olduğu rakamlara göre yapılan okul sayısı neredeyse aynı. Cami ve okulun sınırlı kaynaklar için vermiş olduğu bu sessiz mücadele Türkiye'de sekülerizm ve İslam arasındaki daha büyük mücadeleyi sembolize etmektedir. Bu duruma Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki imam hatip okullarında da müşahade edilmektedir. 1951'den beri bu okulların sayısı 7'den 19'a çıkmış ve sayının daha da yükselmesi tahmin edilmektedir. Bu okullar her yedi yılda taşrada 4500 mezun vermektedir. İslam teolojisi ağırlıklı eğitim verilen bu okullarda Arapça ve Farsçanın yanında günümüzde modernleşme doğrultusunda bilimsel konular, matematik ve tarihin yanında bir de Batı dili öğretilmektedir. Temel düşünce köylerdeki aşırı düşüncelere sahip imamların yerini aydın din adam-larıyla ikame etmektir. İlk bakışta mantıklı gibi görünen bu iddia laik entelektüellerin katı muhalefetiyle karşılaşmıştır. Daha ziyade Atatürk-çü laikliğe inanan bu kesimler bu du-rumun Türkiye'de dinsel düşüncenin gelişimine zemin sunacağını düşünüyordu. Onlara göre cahil bir imamın yaratacağı etki tedricen yok olabileceken entelektüel din adamları toplumun üzerinde entelektüel bir baskı oluşturabileceklerdi.¹²

MUHALEFETİN İKİLEMİ

Siyasette belirleyici olan her iki partinin politikacıları konuyla ilgili çok az şey yapabilecek durumda olduk-ları için Türkiye'de entelektüellerin büyük bir kısmı gıdıştan endişele-niyor. Kaçınılmaz tartışmalar konuyu daha fazla kaynatıyor. Muhalefet, hükümeti irticacı cesaretlendirmekle suçluyor, Atatürk döneminde orta-

lıktan kaybolan birçok dini aktörün bu dönemde yeniden görünürlük kazanması da bir gerçektir. Öte taraftan, Atatürk ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olan CHP bir sonraki seçimde oy kaybetmekten korktuğu için din-sel canlanmaya kolayca muhalefet edemeyecektir.

Türkiye bir demokrasi ülkesi ve in-sanlar daha fazla din istiyor, ancak Atatürk insanlara liderlik ederken

günümüzde insanlar liderlere yön vermeye başladı. Aynı zamanda re-formların hiçbir temel niteliği be-nimsenmiyor. Muhtemelen, Demok-rat Parti'de sınırlı sayıda olan birkaç aşırı uçtaki aktör Atatürk devrimleri-nin yok edilmesini istiyor. Tarikatla-rı yasal hale getirmek için resmi bir girişim yok ve Hükümet son zaman-larda Nurcuların faaliyetleriyle başa çıkmak için ciddi önlemler alıyor. Ancak buna rağmen hiç kimsenin Atatürk'ü övmek dışında bir icraatta bulunmaması bu faaliyetlerin havada kaldığını gösteriyor

ATATÜRK NE SÖYLEDİ?

Atatürk laikliği ne anlama geliyordu? Sadece kilise ile devletin birbirinden ayrılması mıydı yoksa bundan öte bir anlamı mı vardı? Dinin reaksi-yon göstermesi diğer devrimlerde de gözlenen bir durum muydu? Son günlerde Atatürk'ün dine karşı ol-madığı söylemi bir moda halini al-

Bahadır Dülger
(1911-1968)

Vatan
29 Şubat 1960

Zafer Gazetesi Yazı İşleri Müdürlüğüne Gazetenizin 27 Şubası

1960 tarihli sayısında intişar etmiş olan ve «Demokrat Parti Türkiye'de Vıcdan Hürriyetinin Bekçisidir» başlıklı makalenizin şahsına taallük eden kısımlarının da pek fazla mübalağalı olduğuna işaret etmek isterim. Bir İngiliz gazetesinin basıt bir muhabiri olarak Türk Milletini tanassur etirmeğe salahiyyetimin olmadığı ve böyle zor bir işi ifa için gerekli vasıfları haız olam bile böyle bir arzuya sahip olmadığım aşıkardı.

Yazarın, bir komünist ajanı olmam ihtimalini telkin eden satırlarına gelince, bu komünist olmayan her hangi bir memlekette olduğı gibi Türkiye'de de suç addedilen bir beyandır. Bu bakımdan bu sözlerin geri alınmasını rica ederim. Zira ben, bir komünist ajanı değilim ve hiç bir zaman komünist partisi ile her hangi bir alakam mevcut olmamıştır.

Aynı şekilde «kendini bilmez bir muhalefetin yardımcılığında ve yardıakılığında kuvvet» aldığım yolundaki iddia da hakikata aykırıdır. Tamamen müstakil ve mümkün olduğu kadar bitaraf bir şekilde çalışan bir gazeteciğim. Muhalefet mensuplarından gördüğüm yardım, yabancı bir memleket hadiseleri hakkında objektif haberler vermeğe çalışan, her hangi bir gazetecinin normal olarak göreceğı yardımdan farksızdır ve aynı mahiyetteki yardımları iktidar partisi mensuplarından da görmekteyim. Filhakika gazetem ve şahsım hakkında hakikate uymayan beyanlarını yazılmasına sebep olan makalemi hazırlamak için hem hükümet ve hem de muhalefet mensuplarından aldığım bilgilerden faydalandım; ve makalemden varidigim neticeler mezkur kaynaklardan aldığım bilgilerden e-dindiğim şahsi kanaatlardan ibarettir.

Saygılarımla,
David Hotham
London Times Ankara Muhabiri

ye ile ilgili yer verilen yorumlardan dolayı eleştirirken basvırdığı yöntem diplomatik çevreleri de harekete geçirmiştir. İngiltere'de uygulanacak laiklik ve din politikasını ele alarak yazısına başlayan Dölger, Times'ın İngiltere'nin yarı resmi yayın organı olduğunu iddia etmiştir. İngiltere'nin Anglikan Kilisesi'nin başı sayılan krallarına kilisede taç giydirildiğı bir memleket olduğuna yer verilen yazıda Anglikan Kilisesi'nin başında bulunan Canterbury Başpiskoposu'nun aynı zamanda İngiltere'nin Kral'dan sonraki en nüfuzlu şahsiyeti olduğu iddia edilmiştir. Bu ifadelerden sonra; «İngiltere'nin amme hayatında bu derecelere varmakta olan din nüfuzu, içtimai hayatta, İngiliz vatandaşının bütün hayatına istikamet veren bir ehemmiyet kazanır. İngiliz üniversiteleri dini vazifelerini hala titizlikle yapmakta devam eden birkaç kilisenin etrafına toplanmış bir çeşit mütekâmil medreselerden ibarettir. Sofraya oturan her İngiliz kendine makbul sayılan bir duayı okumadan

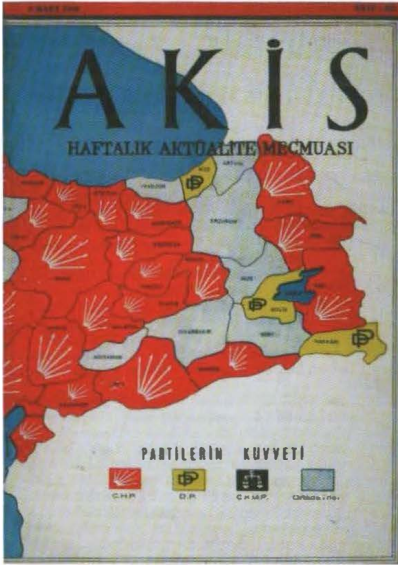
ekmeğe elini uzatmaz. İkinci Dünya Harbi'nde zaferi kazanmak için başta kral olmak üzere bütün İngiltere'nin kiliselerinde dize geldiği unutulmuş değıldir» cümlelerine yer verilmiş ve «Kendileri için bu kadar makbul ve muteber olan vicdani inanışları Türkler için makbul ve muteber saymamaları için ne sebep var?» sorusu sorulmuştur. Dölger'in değındiğı bir diğer husus da İngiltere'nin eski dönemlerde dünya milletleri karşısında kâh velayet ve vesayet haklarının artık söz konusu olamayacağıydı. Zira bugünkü Türkiye'nin düveli muazzamanın her türlü emirlerine mukadını Osmanlı İmparatorluğu olmadığını ifade etmiş ve Hotham için de ağır ifadeler kullanmıştır. «Kimdir bu adam?» sözüyle yazısına devam eden Dölger; «Düvel-i muazzamanın memleketimize gönderdiği geniş salahiyyetli bir müfettiş-i umumi mi? Türk milletinin din duygularını gevşetmeye ve onu tanassur etmeye zorlamakta vazifeli bir misyoner bağı mı? Yoksa manevi

kuvvetlerimizi kökünden sarımsak suretiyle bir komünist iltisasına zemin hazırlayan bir ajan mı? Ona Türk milletinin vıcdan hürriyetini tehdit etmek ve inandıklarına inandığı gibi başlanmak hakkından mahrum etmek salahiyyetini kim vermiş?» sorularını sormuştur. Times'ın hedef tahtasına oturtulduğu ve CHP'nin de eleştirilerden nasibini aldığı bu yazıda Dölger, Halk Partisi'nin Türkiye'yi arzu ve iradelelerinin esiri görmek isteyen yabancılar için yeni mücadele malzemesi hazırlamakla itham etmiştir.¹⁸

Hotham olayı, Türkiye'de yayın yapan önde gelen gazetelere de yansımıştır. Vatan gazetesinde konuya değınen Ahmet Emin Yalman, *Din Davasında Doğru Yol* başlığıyla bir yazı yayımlamıştır. Times'taki yazıdan değıniş bir alıntı yapan Yalman, «... dinin politikaya karıştırılmasının geriliğ ve iktisadi yol açacağı hakkında hür dünyadaki dostlarımız arasında hüküm süren endişeler çok ye-

David Hotham'ın Zafer gazetesinde sansürlenerek yayımlanan tezkir metni

Zafer, 2 Mart 1960

**"Bir Mülakat:
London Times
Türkiye'de"**

Akıs, Cilt XVII,
Sayı 293, (Yıl 6)
9 Mart 1960

rindedir. Siyasi partilerimizin din bahsinde birbirlerini halka dine alakasız diye gösterme ve bu rey avına çıkmaya çalışmaları, din hesabına da cidden çok zararlı ve tehlikelidir. Böyle istidatlar temelli şekilde önlenmezse Türkiye'de ikilik ve anlaşmazlık son derecelere varabilir ve cemiyetin ahengini ve bek kudretini tehdit edebilir". Şeklindeki cümlelerle tartışmaya dâhil olmuştur.

Yalman'ın yazısının dikkat çeken yönü, iktidar ve muhalefet partilerinin liderleri arasında son günlerde cereyan eden laiklik tartışmalarına vurgu yapmasıydı. Açıkça anlaşılıyor ki, Hotham'ın Türkiye'deki siyasal konjonktüre son derece uygun bir içerikte kaleme aldığı yazı, muhalif basının dikkatini çekmiştir. Times'taki yazı dolayısıyla konu hakkındaki görüşlerini açıklayan Yalman, Diyanet İşleri Başkanlığının ıslaha muhtaç olduğu ve laik Türkiye'de böyle bir makamı muhafaza etmenin ancak taassuba karşı bir baraj kurmaktan ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Devlet Bakanı İzzet Akçal'ın Diyanet İşleri Reisliği vazifesine nezaret etmesinin ümit verici olduğuna değinen Yalman, Diyanet İşleri bütçesinin konuşulması esna-

sında söz alan Akçal'ın Demokrat Parti programının laiklik hakkındaki maddesini okuyarak zararlı gidişlerin önleneyeceği, cahil kimselere din hocalığı payesinin verilmeyeceği ve vatandaşları gallece düşürmelerine izin verilmeyeceği yönündeki konuşmasını da olumlamıştır.¹⁹

Konuya alaylı bir şekilde yaklaşan Kim dergisi ise Zafer gazetesinde Times'ı eleştiren Bahadır Dülger'i "zoraki mizahçı" lakabıyla anmıştır. Times'ın ciddiyet ve doğruluğu ile yalnız Türkiye'de değil bütün dünyada şöhret yapmış bir gazete olarak tanıtıldığı imzasız yazıda, Hotham'ın kendisinden önce bu görevi yürüten Mavrudesten sonra 1958'de Türkiye'ye geldiği ve gazetecilikle tarafsızlık prensibini meslek hayatının baş düsturu olarak kabul ettiği ifade edilmiştir. Hotham'ın bu yönüne rağmen, Zafer gazetesinin "50 başyazar" Dülger tarafından tarafsızlıkla suçlanması eleştiri konusu yapılmış ve bu nedenle Zafer gazetesinin ünlü mizah dergisi Akbaba ile yarıştığı belirtilmiştir.²⁰ Öte yandan Times gazetesi de okuyucularını konu ile ilgili bilgilendirmek için Hotham'ın yazısından dolayı aktarmış Zafer gazetesinde çıkan yazıdan pasajlar ve bu yazıda Times'ın İngiltere devletinin yarı resmi gazetesi şeklinde lanse edildiğine yer verilerek bu yaklaşımı eleştirmiştir.²¹

Bu konu çok geçmeden resmi elçilik yetkililerinin de üzerinde durdukları bir mesele haline almıştır. İngiliz yetkililer bu sorunun diplomatik bir krize dönüşmemesi için gerekli önlemleri alma yoluna gitmişlerdir. İngiltere'nin Ankara'daki Büyükelçisi Sir B. Burros, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği telgrafta konuya yer vererek, Times'ın resmi tavsiyeler ve niyetlerle gerekli mercilere başvurup basın kanununa göre Zafer'in bir düzeltme yayımlaması için bu çirkin içeriğin yanlışlığını ifşa edeceğini aktarmıştır. Öte yandan görüştükleri Türk yetkililere Zafer gazetesinde yer alan yazıda Majestelerinin hükümetine karşı saldırgan bir dil kullanılarak aşırıya gidildiği şeklinde tepki verilmiştir.²² Elçilik yetkilisine göre,

Times'daki makale, Türkiye'de aşırı derecede hassas bir politik meseleydi. Konunun önemi şuradan kaynaklanmaktaydı ki muhalefet, iktidarı suçladığı konularda yaslanacak bir mesnet olarak bu habere sıkı sıkıya sarıldı. Ve bundan dolayı Zafer gazetesi muhalefetin bunu mevzubahis etmesinden önce davranarak ön almak gayretiyle bu tepkiyi vermiştir.²³

Dışişleri Bakanlığından bu yazıya gönderilen cevapta ise resmi bir protesto yapmanın gereksizliği üzerinde durularak Türk Dışişleri Bakanlığına bu konudan dolayı duyulan rahatsızlığın bildirilmesi istenmiştir.²⁴ Bunun üzerine, konu ile ilgili İngiliz tarafının duyduğu rahatsızlık Türk yetkililer aracılığıyla Dışişleri Bakanlığına Fatin Rüştü Zorlu'ya iletilmiştir. Ankara'daki elçilikten verilen bilgiye göre Times muhabiri Hotham, cumhuriyet savcısının da yardımıyla Zafer'e bir tekzip yazısı göndermiştir. Tekzip metninde kendisinin tarafsız bir gazeteci olduğuna yer veren Hotham, Times'ın resmi temsilcisi olmadığı gerekçesiyle bu gazetenin İngiltere'nin yarı resmi yayın organı olmadığına ilişkin görüşünü ise metne koyduramamıştır. Öte yandan, İngiltere Büyükelçisi Sir B. Burrows, Türk yetkililerden alınan sözlü özür kabul edilmesini gerektiğini iletilmiştir.²⁵ Zira Halefoğlu'nun konu ile ilgili bilgilendirdiği Zorlu Zafer'deki yazıyı çok çirkin ve sınır bozucu olarak değerlendirmiştir. Halefoğlu'na göre, Times'taki sert yazıya bir cevap yayınlanması istediği. Türk yetkililer tarafından Zafer gazetesi yönetimine iletilmiş, ancak Dülger limitleri aşmıştır.²⁶

İngiliz diplomatlara göre, durumun bu noktaya gelmesinde Hotham'ın da bir dereceye kadar sorumluluğu vardı. Çünkü Hotham kızgın bir ruh haliyle hükümetten ziyade muhalefete meyilli bir imaj yaratmıştır. Gerçek şu ki, Hotham söz konusu makaleyi hazırlamak için dini meselelerde görüşmek amacıyla ilgili bakanlardan beş kez randevu istemesine rağmen başarılı olamamıştır. Bu nedenle Halefoğlu, hükümet üyelerinin bundan sonra daha hassas olacaklarını bil-

dirmiştir.⁷ Bu arada Zafer gazetesi-
nin 2 Mart'ta çıkan nüshasında tekzip
metni yayımlanmış ve Hotham'ın şu
ifadelerine yer verilmiştir: "Bir İnşai
gazetesinin basit bir muhabiri
olarak Türk milletini tanıması et-
meğe salahiyetim olmadığı ve böy-
le zor bir işi iha için gerekli vası-
taları haiz olsam bile böyle bir ar-
zuya sahip olmadığım aşikardır."⁸

Tekzip metninin yayımlanması ve
Zorlu'nun olumlu tepkisi ile durum
düzelme aşamasına girmektey-
ken sürpriz gelişmeler yaşanmıştır.
Hotham'ın sıkı bir iktidar karşıtı olan
Akis dergisine verdiği demeç, orta-
mı yeniden germiştir. Röportajdan
önce, olayın kısaca anlatıldığı giriş
yazısında Zafer gazetesi yoğun bir
şekilde eleştirilmiş ve cumhuriyet
savcısının tekzip metnini kuşa çevir-
diği ifade edilmiştir.

Genel olarak tarafsız bir gazeteci
olduğunu beyan eden Hotham, bu
röportajda savcının tekzip metnini
kısaltmasını eleştirmiş ve ilk başlığı
"London Times, İngiliz Hükümetinin
yarı-resmi Organi değildir" şeklin-
de olan metnin değiştirildiğinden
yakınmıştır.⁹ Bu konuda ileri gittiği
için Hotham'ı eleştiren Büyükelçi
Burrows, Hotham'ın oyuna getiril-
diğini aktarmıştır. Akis muhabiriyle
konuştuğunu söyleyen Hotham, ken-
disinin onayı olmadan hiçbir yayın
yapmaması gerektiği konusunda
Akis muhabirini uyarmasına rağmen,
kendisi söyledikleri bir iki cümleyi
bulmayan uzun bir haber yayımlan-
dığı için kızgınlığını ifade etmiştir.
Ancak buna rağmen hükümet çev-

releri bir tepki vermemişlerdir.¹⁰ Bu
sıralarda yaşanan bir diğer ilginç
gelişme de hükümete yakın yayın
yapan Köylü gazetesinde yer alan
bir diyalog metniyle ilgiliydi. Zafer
gazetesinin matbaasında yayınlanıp
DP tarafından köylere dağıtılan Köy-
lülük gazetesinde ilginç bir bölüm yer
alıyordu. İleri gelen iki köylü ara-
sında gerçekleşen mizansenin içeren
hayali görselde köylülerden biri, *The
Times*'in Türklerin dini pratiklerini
hedef alan adı haberi ve Dülger'in
İslam'ı bu saldırılara karşı koruyan
cesur karşı hamlesi konu edilmiş-
tir. Dışişleri yetkilisi Halefoğlu, alt
düzeydeki basın departmanı üze-
rindeki etkinin geciktirildiğini ve muh-
temelen bu gazetede haberin geri
adımaların atılmasından daha erken
bir tarihte yapıldığını ileri sürmü-
ştür. Burrows'a göre ise bu açıklama
elbette bir anlamda yeterliydi, an-
cak hükümetin bu konuyu iç siyaset
malzemesi olarak kullanmış olabile-
ceği de olasıydı. Öte yandan Köylü
gazetesinin kıyıda köşede kalmış bir
gazete olmasından dolayı İngiltere
Dışişleri yetkililerinin bu gelişmeden
haberdar olamayacağı da düşünül-
müş olabildi. ¹¹ Konuyla ilgili geli-
şmeler bu şekilde yaşanırken *Times*
gazetesi daha sonra hükümetin ve
Menderes'in şehir plancılığı ve imar
faaliyetleri ile ilgili başarılı çalışma-
larını daha çok Zafer gazetesinden
alıntılar yaparak haberleştirmiştir.
Bu durum Hotham ile hükümet çev-
releri arasındaki kızgınlık durumunu
yumuşatıcı etki yaratmış ve David
Hotham 1965 yılında son bulacak
olan Türkiye'deki muhabirlik görevi-
ne devam etmiştir.

SONUÇ

1950'li yıllar Türkiye'de birçok açıdan
kayda değer gelişmelerin yaşandığı
bir dönem olmuştur. Bu dönem, günümüz
açısından önemli kılan husus ise hiç kuşkusuz siyasal hayatta
merkez sağ çizgisinin dayandığı tem-
mel argümanların söz konusu siyasal
süreçte olgunlaşmış olmasidir. Dönemin siyasal iktidarını elinde
bulunduran Demokrat Parti, geniş
toplum kesimleri ile başarılı bir siyasal
iletişim örneği sergilemiş ve tek
parti dönemi boyunca geri plana itilen
dini hassasiyetler DP'nin siyasal
söyleminde kendine yer bulmuştur.
14 Mayıs 1950 seçimleriyle yönetime
geçen DP'li siyasetçilerin ilk iş olarak
ezanın Arapça aslına göre okunma-
sına ilişkin yasal düzenlemeye git-
meleri ve çeşitli dini gruplar üzerin-
deki politik baskıyı azaltmaları gibi
pratikler DP'nin uzun yıllar boyun-
ca muhafazakâr bir siyasal hareket
olduğu yönündeki toplumsal algıyı
beslemiştir. Bu açıdan bakıldığında,
David Hotham'ın 27 Mayıs Darbesi'ne
gidilen süreçte *London Times* için
kaleme aldığı yazıda dile getirdiği
görüşler, DP'nin söz konusu yönünü
vurgulayan önemli bilgiler içermek-
teydi. Bu yazının yayımlanmasının
ardından DP'li siyasetçilerin ve iktidara
yakın medyanın ortaya koymuş
olduğu karşı tepki, genel anlamda
yabancı basında yer bulan iddialara
karşı bir refleks niteliği taşımasının
yanında DP'nin söz konusu iddialar
karşısındaki konumlanışı hakkında
da bir fikir vermektedir.

RESUL BARAĞÖZÜ

ŞİRT ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

DİPNOTLAR

1. Anıl Varel, "Ezilli Yıllarda Muhalefet: Hükümetin Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanışı", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, (c. 6), (Der.) Mete Kaan Kayaar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.228.
2. Sinan Yıldırım, "Yatan Cephesi, Demokrat Parti'nin Politik Meşruiyet Krizi ve Toplumsal Muhalefetin Kuvvetli Alınması", *Türkiye'de Sosyal Muhalefet*, (c. 6), (Der.) Aytekin Kömüç, Bengi Yayınları, İstanbul, 2008, s.174.
3. Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokratik Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.284.
4. Hilmi Topuz, *II. Mahmut'un Halkı İçine Türk Basını Tarih*, Remiz Kitabevi, İstanbul, 2003, s.205.
5. Orhan Kolşan, *Özamların İlan 2. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s.124.
6. David Hotham, *Türkiye / II. Cumhuriyet* Yayınları, Ankara, Ekim, 2000.

7. Hayrullah Mahmud, "Türkiye Beni Şayrımıyor", *Sabah*, 8 Haziran 2002.
8. Hasan Pıdır, "Eğor David Hotham Bugunleri Görseldir", *Milyet*, 27 Şubat 2003.
9. Hotham, a.g.e., s.29.
10. Hotham, a.g.e., s.33.
11. David Hotham, "Turks Turn Again to Religion", *The Times*, February 23, 1960.
12. David Hotham, "Turks Turn Again to Religion", *The Times*, February 23, 1960.
13. David Hotham, "Turks Turn Again to Religion", *The Times*, February 23, 1960.
14. Zafer, 17 Ocak 1960.
15. Zafer, 17 Ocak 1960.
16. Zafer, 22 Ocak 1960.
17. British National Archive, (NA), Foreign Office (FO), 371/153087, British Embassy, Ankara, March 13, 1960.
18. Bahadır Dülger, "Demokrat Parti Türkiye'de Vicdan Hürriyetinin Bekçisidir", *Zafer*, 27 Şubat 1960.
19. Ahmed Emin Yalman, "Din Davasında Doğru Yol", *Varan*, 29 Şubat 1960.
20. *Kim*, Sayı 89, 2 Mart 1960.

21. *The Times*, February 29, 1960.
22. FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) from Ankara to Foreign Office, March 1, 1960.
23. FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) from Ankara to Foreign Office, March 1, 1960.
24. FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) from Ankara to Foreign Office, March 2, 1960.
25. FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) from Ankara to Foreign Office, March 2, 1960.
26. FO, 371/153087, (E.J.W. Barnes) from Foreign Office to (Sir B. Burrows) Ankara, March 4, 1960.
27. FO, 371/153087, (E.J.W. Barnes) from Foreign Office to (Sir B. Burrows) Ankara, March 4, 1960.
28. *Zafer*, 27 Şubat 1960.
29. "Bir Mülakat: London Times Türkiye'de", *Akis*, Cilt XVII, Sayı 293, (Yıl 6), 9 Mart 1960.
30. FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) British Embassy, Ankara, April 7, 1960.
31. FO, 371/153087, (Sir B. Burrows) from Ankara to (R.F.G. Sarell) Foreign Office, March 10, 1960.

SEYAHATNÂME'DEKİ SİYASETNAME: EVLİYÂ ÇELEBİ'NİN "ALTIN POST" (GOLDEN VLIES) FİĞÜRÜ ÜZERİNE EKFRASTİK YORUMU*

NURAN TEZCAN

Jaklaşık 40 yıllık seyahat hayatında paşaların maiyetinde ulaklık ve musahiplik yapmış olan Evliyâ, özellikle devlet hayatındaki siyasi ilişkileri doğrudan görme, gözlemleme olanağı bulmuştur. Bu açıdan Seyahatnâme şehir monografilerinden ayrıştırıldığında, zengin bir yaşantı-anlatılar katmanıyla karşımıza çıkar. Evliyâ'nın özgün kurmaca teknikleriyle hikayeleştiirdiğı yaşantı-anlatıları, yalnız zengin bir sosyo-kültürel malzeme ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda insanlara hayatın içinden "ayna" tutar.

Seyahatnâme, kendi çağının edebiyat anlayışıyla baktığımızda yalnız seyahatname olarak değil aynı zamanda Arap-Fars kökenli *adab* edebiyatının da mükemmel bir örneği olarak karşımıza çıkar. İslam edebiyatının normlarını belirleyen *adab*'ın temel ölçütü "bilgi verme, öğretici ve eğlendirici" değildir. Bu açıdan *Seyahatnâme*, şehir, coğrafya ve tarih bilgileriyle bilgi verme işlevini yerine getirir. Evliyâ, başından geçen olayları ya da duyduklarını, gördüklerini kendi algı ve mantık eksenine oturtarak ders çıkarılacak şekilde hikayeleştirir. Mizahi bir dil ve anlatımla akıcı üslup yaratır. Bunlar eserin genel yapısı ve anlatım özellikleridir.

Seyahatnâme bir seyahat eseri olduğu için şehir monografileri, tarih ve coğrafya bilgileri öne çıkar. Fakat şehir monografileri, tarih ve coğrafya bilgileri eserin görünen yüzüdür. Eser, şehir monografilerinden ayrıştırıldığında, zengin bir yaşantı-anlatılar katmanıyla karşımıza çıkar. Evliyâ'nın özgün kurmaca teknikleriyle hikayeleştiirdiğı bu yaşantı-anlatıları, yalnız zengin bir sosyo-kül-

türel malzeme ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda insanlara hayatın içinden "ayna" tutar. Bu metin alanı şimdiye değin daha çok sosyo-kültürel veriler, hikaye anlatıcılığı olarak dikkati çekmiş; hayatın içinden gerçekleri gösterme, düşündürme, öğretme amacı üzerinde durulmamıştır. Bu açıdan *Seyahatnâme* araştırmalarının daha çok başında olduğumuzu düşünüyorum.

Evliyâ, hikayeleştiirdiğı yaşantılarda kimi zaman kendi çağının kaderci anlayışını ya da ön yargılarını aşamayan sonuçlar üretir. Böyle olmakla birlikte geniş bir coğrafyada gezmiş olan Evliyâ değişik toplumlar, değişik hayatlar tanımış; değişik değer yargıları ile karşılaşmıştır. Dolayısıyla kendi kalıplarının dışına çıkmış bir kişilik kazanmıştır. Bu kişiliğı, onu "öteki"nin gerçeğinin kabul eden, "öteki"yle empati yapan, dinî değerlere rağmen dünyevi değerleri gören, siyasi ve toplumsal ilişkilerdeki insan zaafalarını gösteren bir farkındalık yaratmaya götürmüştür.

Jaklaşık 40 yıllık seyahat hayatında paşaların maiyetinde ulaklık ve mu-

sahiplik yapmış olan Evliyâ, devlet hayatındaki siyasi ilişkileri doğrudan görme, gözlemleme olanağı bulmuştur. Devletin ve patronlarının sadık bir görevlisi olmakla birlikte olayların iç yüzündeki çıkarıcılıkları, haksızlıkları ve acımasızlıkları doğrudan görüp gözlemlemiştir. Evliyâ'yı saraya alan IV. Murad'ın musahibi olmasına rağmen onun kan dökücülüğünü yazmaktan çekinmemiştir. Onu, her gün adam öldürten "kassâbağı" olarak niteler: "*kesret-i hûnîrlükden* [kan dökücülükten] *ve hunhâr* [kan içici] *olup her gün âdem katli eyle-diğinden kassâbağı*... (I. 72b)

Evliyâ Çelebi, İbşir Paşa sadrazamlığa getirildiğinde, patronu olan Melek Ahmed Paşa'nın ona verdiği nasihatlerin tanığı olur. Bu nasihatler aynı zamanda "ideal bir Osmanlı sadrazamı"nın ölçütlerini verir. Evliyâ'ya göre "deneyimli, yüksek şahsiyetli, devlete sadık ve dürüst kişiliğı sahip olan Melek Ahmed Paşa'nın nasihatleri şöyledir: 1) En başta böyle yüksek bir görevi kabul eden bir kişi, etrafındaki kalitesiz "eğkır" güruhu adamları"nı uzaklaştırmalıdır. 2) Herkesle iyi ilişkiler

kurmaldır. Çalıştığı kişilerin gönlünü alan yüksek karakterli, olgun bir devlet adamı olmalıdır. 3) Devlet işlerinde birçok kademede sayısız vezir bulunmaktadır. Bu kadar çok sayıda vezire gerek yoktur, bunları makul bir sayıya indirmelidir. Melek Ahmed Paşa kendisinin 16 aylık sadrazamlığı sırasında herkesin karşısına vezir olarak çıktığını, bunlarla ne kadar gereksiz yere uğraştığını dile getirir (III. 179b-180a). Melek Ahmed Paşa kendinden sonra vezir olan Siyavuş Paşa'nın da kendi maddi çıkarı için vezir statüsündeki birçok görevliyi nasıl acımasızca öldürttüğünü yanlış bir davranış örneği olarak gösterir. "İktidar hırsı"yla insan öldürtmenin doğru olmadığını, nitekim Siyavuş Paşa'nın iktidar hırsının sonunda kendi sadrazamlığını kaybetmesine sebep olduğunu somut bir örnek olarak gösterir: "Kimseyi katletme" nasihatini özellikle vurgular (III. 180a). "Erdemli devlet adamlığının hedefi fetih yapmaktır" diyerek Akdeniz'de kaleler ve adalar fethedip nam sahibi olmasını önerir (III. 180a).'

Evliyâ, çok değer verdiği patronu Melek Ahmed Paşa'nın karakterini "mükemmel bir devlet adamı" modeli olarak görür. Bu karakterin birinci özelliği para işlerindeki dürüstlüğüdür. Örneğin Bitlis'te, Abdal Han'ın devlete başkaldırmasından sonra Van valisi olan Melek Ahmed Paşa, onun mallarına devlet adına el koyar ve açık artırma ile satar. Bu mal satışında kanuna riayet eder, satışın kalem kalem hesabını verir (IV. 279b). Evliyâ onun devlet adamı kişiliğini "yüksek karakterli" (âli-nijâd) olarak niteler (IV. 270a). Melek Ahmed Paşa, isyancı Abdal Han'ı saklayan ve onunla birlikte devlete isyan eden kale komutanı ile askerlerini ölümle cezalandırır (IV.280a). Ancak Van ağaları Melek Ahmed Paşa'yı bu ceza uygulamasından vazgeçirir. Seyahat hayatı boyunca birçok idam cezası uygulamalarına şahit olan Evliyâ, öldürülme sahnelerini büyük acıma ve isyan duygularıyla tasvir eder. Bu durumlarda Evliyâ, *Seyahatnâme*'nin birçok yerinde hizmetinde olduğu paşaları bu uygulamadan vazgeçirdiğini, yüzlerce insanı ölüm cezasından

Viyana Kralı
I. Leopold

wikipediacom

kurtardığını anlatır. Örneğin, Bitlis Kalesi'nin Abdal Han'ın adamlarının elinden alınmasından sonra ölümle cezalandırılan yüzlerce insanı, Melek Ahmet Paşa'yı ikna ederek ölümden kurtarır (IV.270a-272b). Bu kadar insanın öldürülmesi gerçeğini değiştiremediği için büyük bir çaresizlik ve acıma duygusu içindedir ve insanlığın bu yanlışını kabul etmekten başka çaresi yoktur: "bu dünya böyle kurulmuştur, insanoglu ta en baştan beri böyle acımasızca öldürülmektedir." der (... bu dünya bir hay u huş ile kurulmuş dünyâ olup benî âdem böyle ezelden beru kınlağelmıştır. IV. 272b)

Bunlar *Seyahatnâme*'deki bu tür anlatılardan sadece bir iki örnektir. Gözlemleri, onu doğrudan siyasi eleştiri yapamayan bir Orta Çağ insanı olarak "ideal hükümdar" arayışına götürmüştür. Nitekim 1665'te (Zilkade 1074/Mayıs-Haziran 1665) Kara Mehmet Paşa'nın elçilik heyetiyle gittiği Viyana'da Evliyâ, Viyana kralını yakından görme ve gözlemeleme olanağı

bulmuştur.' Evliyâ'nın bu heyette bulunduğu belgelerle de saptanmıştır. Karl Teply tarafından 1975'te yayımlanan Osmanlı elçilik heyeti listesinde II. sırada Evliyâ Efendi adıyla yer almaktadır.³ O zamanki Viyana kralı I. Leopold'dür (1640-1705).

Osmanlı Devletinin heyetinde yer alan Evliyâ, resmi görevli kişiliğiyle Leopold'u "çirkin yüzlü bir kafir" olarak olumsuz teşbihlerle tasvir eder (VII. 67a). Ona göre kral o kadar çirkindir ki görenler korkmasının diye onu araba ile gezdirirler:

Amma çâsârî nâ-çârın izaval-
lîl hüddâmları lûşakları her
ne kadar malûb ve pençe-i
mihri dirâhşân [parlak yüzlü
ise kralı bed-î'âlî dâl [dala-
lete sapmış kötü işli kral] ve ol
kâhîrî piçep(?) çar lkalîr piçi
kral ve nîrân-dân düzah-karâr
[cehennemlik] bed-nâm çâsar
inpirator [kötü adlı imparator
kral] ol kadar bed-çehre iken
lo kadar çirkin yüzlü iken! "Mil-

Altın post kolyesi ve arması

leti Mesîhiyye'nin güzîdesiym
[Hristiyanların seçkiniyim] deyü
gurrei devleti Nasârâ [Hristi-
yanların devlet başı] iken ol ka-
dar 'ube-likâ [korkunç yüzü]
ve kerihül'-vech [çirkin yüzü]
çehre-i gül-i biyâbân [gulya-
bani çehresi] misâldir kim bil-

Şapkası iri incilerle süslenmiş, kıya-
feti nakışlıdır: "Der-beyânı kıyâfeti
libâsî câsarî: bed-likâ [çirkin yüzü]
kralın kıyafetî Evvelâ başında sâ'ir
keşereler gibi siyâh Efkâtünîyye
şapkası var. Ba'zî zamân yine ol
cirmde yeşil ve kırmızı ve sarı ve
mâvî kepeden günâ-gün [çeşit çe-

bedâhe [ansızın] bu kralı benî
âdem ve gayri hayvânâtlar
görsê meshûr olmuş gibi büyü-
lenmiş gibî kralı görenler dir dir
ditreyüp dem-beste ve hayrân
kahlırlar [tutulup donup kalırlar].
Ol ecilden lbu sebebtlen kralı
hinto [latı arabal arabalar içre
pinhân edüp [gizleyip] deverân
u seyrân ve bâğ u gülîstân te-
herrücü etdirirler [gezdirirler].
(VII. 67a)

Fakat bu çirkin ve korkunç görünü-
şü "kafir" kral, bir hükümdar olarak asil
soylu, anlayışlı ve akıllı kişiliğe sa-
hiptir: Ammâ ol kadar necib ü reşid
ve tiz-şehm [soylu, olgun ve zeki] ve
müdrîk ve zi-'aklîdir kim [kavrayışlı
ve akıllıdır] ki! güyâ 'aklı Arastô'dur
[Aristo akıllıdır] ve cemî'i müşâvere
[danışma] ve turvîmlerde [devlet
toplantılarında] bunun sözünden
'akûlâne müşâvere sözü edememiş-
lerdir. (VII. 67a)

Bu hükümdar aynı zamanda halkını
seven, tedbirli ve yetenekli güçlü bir
kişiliğe sahiptir: Ve re 'âyâ-perver ve
bir müdebbir ve hünerver ekşerdir.
Ve açık sözlüdür: Lâkin sözünü dan
dan söyler bir bed kabâ âvâzlıdır.

Evliyâ ilgili gözlemlediği bu kra-
lın kıyafetini de dikkatle inceler.
Bu kıyafet tasvirinde önce şapkası-
nı anlatır: Siyah, ama yeşil, kırmızı
ve başka renkli şapkaları da vardır.

şil şapka geyer. ammâ üstünde
cevvâhirlî sorguç libâsalar vardır.
Ve şapka etrâfında şındıkdan iri
beyâz dürrî yetîm lîrîl [inciler var-
dır ve püskülleri cümle incüdür.]
(VII. 67a)

Üstündeki kıyafetin kumaş kalite-
sini beğenmez, kalitesiz sof/yünlü
kumaştandır. Çünkü sof kumaş Os-
manlıda daha kalitelidir. Fakat kralın
boynundaki beyaz dantel eşarp/şal
ile gömleğinin yakasındaki nakış-
lar dikkatini çeker: "Ve boşazında
beyâz dülbend makrameler sarılı-
dır. Ve gömleğinin iki karış yakası
bir güne [bir çeşit] çatma işleme
münakkâş yakadır kim güyâ sih-
ri i'câzdır [çok zarif bir nakıştır],
ammâ üstünde esbâbî ve rokîsâ
[üstlük] ve dolamâsî [kaftan] cümle
siyâh papasların geydikleri soğ-
dur kim beş akçe etmeyüp on akçe
deyüp artıranın üstünde kalır. Ve
kuşağı papas kuşağı gibi ipden
zunnârdır." (VII. 67a)

Osmanlı sultanlarındaki gibi parlak
ipek kumaştan kaftan olmayan bu
kıyafetin en çarpıcı eşyası ise boy-
nundaki "kırk kıratlık elmas kuzu
sureti'dir: Ammâ boşazında aslı
elmâdan bir kuzu sûreti var. kırk
kırât gelir. (VII. 67a)

Leopold'un tablolarında bu kolye
görülmemekle birlikte(?) Evliyâ'nın
verdiği bu tasvir tablodaki görünü

ile uyusmaktadır; buradan Evliyâ'nın
kralı bizzat gördüğünü anlıyoruz.
Çünkü Evliyâ'nın bahsettiği bu "el-
mâstan kuzu figürü" Avrupa'da 15.
yüzyılda kurulmuş olan Altın Post
Teşkilatı'nın (Golden Vlies Ördn)
armasıdır.⁴ Bir zincir kolyenin ucun-
da asılı olarak kullanılan bu madal-
ya (Golden Vlies Collane), 30 kişilik
teşkilatın bir üyesinin ölümünden
sonra yerine gelen üyesine kalır.⁵
I. Leopold 1654 yılında bu teşkilata
giren Avusturya'nın ilk Altın Post
Teşkilatı üyesidir. 1640-1705 yılların-
da yaşamış olan I. Leopold, ölen İs-
panya kralı II. Karlı'nı yerine 434. üye
olarak katılmıştır.⁶ Bu teşkilatın ar-
ması olan "altın post" (Golden Vlies),
altından bir koç postu olan mitolojik
bir figürdür. Yani elmas olmayıp
"altın"dandır. Evliyâ bunun ne kadar
kiymetli bir eşya olduğunu vurgula-
mak için dört ayak, baş ve boynuzla-
rıyla tam bir "kuzu" figürü oluşturan
çok büyük bir elmas parçası olduğu-
na dikkat çeker. Ancak Golden Vlies
teşkilatını bilmeyen Evliyâ, kralın
boynundaki bu figüre ekfrastik bir
yorum getirir: "Garâbet bunda kim
[şalışacak şey şu] kil üstad hakkâk [el-
mas ustası] bu elmâsî kuzu sûretine
eli ayağı ve başı ve boynuzları-
yla koyunca [oluşturuncaya kadar] ne
kadar büyük elmâs olmak ge-
rek kim bu mertebeye koyup kuzu
sûreti ola..." (VII. 67a)

Burada asıl dikkat çekici olan
Evliyâ'nın figürdeki "boynuzları"
vurgulamasına rağmen bunu "koç"
değil "kuzu" olarak yorumlamasıdır.
Viyanâ'da bulunduğu sırada her gün
kralla sohbetler yaptığı söylenen
Evliyâ, bu sohbetler sırasında bu ku-
zuyu dikkatle izleyip düşünmüştür:
"Hattâ bu hakir çâsâr huzûruna
kırk elli günde niçe yüz kerre va-
rup gâyet dikkat ile mezkur kuzuyu
temâşâ ederdim." (VII. 67a)

Evliyâ, Viyana yolculuğu anlatısında
"kırk elli gün kadar" Viyanâ'da kaldı-
ğını ve her gün kralla sohbet ettiğini
bildirir.⁷ Kralın kendisini çağırıp ken-
disiyle sohbet ettiğini, Evliyâ'nın bu
sohbet ortamından yararlanıp kral-
dan Batı Avrupa'ya gitmek için geçiş

belgesi (papınra) aldığını bildirir (VII.70b). Dolayısıyla bu sohbetleri sırasında kralı yakından gözlemlediği anlaşıyor. Ve kralın tüm kıyafetinin en gösterişli eşyası boynundaki bu göz kamaştırıcı kolye olduğunu vurgular: "Hakkâ ki kırk elli kırât gelir elmâs kuzudur kim boşazın-da sallanıp durur, esbâbı ihtîşâmı hemân budur gayri şeyi yokdur." (VII. 67a)

Özellikle kralın her zaman üstünde taşıması ve zaman zaman eline alıp bakması gözünden kaçmaz: "Güyâ hemân bir sıyâh roktalı papasdır kim her bâr boynundaki kuzuyu eline alıp nazar edüp yine koy-nuna kor." (VII. 67a) Bir kralın boynunda neden "kuzu" figürü olsun? Sonunda başpapasa sorup bilgi alır: "Bu hakîr bu kuzu elmâsı su'âl et-dikâle başpapas eyitdi kim..."

Evliyâ papasla gerçekten konuştu mu, bilemiyoruz. Ama ısrarla kuzu figürüne odaklanan Evliyâ, elindeki iktidar gücünü kontrolsüz bir şekilde kullanan ve haksız insan ölümlerine sebep olan sultanlar için bu "kuzu figürü"nü çok anlamlı ve ideal bir figür olarak bulmuştur. "kuzu" kelimesinin mecazi anlamı "yumuşak huylu, öfkeli olmayan"dır. Ve başpapasın ağzından Evliyâ, kendi yorumunu/ düşüncelerini dile getirir: "Hazreti İâd: Hazreti Allâh'ın yanında kuzu sıfatlı ve kuzu gibi halûk ve yavaş ve kuzu gibi meler ve enis ü münis kuzu sıfatlı olduğundan..." (VII. 67a)

Padişahların da, Allah karşısında "kuzu" gibi yumuşak huylu, sakın olması yani öfkeye kapılmaması gerektiğini söyler ve kralın her an eline alıp bakıp tekrar koynuna koyması "her türlü güce sahip olan kralın / sultanın kendisini kontrol altında tutacağı bir denetleme ihtiyacı" olarak yorumlar.

Evliyâ, İstanbul'da sultana ya da saraya yönelmediği eleştiriyi karşılıklı Viyana'da bir figürden bir mesaj çıkarmıştır. Ancak Evliyâ bu kolyenin kraldan krala geçtiğini de

bilmektedir. Bir kralın ölümünden sonra intikal yoluyla diğerine geçer. Evliyâ bu bilgiyi papasın ağzından "vezir mühürünün vezirden vezire geçmesi usulü ile paralelleştirir: "âi-zin pâdişâhlarınızın vezir mührü nice pâdişâhlarınıza dedelerinden kalmış ise bu kuzu tasviri elmâs dahi iki bin altı yüz yıldan berü çâsârîlara dedelerinden intikâl edüp..." (VII 67a).

Avrupa'da 1430'da bir süvari teşkilatı olarak kurulmuş olan Golden Vlies Orden "asalet ünvanlı" bir teşkilattır. Teşkilatın üyesi olan kralların (30 kral) sahip olduğu bu kolye bir imtiyaz göstergesidir. Goldenen Vlies kolyesi gerçekten göz kamaştırıcıdır ve bu kolyeye sahip olmak bir zenginlik, güç ve üstünlük ölçütüdür. Evliyâ da kralın bu kolyeye çok önem verdiği anlamıştır. Golden Vlies Orden, 1430 yılında kurulduğuna göre 1665 yılında teşkilat 235 yıllık geçmişe sahiptir. Evliyâ'nın verdiği 2600 sayısı doğru olmamakla birlikte, yaklaşık bir sayı olarak 260 yerine 2600 sayısını vererek teşkilatın eskiliğini vurgulamak amaçlı bir abartı yaptığı düşünülebilir. Ve Evliyâ, Avrupa krallarının bu elmasa sahip olduklarını vurgular: "Cihân pâdişâhları bu eşkâlde İbu şekîdel ve bu kıt'ada İparçadal böyle elmâsa mâlik olmuştur" (dediler)." Bu muhteşem "altın post" amblemlı kolyeye Avrupa

kralları sahiptir ve kimden kime geçtiği 20. yüzyıla kadar bilinmektedir."

Evliyâ, "kuzu figürü"nü bir kralın boynunda olmasının önemini kendi yorumuyla bir kez daha doğrulayarak vurgular: "Ve her bâr [her zaman] kral bu kuzuya nazar etmesirin aslı, kaçan kim [ne zaman kıl kral bir kimesneye gazab-âlud olsa löfkensel 'Pâdişâh'lar İâd: gibi kuzu olmak gerekdir' deyü kuzuya bakup celâli yazatır] deyü cevâb İverdil." (VII. 66a)

Krallar öfkeye kapılmamalıdır. Bunun için de boynundaki kuzuya bakıp İsa'nın yumuşak huynu hatırlayıp öfkesini gidermelidir. Sultanlar öfkeyle değil, "sağduyu" ile hareket etmelidir. Kuzu padişahın "iktidar gücü"nü kontrol mekanizmasıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Evliyâ'nın papasla gerçekten konuştuğunu bilemiyoruz, ama her halükarda kuzu figürünün eskiliği ve kralların dedesinden geçmesi geleneği gibi bilgiler, onun bir kaynak bilgisi aldığını gösteriyor. Böyle olmakla birlikte bu bilgiyi sultanlara nasihat amacıyla kurgulamıştır. Belki de aldığı bilgileri "nasihat" amaçlı yorumlamış, Osmanlı padişahlarına "mesaj vermek" için uygun bir fırsat yaratmıştır.

DİPNOTLAR

* Bu yazı, "Ein Fürstenspiegel in Seyha Insime: Interpretation des "Goldenen Vlieses" von Evliya Çelebi" başlığıyla "Türkologentag" - Hamburg, 14-17 September 2016'da biliri olarak sunulmuştur.

1. (Der beyânı vaz'ul nâsihatî âkâbeti- endiş-i Melek Ahmed Paşa için sonunu gören Melek Ahmed Paşanın nasihat ve tavsiyeleri beyanından, berâ-yî âkâli vezir Abaza İspir Paşa lakalı vezir -almışu için - Abaza İspir Paşa için) *İ Melek Paşa eyidi!* "Dünyâda ve âhirette meâşır olmak ladinin kalması" istersen bu Haleb'de getirdigin yüz bin kadar ekkiya ve eşvânın leğyanın! İğvâsına layırmasıñal uymayup bir kese İbr kimsesi! 'adâvet edüp [düşmanlık yapıp] malına ve emvâi lül erzâkına İmalına, mülküne ve rızkalı rama' edüp [İmamah edüp] kan eyleme İkan dökme! Ve herke ile hûsarı üflet edüp luyumu olup kuluş yap İkalp kazan! Bu karındağın dâiri al kım benin zamânı adâdeti medâsâzâmîñdañal on yedi vezir-i a'zam varid... niç-yüz vâzırâlık perese andeyleşir dercesinde! dâmdenler bi-zâr oluyduñ lusanmıñal, ammd nâzârı İmcebunî mudrâ e'zime luyum göstererek! on alı ay vezir'zâm olup halâs oldum İkarıñdım! Benden sonra Sıyâş Paşa karındağım vezir'e zâm olup eûmleden meñik olmağ! İpeşinden -daha çok- mîl sâhibi olmağ! İçün hazzı neğışün İnefs hazzı içün bu zikr olunan vâzır pâyesinde olanları, harîd e'fendâi vâlidei Kösem Vâlide'yi dâhi eûmle: kull edüp 'Hemâli İhûd cümle devlet bunı münhasır kaldı! İlm devlet bana kuldî! derken eli dörd günde ezimeñdüz! lummâdîl yerden, Cenâbi İzzetiden kenâvise Kızılarağası Dû Süleyman Ağa gibi bir zîr-i akur İkirin bir saldırgan!

etyle kendü-yi bir aile-i pehlivânı vurup İbr pehlivan sillesi vurup! Sıyâş Paşa dan mîñrâ alup Gürcü Mehemmed Paşa'ya verdi. İmdi benim birderim!... İmdi var kuvveti bâzıya getirüp İtoparlanıp / güçlenip bi-guraz İbarâs'ı! Kime anelere dini mûbin umûrânın İkin uğruna işlerin! au'â! ederek seninle etek dermeyân edüp 'İsana katılıp beren u bahren İkarada ve denizde! 'âketi derd-i mîsâlet İderya gibi askerler cem' edüp İtoparlayıp! Mîsâr yolları Venedük ve Malra küllân elinden tâtîr edüp İtemizleyip! Cezire-i Girid'i ve Cezire-i Mîsine'yi ve Cezire-i Malta'yi ve Cezire-i Korç'u ve Cezire-i İatindîli ve kal'âi Zadrâ'yi inqâdillâh cümle beren u bahren İkaradan ve denizden! İeth edüp İfâtîh-i Yemen Sîndân Paşa gibi ve Kîrîr Ali Paşa gibi ve Fâtîh-i Kıbrıs Kara Mustâfâ Paşa gibi nâm sâhibi olup İnkârâzı d-deverân İbediyyerî hâzır ile yâd olâsın" deyü İspir Paşa'ya (Melek Ahmed Paşa) bunın emadî niçe bi-nâ'z'ul nâsihatler edüp eydür İşleyir!...

2. Stathi, Pınolopi, "Greek Patriarchal Letter for Evliya Çelebi" Archivum Ottomanicum 23, 2005/2006, 263-268; Tezcan, Nuran "Evliya Çelebi'nin Belgesel İzi" "Papmisa Kızı" Toplumal Tarih (Mayıs) 2007 31-35.
3. Teçny, Karl, "Evliya Çelebi in Wien". Der Islam, Nr. 52, 1975, 125-131. Osmanlı heyeti nede bulunanların adlarını İveren bu belge için ayrıca bkz. Doğanumrun 400. Yılında Evliya Çelebi, N.Teçcan-S.Teçcan, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004 41.
4. Kreutzel Evliya'nın "eimes kuzu tasvir'i"ne, "Altın Post madalyasının nasıl görüldüğü hakkında kesin olmayan bilgilere dayanmaktadır" dipnotu ile dikkat çekmiştir. *Im Reiche des Goldenen Apfels*, 1957 253. Dipnot 3 (s. 163).
5. Altın Post Teşkilatı 1430 yılında Herzog Philip

- (III) Philip der Gue von Burgund tarafından 1430 yılında kurulmuştur. Avrupa'nın askeri, politik ve dini açıdan sınırlarını genişletmiş hâci seferleri sırasında manevi ve dünyevi sövalyeli olarak kurulmuştur. Nişan, güç, sembol olarak çok önemliydi. Sarayın gösterişini yansıtan bir hiyerarşiyi gösteriyordu. Toplumda özel bir değer ve ayrıcalık yaratıyordu. Dolaylı olarak Batının doğuya üstünlüğünün de sembolüydü. Bkz. Müller, Mathias F "Der Orden vom Goldenen Vlies und das Haus Habsburg im Heiligen Römischen Reich- Ein (Kultur) Geschichtlicher Rückblick". *Mitteilungen der Gesellschaft für Vergleichende Kunstforschung in Wien* 6/3, 2009, 1-21.
6. Internette (Orden vom Goldenen Vlies (http://de.wikipedia.org/wiki/Orden_vom_Goldenen_Vlies: Liste der Ritter des Ordens vom Goldenen Vlies) tüm teşkilat üyelerinin yer aldığı listesi 1. Leopold için verilen bilgi şöyledir: Liste der Ritter des Ordens vom Goldenen Vlies- 434. Leopold, 1654 Erzherzog von Österreich (1640-1705) goster Kaiser Leopold I, erster Grossmeister österreichischen Zweigs des Ordens als Erbe des Gutenund Oberhaupt der Familie nach dem Tod des spanischen Königs Karl II.
7. Bu gün (bu çeşit) mi drazalartımız (sorunlu durumlarımız) kral istinâd' edüp İlişim elci paşanın Karı Mehma Paşâ izniyle her bîr İher zaman kral hakiri İbeni huzûrunda dâvet edüp hakir dâhi bir raht i kehrîbâ (kehrîbâ yüksek sandalye) üzre oturup kral müadîthil olar çekilî olup niçe zâvân kral ile hûsarı üflet edik (İsobeletler entik (VII. 70b).
8. Bkz. Internet: Liste der Ritter des Ordens vom Goldenen Vlies (Altın Post Teşkilatı Sövalyelerinin Listesi).

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E SALGIN HASTALIKLAR VE KAMU SAĞLIĞI

Toplumlari en çok etkileyen unsurlardan olan salgın hastalıkları sosyal ve ekonomik tarih çalışmaları bağlamında ele almak, yeni bir yönetim olarak görülse de esasen bir mecburiyettir. Özellikle Sanayi ve Fransız devrimleri sonrası Avrupa'da dönüşen devlet yapısı ve bu dönüşümün bir nüvesi olan "sağlıklı vatandaş" düşüncesinin ortaya çıkması, kamu sağlığı uygulamalarının yaygınlaşma ve modernleşme sürecini de beraberinde getirmiştir. Bu sürecin bir parçası olarak devletin temel vazifesi sağlıklı vatandaşlar, işçiler ve askerler yetiştirmek olmuştur, bu durum devlet-toplum ilişkisinde karşılıklı çıkara dayalı bir denge kurulmasının ve gündelik hayatta hem kısa, hem de uzun vadeli bazı temel pratiklerin yer edinmesinin önünü açmıştır.

Elinizdeki kitap salgın hastalıklar ve kamu sağlığı uygulamalarını, çeşitli tarihsel dönemlerde devlet ve toplum perspektifinden inceleyen bir çalışmaları bütünüdür. İcerdiği yazılar, kamu sağlığı ve kenti sıhhiyestirme çabaları çerçevesinde mekân ve kurum ölünde bazı değerlendirmelerde bulunarak, imparatorluğun ve cumhuriyetin genel sağlık politikası hakkında fikir vermektedir. Bu çalışma, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan zaman diliminde devletin sağlıklı vatandaşlar yetiştirmek için tesis ettiği kurumları, bireylerin bu uğurda nasıl seferber edildiğini inceleyerek, devletin sağlık politikaları bağlamında zihniyet değişimini ele almakta; diğer taraftan ise toplumun belirleyiciliğine ve sağlık tarihinin ulusları ama özellikle dikkat çekerek, sınırların sadece devletleri birbirinden ayıran bir hattan ibaret olmadığını gözler önüne sermektedir.

Online Satış: <http://dukkani.tarihvakfi.org.tr/>

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: [0212] 522 0202 - Faks: [0212] 513 5400
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T [0312] 42405 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Zerrin İren Boynuvelik
Emine Önel Kurt
Bu resim ne anlatıyor?
Günlük Hayat

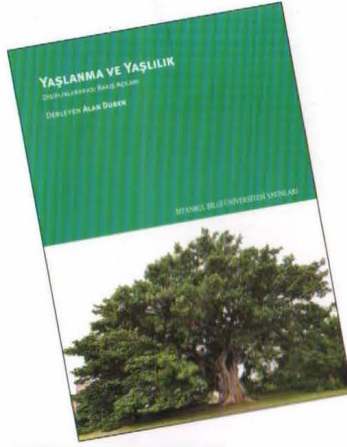

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ZERRİN İREN BOYNUVELİK, EMİNE ÖNEL KURT **BU RESİM NE ANLATIYOR? GÜNLÜK HAYAT**

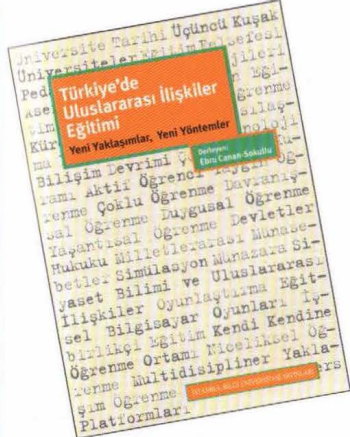
200 Sayfa, ISBN 978-605-399-527-2
"Bu resim ne anlatıyor?" serisinin üçüncü kitabında ağırlıklı olarak 17. ve 18. yüzyıldan olmak üzere 131 resim üzerinden ev içlerindeki sıradan hayatlar, mutfaklar, yemek ve yatak odaları, sokak satıcıları, pazar yerleri, çeşitli meslek insanları (avukatlar, müdriciler, tefeciler, doktorlar, simyacılar, terziiler), genelevler, eğlenceler (partiler, düğünler, konserler), resim koleksiyonları aktarılmıştır.

YAŞLANMA VE YAŞLILIK
Disiplinlerarası Bakış Açısı
Derleyen Alan Duben

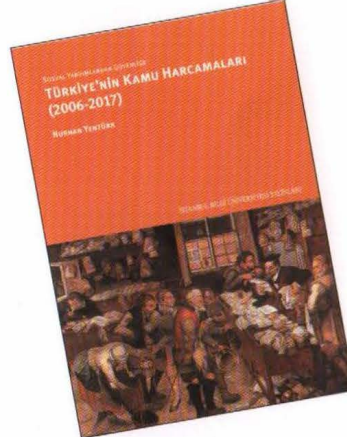
DERLEYEN: ALAN DUBEN **YAŞLANMA VE YAŞLILIK** **DISİPLİNLERARASI BAKIŞ AÇILARI**

208 Sayfa, ISBN 978-605-399-519-7
Alan Duben'in derlediği bu eserde nöroloji, psikoloji, demografik, sosyoloji, hukuk, ekonomi, medya çalışmaları, yeni teknolojiler ve sosyal politikalar perspektiflerinden, Türkiye ve dünyadan örneklerle yaşlılık ve yaşlanma ele alınıp irdelenmektedir ve soruların cevap aranmaktadır.

DERLEYEN: EBRU CANAN-SOKULLU **TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER EĞİTİMİ** **YENİ YAKLAŞIMLAR, YENİ YÖNTEMLER**

100 Sayfa, ISBN 978-605-399-526-5
Türkiye'de Uluslararası İlişkiler Eğitimi, disiplinli dünyada ve Türkiye'de gelişimini takip ederken, Üniversitenin tarihine, geçirdiğin dönüşüme dair kapsamlı bir inceleme sunuyor. Gündümüzde Üniversitelerin uluslararasılaşması, şube-kampus modelleri, uzaktan eğitimin yaygınlaşması gibi olguları akademisyenlerin deneyimleriyle birlikte aktaran makaleler, Uluslararası İlişkiler eğitiminin yanı sıra yükseköğretimde eğitimin dinamiklerini inceliyor.

NURHAN YENTÜRK **SOSYAL YARDIMLARDAN GÜVENLİĞE** **TÜRKİYE'NİN KAMU HARCAMALARI (2006-2017)**

260 Sayfa, ISBN 978-605-399-384-1
Bu kitap, 2009 yılından itibaren çeşitli yıllarda İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Toplum Çalışmaları Merkezi'nin bünyesinde yer alan STK Eğitim ve Araştırma Birimi tarafından yayımlanan kamu harcamalarını izleme kılavuzlarının ve kılavuzlarının son haliyle paylaşılan güncelleme notlarının tümünün birikimi üzerine kaleme alınmıştır.